

Fotokompozitsiya loyixalarini yaratishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash

O'zDSMI huzuridagi Tarmoq markazi

"Kino-teleoperatorlik"

Professor v.b. Iqbol Meliqo'ziyev

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2020 yil 7 dekabrdagi 648-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: O‘zDSMI “Ovoz rejissyorligi va operatorlik mahorati” kafedrasini mudiri, professor v.b.
Iqbol Meliqo‘ziyev

Taqrizchilar: **Xorijiy ekspert:** JOONHWA JIN-Janubiy Koreya
“DONG-A” media va san’at instituti professori.

A.Ismoilov – O‘zDSMI “Ovoz rejissyorligi va operatorlik mahorati” kafedrasini professori

O‘quv-uslubiy majmua Bosh ilmiy-metodik markaz Ilmiy metodik Kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan (2020 yil “29” yanvardagi 1-sonli bayonnoma)

MUNDARIJA

I. ISHCHI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI	11
III. NAZARIY MATERIALLAR	20
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI	58
V. KEYSLAR BANKI	90
VI. GLOSSARIY	94
VII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI	98

I. ISHCHI O‘QUV DASTURI

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-son Farmonidagi ustuvor yo‘nalishlar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u zamonaviy talablar asosida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasbiy kompetentligini muntazam oshirib borishni maqsad qiladi.

Dastur mazmuni oliy ta’limning normativ-huquqiy asoslari va qonunchilik normalari, ilg‘or ta’lim texnologiyalari va pedagogik mahorat, ta’lim jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash, amaliy xorijiy til, tizimli tahlil va qaror qabul qilish asoslari, maxsus fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativligi, global Internet tarmog‘i, multimedia tizimlari va masofadan o‘qitish usullarini o‘zlashtirish bo‘yicha yangi bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, bu orqali oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining sohaga oid zamonaviy ta’lim va innovatsiya texnologiyalari, ilg‘or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayoniga keng tatbiq etish, chet tillarini intensiv o‘zlashtirish darajasini oshirish hisobiga ularning kasb mahoratini, ilmiy faoliyatini muntazam yuksaltirish, oliy ta’lim muassasalarida o‘quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqarishni tizimli tahlil qilish, shuningdek, pedagogik vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq kompetensiyalarga ega bo‘lishlari ta’minlanadi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo‘nalishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning maxsus fanlar doirasidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Modulning maqsadi va vazifalari

Oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kursining **maqsadi** pedagog kadrlarning o‘quv-tarbiyaviy jarayonlarni yuksak ilmiy-metodik darajada ta’minlashlari uchun zarur bo‘ladigan kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini muntazam yangilash, malaka talablari, o‘quv reja va dasturlari asosida ularning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahoratini doimiy rivojlanishini ta’minlashdan iborat.

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

“Kino-teleoperatorlik (turlari bo‘yicha)” yo‘nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini uzluksiz yangilash hamda rivojlantirish mexanizmlarini yaratish;

- oliy ta‘limning sifatini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan zamonaviy talablarga mos holda pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini oshirish;

- pedagog kadrlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy tillarni samarali o‘zlashtirilishini ta‘minlash;

maxsus fanlar sohasida o‘qitishning innovatsion texnologiyalari va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘zlashtirish;

“Kino-teleoperatorlik (turlari bo‘yicha)” yo‘nalishida o‘quv jarayonini fan va ishlab chiqarish bilan samarali integratsiyasini ta‘minlashga qaratilgan faoliyatni tashkil etish.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar:

Oliy ta‘limning normativ-huquqiy asoslari”, “Ilg‘or ta‘lim texnologiyalari va pedagogik mahorat”, “Ta‘lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash”, “Amaliy xorijiy til”, “Tizimli tahlil va qaror qabul qilish asoslari” modullari bo‘yicha tinglovchilarning bilim, ko‘nikma va malakalariga qo‘yiladigan talabalar tegishli ta‘lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligi hamda kompetentligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari bilan belgilanadi.

Maxsus fanlar bo‘yicha tinglovchilar quyidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

- kino-teleoperatorlik sohasidagi yangi ilmiy natijalar, ilmiy adabiyotlarni;
- kino-teleoperatorlik fanlaridagi innovatsiyalarni;
- zamonaviy kino va televideniye operatorligi uslub va uslubiyotlarini;
- zamonaviy talabdagi mashg‘ulotlarni olib borish mezonlarini;
- kino-teleoperatorlik sohasidagi fanlarni o‘qitishda so‘nggi yillarda erishilgan yutuqlarni;
- kino-teleoperatorlik sohasidagi fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni;
- uch, besh va yetti o‘lchamli kino va telekamaralarni;
- fotografiya san‘tining rivojlanish tendensiyalarini;
- zamonaviy kino-teleoperatorlik mahorati ijodiy maktablarini;
- kino-teleoperatorlik sohasidagi zamonaviy texnik vositalarni **bilishi** kerak.

Tinglovchi:

- kino-teleoperatorlik sohasida mavjud bo‘lgan dolzarb amaliy masalalarni yechish uchun yangi texnologiyalarni qo‘llash;
- so‘nggi yillarda kino-teleoperatorlik sohasida erishilgan yutuqlardan amaliyotda foydalanish;
- kino-teleoperatorlik sohasi bo‘yicha xorijiy tildagi manbalardan pedagogik faoliyatda foydalanish;

- kino-teleoperatorlik sohasidagi modernizatsiya va o'zgarishlarni egallash hamda mazmun mohiyatini tinglovchilarga yetkazish;
- kino-teleoperatorlik sohasi fanlarini o'qitish metodikasi innovatsiyalaridan foydalanish;
- san'at mahsulining bozor qiymatini aniqlay olish;
- san'at va madaniyat sohasidagi innovatsiyalarni ilmiy-tadqiqot va o'quv jarayoniga tadbiiq etish **ko'nikmalariga** ega bo'lishi lozim.

Tinglovchi:

- zamonaviy innovatsion tasvirga olish texnologiyasidan foydalanish;
- kino-teleoperatorlik sohasi fanlarini o'qitishda ilg'or innovatsiyalarni qo'llash;
- kino-teleoperatorlik fanlarini o'qitishda xorijiy mamlakatlar o'quv tizimlarini o'rganish va tahlil qilish bo'yicha **malakalariga** ega bo'lishi zarur.

Tinglovchi:

- kino-teleoperatorlik sohasida ilmiy-tadqiqot loyihalarini tayyorlash;
- kino-teleoperatorlik sohasi fanlarini o'qitish metodikasini takomillashtirish;
- kino-teleoperatorlik sohasida ilmiy-tadqiqotlarni o'tkazish va yangi ilmiy hamda amaliy natijalarni olish **kompetensiyalariga** ega bo'lishi lozim.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Fotokompozitsiya fanining innovatsion imkoniyatlari” moduli mazmuni o'quv rejadagi “Kinooperatorlik mahorati fanini o'qitishda ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish”, “Audiovizual industriyada marketing strategiyalari” o'quv modullari bilan uzviy bog'langan holda pedagoglarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar kinoteleoperatorlik san'ati, zamonaviy innovatsion tasvirga olish texnologiyasidan foydalanish, kino-teleoperatorlik sohasi fanlarini o'qitishda ilg'or innovatsiyalarni qo'llash, kino-teleoperatorlik fanlarini o'qitishda xorijiy mamlakatlar o'quv tizimlarini o'rganish va tahlil qilish hamda kino-teleoperatorlik sohasida ilmiy-tadqiqotlarni o'tkazish va yangi ilmiy hamda amaliy natijalarni olish kompetensiyalariga ega bo'ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat			
		Hamma	Auditoriya o'quv yuklamasi		Mustaqil ta'lim
			J	3	

				Nazariy	Amaliy mashg'ul	Qo'shimcha	
1.	Fotokompozitsiya modulini o'qiishdagi an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqqoslash.	2	2	2			
2.	Fotokompozitsiya modulini o'qitishda zamonaviy metodlarning afzallik tomonlari.	2	2	2			
3.	Fotokompozitsiyaning zamonaviy texnik ta'minoti.	2	2		2		
4.	Fototasvirga olishda ilg'or xorijiy tajribalarni qo'llash.	2	2		2		
5.	Fotokompozitsiyaning yangi qirralarini taxlil qilish va amaliyotda qo'llash	2	2		2		
6.	Fototasvirga olishda zamonaviy texnikalarni qo'llash uslublari. Fotokompozitsiyada yangi kashf etilgan kompozitsion uslublarni amaliyotda qo'llash.	2	2		2		
7.	Fotokompozitsiya fanining ilg'or xorijiy tajribalarini tahlil qilib, ilmiy izlanishlar olib borish metodikasi.	4	4	4			
8.	Uzoq tarixga ega o'zbek rassomlari ishlari, kompozitsiya yaratishdagi metodlari tajribalaridan amaliy mashg'ulotlarda foydalanish.	4	4	4			
Jami: 16 soat		20	20	12	8		

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: Fotokompozitsiya modulini o'qitishdagi an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqqoslash.

Fotokompozitsiya modulini o'qitishdagi an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqqoslash. Kinooperatorlik mahoratida fotokompozitsiya fanining umum psixologik fanlardan farqi. Kompyuter, prezintatsiya, tarqatma material, talaba bilan ishlash.

2-mavzu: Fotokompozitsiya modulini o‘qitishda zamonaviy metodlarning afzallik tomonlari.

Fotokompozitsiya modulini o‘qitishda zamonaviy metodlarning afzallik tomonlari. O‘qitishning ilg‘or va zamonaviy usullaridan foydalanish. Yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish. Fotokompozitsiya fanini o‘zlashtirishda darslik, o‘quv va uslubiy qo‘llanmalardan foydalanish.

3-mavzu: Fotokompozitsiya fanining ilg‘or xorijiy tajribalarini tahlil qilib, ilmiy izlanishlar olib borish metodikasi.

Fotokompozitsiya fanining ilg‘or xorijiy tajribalarini tahlil qilib, ilmiy izlanishlar olib borish metodikasi. Metodlardan tashqari ijodiy fikrlarni qo‘shimcha zamonaviy texnika orqali bir-birini takrorlamaydigan usullarini qo‘llash. O‘quv pavilioni, tasvirga olish maydonchasida, dekoratsiyalar bilan ishalash. Tabiiy quyosh nuridan foydalanib epizod olish.

4-mavzu: Uzoq tarixga ega o‘zbek rassomlari ishlari, kompozitsiya yaratishdagi metodlari tajribalaridan amaliy mashg‘ulotlarda foydalanish.

Uzoq tarixga ega o‘zbek rassomlari ishlari, kompozitsiya yaratishdagi metodlari tajribalaridan amaliy mashg‘ulotlarda foydalanish. Ma’ruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallar, o‘quv pavilioni, tasvirga olish maydonchasida, dekoratsiyalar bilan ishalash.

AMALIY MASHG‘ULOT MAZMUNI

1-amaliy mashg‘ulot: Fotokompozitsiyaning zamonaviy texnik ta’minoti.

Fotokompozitsiyaning zamonaviy texnik ta’minotini imkoniyatlaridan foydalanish. Fotokompozitsiya fanining amaliy ko‘nikmalar orqali mustahkamlab borish. Har bir mavzu yuzasidan talaba ma’lum amaliy kinokadr olish.

2-amaliy mashg‘ulot: Fototasvirga olishda ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘llash.

Fototasvirga olishda ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘llash. Fotokompozitsiya fani orqali badiiy fotografiyani o‘rganish. Zamonaviy innovatsion texnologiyalari va axborot resurslari bilan to‘la ta‘minlash.

Fan doirasidagi bilimlarini yanada chuqurlashtirish. San‘atga oid ilmiy manbalar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borishni rivojlantirish. Milliy va jaxon kino maktablari va yo‘nalishlari yutuklarini taxlil qilish.

3-amaliy mashg‘ulot: Fotokopozitsiyaning yangi qirralarini tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash.

Fotokopozitsiyaning yangi qirralarini tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash. Turli janrlarda va sohalarda oddiy foto olishdan murakkab badiiy fotografiya, professional kadrlarni tahlili bilan muntazam ravishda rahbar nazorati ostida shug‘ullanib borish. Yakka mashg‘ulotlar talabada tajribalar vositasida o‘z ijodiy yo‘nalishini aniqlash va zarur ko‘nikmalarni shakllantirish.

4-amaliy mashg‘ulot: Fototasvirga olishda zamonaviy texnikalarni qo‘llash uslublari. Fotokompozitsiyada yangi kashf etilgan kompozitsion uslublarni -amaliyotda qo‘llash.

Fototasvirga olishda zamonaviy texnikalarni qo‘llash uslublari. Fotokompozitsiyada yangi kashf etilgan kompozitsion uslublarni -amaliyotda qo‘llash. Badiiy tafakkur madaniyatini va butungi kunning san‘at amaliyotini tanqidiy yondoshuv orqali o‘zlashtirish malakasini shakllantirish. O‘quv dasturiga kiritilmagan ayrim masalalarni nazariy jihatdan mustaqil tadqiq etish. Keng kamrovli amaliy materialni mustaqil tahlil etish. Tankidiy tahlil, kinooperatorlik san‘atini tushunish.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma‘ruzalar, amaliy mashg‘ulotlar (ma‘lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash), ko‘chma mashg‘ulotlar;
- davra suhbatlari (muammo yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);

- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O'QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA'LIM METODLARI

Hozirgi ta'lim tizimida bilimlarni egallashning yangi konsepsiyasi zamonaviy pedagogik texnologiyaning turli uslublarini qo'llashni taqozo etadi. Ta'lim jarayoni – bir tizim. Uni tashkil etuvchi elementlar o'quv maqsadi, kutilayotgan natija, o'qituvchi, talaba, ta'lim mazmuni, ta'limning metodi (usuli), ta'lim shakli, ta'lim vositalari, nazorat va baholashdir.

Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda yuqoridagi keltirilgan barcha elementlardan to'g'ri foydalanish talab etadi.

Ta'lim tizimida zamonaviy metod hamda usullardan foydalanish

Ilg'or o'qituvchilar ta'lim tizimida faol metodlarni qo'llaydilar. Masalan global ta'lim loyihasi bo'yicha interfaol usullardan foydalanib, o'z faoliyatlarida suhbat, seminar-trening, munozara, muloqot, diagramma, insert, klaster, aqliy hujum, interfaol induktiv, deduktiv, muammoli tarzda ma'lumotlarni beradilar.

Klaster – inglizcha so'z bo'lib – bosh, bir shingil, “Bir bosh uzum” shakli, konus ma'nosini anglatadi.

Klaster – bu ma'lum bir mavzu bo'yicha talabalarni erkin, ochiq o'ylashga yordam beruvchi strategiya bo'lib, fikrlashning (notekis) shaklidir. Mazkur usuldan darsning fikrlash bosqichida foydalanish mumkin.

Klasterlarga ajratish:

1. Qog'oz va doskaning o'rtasiga ta'rif, asosiy so'z yoki gap yoziladi.
2. Ushbu mavzuga oid xayolingizga kelgan barcha so'z va gaplarni yozing.
3. G'oyalar kelishi bilan ular o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlang va xatolar haqida o'ylamaslikka harakat qiling.
4. Berilgan vaqt mobaynida xayolingizga kelgan fikrlarning barchasini yozing.

Klasterga ajratish egiluvchan tizim bo'lganligi sababli dars maqsadidan kelib chiqqan holda uni guruhda, yakka tartibda barcha fanlarda qo'llash mumkin.

O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi – o'qituvchining tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talaba va o'qituvchidan – mustaqillik, ijod, irodaviy sifatlarni talab etadi.

“Assesment” -texnologiyasi.

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment”lardan ma'ruza mashg'ulotlarida talabalarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o'rganishda, yangi ma'lumotlarni bayon

qilishda, seminar, amaliy mashg‘ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o‘zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o‘z-o‘zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o‘qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o‘quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo‘shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Namuna. Har bir katakdagi to‘g‘ri javob 5 ball yoki 1-5 ballgacha baholanishi mumkin.

“SWOT-tahlil” metodi

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

SWOT tahlil:

S – strength (kuchli)

W – weakness (zaif)

O – opportuniyies (imkoniyatlar)

T – threatens (xatarlar)

Tahlil qilish uchun 2x2 o‘lchamdagi matritsa tuziladi:

S	W
O	T

Namuna Muzeyning raqobatli SWOT tahlili

	Manfaatli omillar	Manfaatsiz omillar
Ichki muhit omillari	<p>S – kuchli tomoni.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Yuqori malakali xodimlardan iborat jamoa. 2. Boshqa san’at muassasalari bilan o‘rnatilgan manfaatli aloqalar. 3. Ko‘rgazmalar tashkil etishda innovatsion shakllarni qo‘llash. 	<p>W – zaif tomonlari</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Boshqaruv jarayonining salbiy tomonlari (sustkashlik). 2. Ayrim mutaxassisliklar bo‘yicha yuqori malakali kadrlarning yetishmasligi (m-n: marketolog)
Tashqi muhit omillari	<p>O – imkoniyatlar.</p>	<p>T – xatarlar.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Obyektiv san’at talabining pasayib ketishi.

	1.O‘z eksponatining noyobligi bo‘yicha muzeyning taniqlilik darajasi. 2. Deyarli kuchli raqobatning mavjud emasligi. 3. Xalqaro madaniy aloqalarda qatnashish imkoniyatlari.	2. Ichki raqobat: mutaxassis kadrlarning boshqa ish joyiga o‘tib ketishi. 3. Tashqi raqobat: Ko‘plab muzey va galereyalarning mavjudligi.
--	--	--

Xulosalash (Rezyume, Veyer) metodi.

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘quvchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan ma’ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi

- trener-o‘qituvchi ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratadi;

- trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo‘lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;

- har bir guruh o‘ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o‘z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo‘yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;

- Navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o‘z taqdimotlarini o‘tkazadilar. Shundan so‘ng, trener tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotlar bilan to‘ldiriladi va mavzu.

Namuna:

Galereya auditoriyasini segmentlash					
Daromadlari bo‘yicha		Yoshi bo‘yicha		Jinsi bo‘yicha	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi

Xulosa:					

“Keys-stadi” metodi

«**Keys-stadi**» - inglizcha soʻz boʻlib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – oʻrganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni oʻrganish, tahlil qilish asosida oʻqitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini oʻrganishda foydalanish tartibida qoʻllanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari oʻz ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qayerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys metodi”ni amalga oshirish bosqichlari

Ish Bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot taʼminoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va oʻquv topshirigʻni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyerarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali oʻquv topshirigʻining yechimini izlash, hal etish yoʻllarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yoʻllarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va toʻsiqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qoʻllash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni

o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma’ruza mashg‘ulotlarida, mustahkamlashda, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo‘lgan yakuniy xulosa yoki g‘oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog‘ozlarni tarqatiladi: F –fikringizni bayon eting, S – unga sabab ko‘rsating, M – misol keltiring, U- umumlashtiring.

- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhliy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

Namuna

Fikr: “Muzey brendini shakllantirishda doimiy tashrif buyuruvchilar hatti xarakati ta’sir etadi”.

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod o‘quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod o‘quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;
- ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma’lumot.			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			

“– ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			
--	--	--	--

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod tinglovchilarning mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
  - o‘quvchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
  - belgilangan vaqt yakuniga yetgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning tugri va to‘liq izohini o‘qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
  - har bir ishtirokchi berilgan to‘g‘ri javoblar bilan o‘zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Art marketing	tashkiliy va badiiy maqsadlarga erishishda iste’molchilar bilan o‘zaro manfaatdorlik munosabatlarni o‘rnatishga yo‘naltirilgan integrashtirilgan menejment jarayoni	
Pablik rileyshinz	jamiyat bilan aloqa o‘rnatib, uni yo‘lga qo‘yish, ya’ni san’atkor yoki rassom shuhratini yoyish uchun san’at asari yoki uning xizmatlarini targ‘ib etish, reklama qilish	

Pablisiti	mutaxassislar va ulgurji xaridorlarga mo'ljallangan targ'ibotni olib borish	
-----------	---	--

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo'shimcha ma'lumot glossariyda keltirilgan.

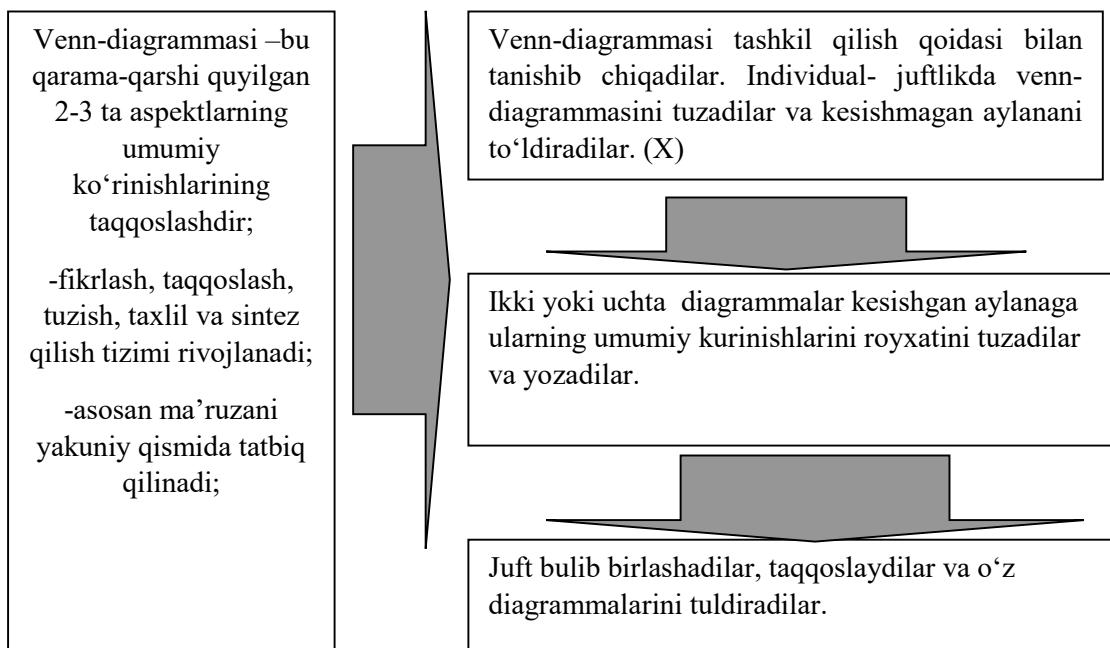
Venn Diagrammasi metodi

Metodning maqsadi: Bu metod grafik tasvir orqali o'qitishni tashkil etish shakli bo'lib, u ikkita o'zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko'rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

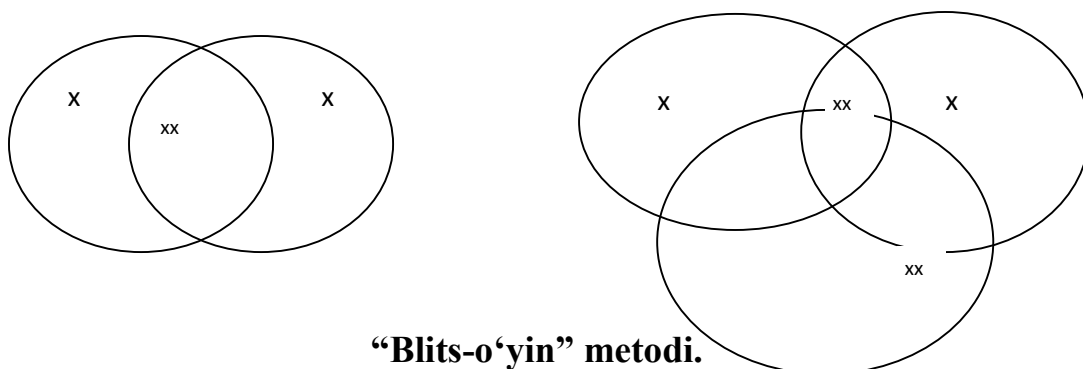
- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko'rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o'ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklif etiladi;
- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to'rt kishidan iborat kichik guruhlarga birlashtiriladi va har bir juftlik o'z tahlili bilan guruh a'zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko'rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

Venn diagrammasida ishlash qoidalari:

Venn diagrammasi

“Blits-o‘yin” metodi.

Metodning maqsadi: o‘quvchilarda tezlik, axborotlar tizmini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maksadida qo‘llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

1. Dastlab ishtirokchilarga belgilangan mavzu yuzasidan tayyorlangan topshiriq, ya’ni tarqatma materiallarni alohida-alohida beriladi va ulardan materialni sinchiklab o‘rganish talab etiladi. Shundan so‘ng, ishtirokchilarga to‘g‘ri javoblar tarqatmadagi «yakka baho» kolonkasiga belgilash kerakligi tushuntiriladi. Bu bosqichda vazifa yakka tartibda bajariladi.

2. Navbatdagi bosqichda trener-o‘qituvchi ishtirokchilarga uch kishidan iborat kichik guruhlarga birlashtiradi va guruh a‘zolarini o‘z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirib, bahslashib, bir-biriga ta’sir o‘tkazib, o‘z fikrlariga ishonirish, kelishgan holda bir to‘xtamga kelib, javoblarini «guruh bahosi» bo‘limiga raqamlar bilan belgilab chiqishni topshiradi. Bu vazifa uchun 15 daqiqa vaqt beriladi.

3. Barcha kichik guruhlar o‘z ishlarini tugatgach, to‘g‘ri harakatlar ketma-ketligi trener-o‘qituvchi tomonidan o‘qib eshittiriladi, va o‘quvchilardan bu javoblarni «to‘g‘ri javob» bo‘limiga yozish so‘raladi.

4. «To‘g‘ri javob» bo‘limida berilgan raqamlardan «yakka baho» bo‘limida berilgan raqamlar taqqoslanib, farq bo‘lsa «0», mos kelsa «1» ball quyish so‘raladi. Shundan so‘ng «yakka xato» bo‘limidagi farqlar yuqoridan pastga qarab qo‘shib chiqilib, umumiy yig‘indi hisoblanadi.

5. Xuddi shu tartibda «to‘g‘ri javob» va «guruh bahosi» o‘rtasidagi farq chiqariladi va ballar «guruh xatosi» bo‘limiga yozib, yuqoridan pastga qarab qo‘shiladi va umumiy yig‘indi keltirib chiqariladi.

6. Trener-o‘qituvchi yakka va guruh xatolarini to‘plangan umumiy yig‘indi bo‘yicha alohida-alohida sharhlab beradi.

7. Ishtirokchilarga olgan baholariga qarab, ularning mavzu bo‘yicha o‘zlashtirish darajalari aniqlanadi.

III. NAZARIY MATERIALLAR

NAZARIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: Fotokompozitsiya modulini o‘qitishdagi an’anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqqoslash.

Reja:

1.1. Fotografiya san’atida zamonaviy texnikalar orqali tasvirga olishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.

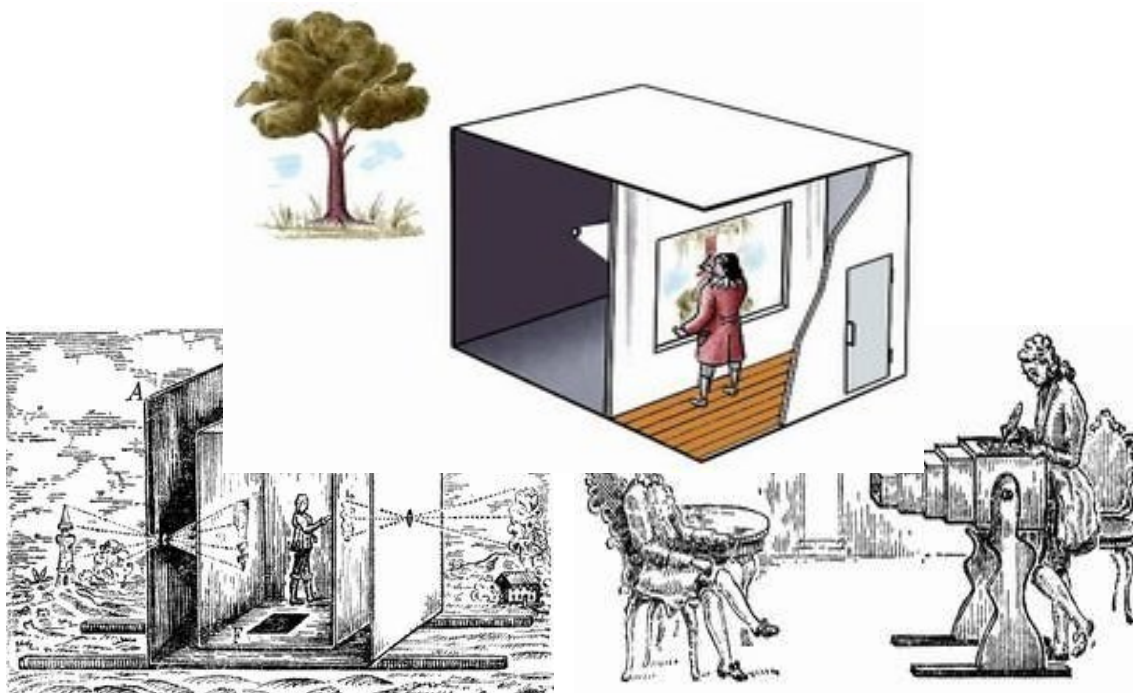
1.2. Zamonaviy texnik ta’minot

Tayanch iboralar: Fotograf, Obraz, yorug‘lik, rakurs, postanovka, tasvir, kompozitsiya, montaj, uslub.

1.1. Fotografiya san’atida zamonaviy texnikalar orqali tasvirga olishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar

Fotografiya so‘zi grekcha “Foto - nur”, “grafiya - yozmoq” ya’ni nur bilan yozmoq began ma’noni bildiradi. Fotografiya san’at turi bo‘lib, badiiy ijod turi: fotografiya asrlari (surat) vositasi orqali yaratiladigan tasviriy san’at turi deyishimiz mumkin. Badiiy madaniyat foto san’atida muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birgalikda, ilm-fan ham bunga misol qilib, (fizika, kimyo, optika) va texnikaning ma’lum yutuqlari zamsinida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan texnikaviy san’at tarixida dastlabki bo‘lgani bilan ajralib turadi. Dunyoda birinchi bo‘lib, fotografiyaga qadam qo‘yganlar va fotografiya ixtirochisiga aylanganlar.

kamera obskura

Lui Jak Dagger u asli rassom bo‘lib, (1787-1851) yillarda yashab o‘tgan. Uning dastlabki suratlari rang-tasvirning an‘anaviy natyurmort, manzara va portret janrlarida yaratildi.

Natyurmort 1897

Geliografik tasvir 1826

Birinchi bo‘lib, surat olganlardan biri fransiyalik Jozef Nissifor Nepsdir. U (1765-1833) yillarda yashab o‘tgan. Neps o‘zining birinchi urinishida ya‘ni 1826 yilda birinchi suratini chiqarishga muvofiq bo‘ldi.

Shular qatorida angliyalik Vilyam Foks Genrix Talbot (1800-1877) yillarda yashab o‘tgan. U o‘zining birinchi suratini 1835 yilda olishga muvofiq bo‘lgan.

Ilk davr fotografiyasi ochiqdan-ochiq rang-tasvir san‘atiga taqlid qildi. 19 asr tasviriy san‘atidagi fotografiyada o‘zining ikkinchi nusxasiga ega bo‘ldi. Badiiy fotografiya nomini olgan bu yo‘nalish asoschilari foto san‘atin yuksak tasviriy madaniyatga erishishi nafis san‘atlar bilan uzviy bog‘lanishi uchun qariyb uch asr davomida taniqli ijodkordlarning mehnati singdi.

Foto san‘atining tarixida AQShlik E Maybridj tomonidan turli ko‘rish nuqtalari bir nechta kamerada suratga olgan, suratlari muhim voqea bo‘ldi. Bu yangilik tufayli 20 asr birinchi choragida foto san‘atida real borliqni yangicha talqin qilishga qiziqish ortdi. Ikkinchi jahon urushida fotoreportajlar foto san‘atining yangi taraqqiyoti bosqichi bo‘ldi. Urush fotoyilnomalrini yaratishda, turli mamlakatlar repartyorlari o‘z hissalirini qo‘shdilar.

1950-80 yillar xujjatli foto san‘at jahonning eng yirik agentliklari tomonidan jo‘natilgan reportyorlarning sayyohatda yaratgan janrli fotografiya rivoji bilan xarakterlanadi. O‘zbekiston hududiga 19 asrning ikkinchi yarmida Yevropada kelgan ko‘plab sayyoh va tijoratchilar hamda boshqa soha egalari yurtimizning bebaho madaniy merosi ayniqsa, me‘morchilik obidalari (erigatsiya) san‘ati nafis hunarmandchilik san‘ati va odamlarning yashash tarzi madaniyati aks ettirgan va ularni tarqatganlar.

Dastlabki o‘zbek foto ustalaridan biri xivalik Xudoybergan Devonov bo‘lib, u nafaqat foto usta, qolaversa kinooperatorlik bo‘yicha ham o‘ziga xos mahorat egasi edi. X.Devonov (1878-140) yillarda yashab o‘tgan. U 1907-1908 yillarda Moskva va Peterburgdan teleskop, gramafon, foto va kino apparaturalarni olib keldi.

Xiva va Urganch bozorlarida film namoyish qildi va o‘zi foto laboratoriya tashkil qildi. Fotografiya so‘zi grekcha “Foto - nur”, “grafiya - yozmoq” ya’ni nur bilan yozmoq began ma’noni bildiradi. Fotografiya san’at turi bo‘lib, badiiy ijod turi: fotografiya asrlari (surat) vositasi orqali yaratiladigan tasviriy san’at turi deyishimiz mumkin. Badiiy madaniyat foto san’atida muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birgalikda, ilm-fan ham bunga misol qilib, (fizika, kimyo, optika) va texnikaning ma’lum yutuqlari zamsinida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan texnikaviy san’at tarixida dastlabki bo‘lgani bilan ajralib turadi. Dunyoda birinchi bo‘lib, fotografiyaga qadam qo‘yganlar va fotografiya ixtirochisiga aylanganlar.

Bugungi kunda fotografiya avvalgi yillarga qaraganda ancha keng imkoniyatlarga ega bo‘lib turli sohalarda qo‘llanila boshladi. Foto anjomlarini ishlab chiqaruvchilar kun sayn takomillashib, fotosur‘atga olish jarayonini yengillashtiruvchi, fotografiyaning sifatini oshiruvchi tomonlariga ahamiyat berib faoliyat doirasini yuksaltirmoqdalar. Har qadamda ishlabturuvchi fotolaboratoriyalar esa, bir soatda yoqerishilgan natijalarni qo‘rish imkoniyatini beradi.

Fotosur‘atchilar uchun aniq fokusdagi fotografiyaga erishish shu qadar muhimki, ular hatto tarjima qilinganda “fokusni ushlab” ma’nosini beruvchi anglatuvchi “teck sharp” atamasini o‘ylab topganlar. Ko‘pchilik “fokusda” bo‘lmagan fotografiyalar yaratishga mjbur bo‘lganlar. Bu kurs sizga bunday xolatlarda yordam beradi deb umid qilamiz.

Ba’zan sifatli fotografiyalarga erishish uchun fotoapparatning sozlamasini yoki tasvir rejimini o‘zgartirish kifoya emas. Ayrim hollarda professional fotosur‘atchilar foydalanadigan jihozlar xarid qilishning o‘zi yetarli bo‘ladi. Jihozlar va aksessuarlar raqamli fotografiyalar kabi muhim ahamiyat kasb etgan sohani topish juda mushkul.

Har bir fotosura’atchi sifatli natijaga erishish uchun professional fotoijodkorlar foydalanadigan aksessuarlarni qo‘llashi maqsadga muvofiqligini anglab yetishi darkor.

Ba'zi insonlar raqamli fotoapparatlarni xuddi avvalgiday plyonkali, faqatgina plyonkasi bepul deb hisoblaydilar. Raqamli fotoapparat faqatgina fotokameraning yangi turi hisoblanib qolmay, balki, bizga avval boshqa fotokameralarda mutlaqo uchramagan yangi imkoniyatlarni yaratib beradi. Mazkur kurs professional fotosur'atchilarning o'z sarf-xarajatlarini qoplash uchun barcha raqamli texnologiyalarning afzalliklaridan foydalanishlari haqida tasavvurga ega bo'lishda yordam beradi¹.

Shtativ. Fokusni ushlab uchun bir qator shartlar mavjud. Bu eng oddiy narsadan, ya'ni shtativni ishlatishdan boshlanadi. Amaliyotda professional fotosur'atchilar bilan havaskorlar orasida yagona farq mavjud. Professional fotosur'atchilar doimo shtativda sur'atga oladilar. Bu xavaskor fotosur'atchilar boy beradigan asosiy jarayon xisoblanadi. Shtativning asosiy funksiyasi fotoapparatni mustahkamlangan holatda ushlab turishdan iboratdir.

“Sharovaya golovka” – tasvirning ravshanligini yaxshilashga yordam bermasdan, tasvirning ruhiy holatini yaxshilaydi. “Sharovaya golovka” qo'llanilganda oddiy harakat bilan fotoapparat holatini tez va oson istalgan burchakka qo'ygan holda o'zgartirish mumkin. Bu qurilmaning ijobiy tarafi shuki, uning yordamida fotoapparat maksimal, ishonchli mustahkamlanadi va sozlanib sur'atga olish tayyor bo'lganda u yoki bu tarafga siljib ketmaydi.

Tortilish relizi (Spuskovoy trosik) – bu maxsus sim bo'lib uning uchida fotoapparatga ulanish uchun ulagich, boshqa bir uchida esa bir qancha tugmalar mavjud. Ushbu moslama yordamida bosish tugmasini ishlatmagan holda fotoapparat zatvorini pastga tushurish mumkin. Fotoapparat tugmasini bosgan holda fotosur'atchi xiyol kamerani siljitadi. Siljitish darajasi tasvir mukammal tiniq bo'lmaydigan darajada bo'ladi. Bir qarashda e'tibor bermasa ham bo'ladigan ushbu holat kelgusida fotografiya sifatiga ta'sir o'tkazishi aniq.

“Ko'zguning taxminiy balandligi” funksiyasi (Funksiya “Predvaritelniy podyom zerkala”) – Nikon fotoapparatlarida bu tushuncha Exposure Delay Mode (eksponirovkani ushlab turish rejimi), Canon fotoapparatlarida esa – Mirror Lockup (ko'zguning taxminiy balandligi) deb nomlanadi. Quyida keltirilgan funksiyaga ko'ra fotoapparat ko'zgusi sur'atga olinayotgan vaqtda tebranishdan saqlangan balandlikda mustahkamlanadi. Bu ekspozitsiyani aniqlash kabi tasvirning aniqligini oshirish uchun muhim hisoblanadi. Boshqa murakkab usullar bilan birgalikda bu funksiya ideal ravshanlikka erishish uchun yana bir muhim bosqich hisoblanadi.

Tebranishni kamaytirish funksiyasi (Funksiya podavleniya vibratsii). Nikon firmasining ko'pgina zamonaviy obyektivlarida tebranishni kamaytirishning yangi funksiyalari mavjud: Vibration Reduction (VR). Canon obyektivlarida shunga o'xshash, tasvirni barqarorlashtirish funksiyasi mavjud: Image Stabilization (IS). Ular shtativsiz ishlatilganda yoki yetarli yorug'lik bo'lmaganda tasvirning ravshanligini yaxshilash uchun mo'ljallangan. O'z mohiyatiga ko'ra bu funksiyalar agar “zaslonka” yetarlicha ko'p vaqt ochiq bo'lsa obyektiv xarakatini stabillashtiradi. Fotosur'atchida shtativ ishlatish imkoni bo'lmasa va yaxshi yoritilmagan xonada tasvirga olish lozim bo'lsa (shtativ o'rnatib bulmaydigan joylar ya'ni to'y

---

¹ Kelby Scott. The Digital Photography Book

tantalarini sur'atga olish, ba'zi sport musobaqalarida, shaharda yoki shunchaki xududlarida) bu funksiya mo'jiza yaratadi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Tasvirning maksimal aniqligini ta'minlovchi optimal diafragma ko'rsatgichi (Optimalnoye znachenije diafragmi dlya maksimalnoy chyotkosti snimka). Ko'pchilik obyektivlar uchun diafragmaning optimal ko'rsatgichi – bu maksimal ochiq diafragmaning ikkinchi ko'rsatgichiga yaqin (boshqacha qilib aytganda, diafragmaning optimal ko'rsatgichi uning maksimal ko'rsatgichidan ikki qadam narida turadi). Shunday qilib, agar diafragmaning minimal darajadagi ko'rsatgichi $f/2,8$ tashkil qilsa unda diafragmaning tasvir ravshanligi uchun optimal ko'rsatgichi $f/5,6$ yoki $f/8$ ya'ni bu ko'rsatgich $f/2,8$ dan ikki ko'rsatgich keyn turadi.

Kun sayn raqamli fotografiya jadal rivojlanib, raqamli fotoqurilmalar yanada funkcionalligi oshib, ular narx navosi jihatidan aholi ehtiyojini qondira oladi. Raqamli fotografiyaning paydo bo'lishi yangi shakldagi san'atning vujudga kelishi bilan kuzatiladi. San'at ushbu turi, ixlosmandlarni o'ziga jalb qilib bugungi kunda fotoijodkorlarning fotoasarlari dunyoning qator yirik muzeylarida tashkil etilayotgan ko'rgazmalar ekspozitsiyalaridan o'rin egallab kelmoqda. Fotoindustriyaning yangi erasi boshlandi, ya'ni raqamli fotokameralar bilan birga fotografiya to'g'risida ham yangi tushunchalar paydo bo'ldi.

Ilk raqamli fotoqurilmalar savdo shahobchalarida bir necha yil avval paydo bo'lgan. Biroq, avvallari ularning narx-navosi juda baland bo'lib, ularni xarid qilish harkimga emas edi. Hozirda, sotuvda narhi 150 dollardan oshmaydigan boshlang'ich darajadagi fotoapparatlar mavjud bo'lib, bu raqamli fotokameralarni qimmatbaho qurilmalardan ommabop foydalaniladigan qurilmalar qatoriga qo'shadi.

Raqamli fotokameralar, tasvirlarni redaktorlash uchun kompyuter va dasturiy ta'minot yordamida istalgan ijodiy g'oya va qobiliyatlarni amalga oshirish mumkin.

Raqamli fotosur'atlarni yaratish texnologiyasi insonlarga vizual axborotni geografik joylashuvdan qat'iy nazar bir zumda almashinish imkonini beradi. Raqamli fotokameralar kompyuter texnologiyalarining xamda foto san'atining sintezi xisoblanib, ular bir vaqtning o'zida ham raqamli shedevrlar yaratish vositasi, ham jiddiy kommunikatsion jixoz xisoblanadi.

Har qanday boshqa texnik yangilik kabi raqamli fotoapparatlar bir qarashda foydalanishga murakkabdek tuyulishi mumkin. Raqamli kameralar sotiladigan do'konlarga tashrif buyurilganda ham, turli hil tushunarsiz so'zlar va belgilar, masalan, megapiksel, JPEG va hokazo. Ushbu texnik xarakteristikalar professionallar uchun qandaydir ma'noboradi. Biroq, siz oddiy iste'molchi bo'lsangiz, sotuvchi tomonidan ta'rif berilgan: "ushbu model 2,3 megapikselli sensor bilan ta'minlangan, JPEG, TIFF, GIF, GRGB formatlariga ega. Ob'ktiv Vario-Sonnar F:2,0-2,5 $f=7-21$ mm (33-100 mm 35 mm ekvivalentida) ISO 100, 200, 400, viderjka 8 – 1/1000 c, diafragma F:2 – F:8,9" kabi so'zlarning o'zi kifoya bo'lib, bunday murakkabliklarga qo'l urmay plyonkali fotoapparatlarni afzal deb bilasiz.

Fotografiya san'at turi bo'lib surat vositasi orqali yaratiladigan tasviriy san'at turi deyishimiz mumkin. Badiiy madaniyat, foto san'atida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birgalikda, ilm-fan ham bunga misol bo'la oladi, va texnikaning ma'lum yutuqlari zaminida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnikaviy san'at tarixida dastlabki bo'lgani bilan ajralib turadi.

Ilk davr fotografiyasi ochiqdan-ochiq rang-tasvir san'atiga taqlid qila boshladi. 19 asr tasviriy san'atidagi fotografiya o'zining ikkinchi nusxasiga ega bo'ldi. Badiiy fotografiya nomini olgan bu yo'nalish asoschilari foto san'atini yuksak tasviriy madaniyatga erishishi nafis san'atlar bilan uzviy bog'lanishi uchun qariyb uch asr davomida taniqli ijodkorlarning mehnati singdi.

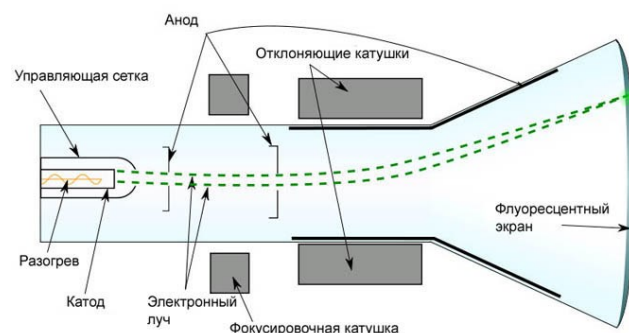
Bugungi kunga kelib raqamli fotografiya alohida axamiyat kasb etadi va foto san'atining ilg'or turlaridan biri xisoblanadi.

Raqamli fotografiya shubxasis yaxshi kashfiyot bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi. Yosh yetishib kelayotgan talabalarimizga uning qulayligi shundan iboratki, olingan tasvirni ko'rish, o'chirish va xattoki kompyuter orqali turli programmalar yordamida tasvirni tiniqligini yaxshilash va unga turli bezaklar berish imkonini beradi.

Raqamli fotografiyaning qulaylik tomonlari va uning imkoniyatlari hozirgi zamon talabiga mos keladigan zamonaviy texnologiyalarni foto va kino san'tida qo'llash imkoniyatini oshirish malkali mutaxasilar yaratish maqsadida o'rganiladi.

Ko'pchilik xavaskor ijodkorlar raqamli fotografiyani go'yoki tugmani bosib osongina tasvir olish deb bilishadi. Ammo bu yangi zamon texnologiyasi an'anaviy fotografiya singari professionallikni talab etadi.

Eng sara raqamli fotoapparatlar keng imkoniyatlarga, kasbiy plenkali

fotoapparatdan ko'ra mukammalroq bo'lgan turli uskunalarga ega bo'ladi.

Saqlanish va fokus masofasini avtomatik moslashtiruvchi tizimlar fotosurat olish jarayenining natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Biroq to'liq avtomatlashtirilgan apparat fotosuratga olish jarayenini nazorat qilish yoki ayrim amallar yordamida berilgan avtomatik xususiyatlar orqali tasvirlarning optimal sifatini ta'minlashga imkon beradi

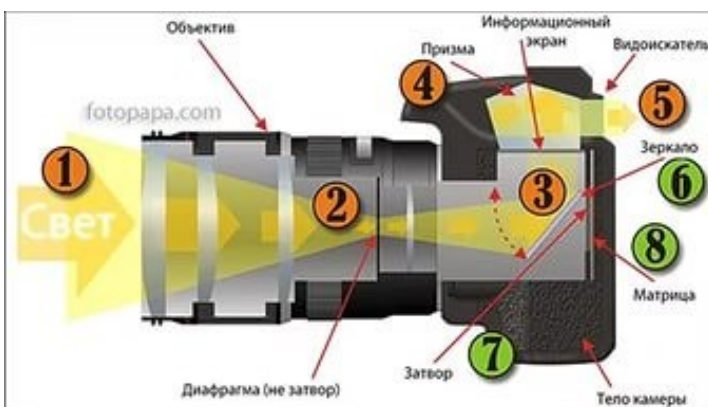
An'anaviy va raqamli fotografiyaning farqi shundaki, Raqamli fotoapparatda plenklar o'rniga yorug'likka chidamli PZS-matritsa qo'llaniladi. U yorug'likni rangli nuqtalar – piksellarga aylantiradi. Ko'pgina fotoapparatlar "megapikselli" chunki ular million (M) pikseldan ortiq fayllarni qabul qilish xususiyatiga ega.

Ilk raqamli fotoapparat 1991 yilda Sony kompaniyasi o'zining PZS matritsali "Sony Mavica" apparatini dunyo bozoriga chiqardi.

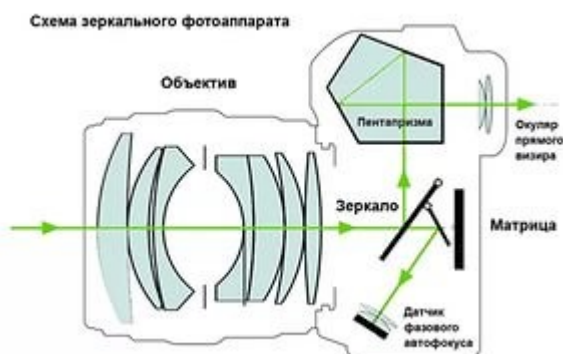
Lekin bu apparat to'liq raqamli deb bo'lmaydi. Keyinchalik Kodak kompaniyasi o'zining to'liq raqamli funksiyani bajaradigan DCS 100 apparatini ishlab chiqardi.

Bugungi kun foto san'atida zamon talabiga mos keladigan yangidan yangi fotoapparatlar yaratilmoqda.

Ushbu zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirishda kino va televideniya keng qo'llanilishda yuqori darajadagi professional malaka hamda ko'nikma bilan bir qatorda kinematografiyaning o'ziga xos texnologiyasi va imkoniyatlarini o'rganish zarurati tug'ilmoqda. Qolaversa, kinematografiya sohasidagi bo'lajak mutaxassisning foto yaratish ishida, ijodiy va texnik muammolarni yechishda kerakli bilim va tajribaga ega bo'lishini ta'minlaydi.

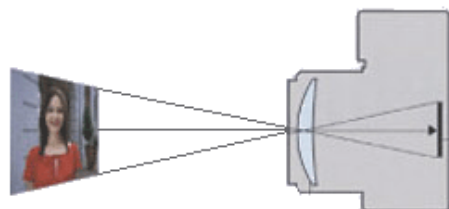

1. Obektiv (predmetdan qaytayotgan yorug'lik); 2. Diafragma; 3. Malumot yetkazuvchi ekran; 4. Prizma; 5. Videoqidiruv; 6. Oyna; 7. Zatvor; 8. Matritsa;

(Plyonkali fotoapparat)

Plyoni
Bu

kamerada tasvir obektiv orqali foto tasmaga

tushuriladi.

Obektiv

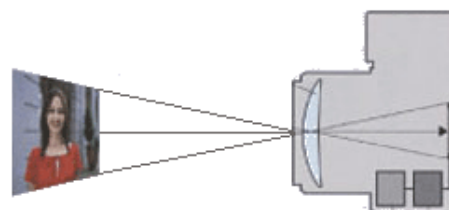
Obektivning funksiyasi – predmetlardan qaytayotgan yorug'likni plyonkaga uzatadi.

(Raqamli fotoapparat)

Raqamli fotoapparat yaratilgan rasviri raqamlashtirib yozib oladi.

Obektiv *Predmetlardan qaytayotgan yorug'likni yig'ib PZS matritsaga uzatadi.*

Raqamli fotoapparatning ishlash tartibi plyonkalikdan unchalik farqqilmaydi. Ko'rinishidan har ikkala fotoapparat deyarli birxil. Ularning har ikkalasida obektivga qaratilgan obektiv va foto tasvirga olish uchun zatvor tugmasi mavjud.

Ularning farqi ichki mexanizmidadir. Raqamli fotoapparatda plyonka oʻrnatilgan joyda yoritish sensor toʻri bilan qoplangan kichikroq plastinka joylashgan. Sensorlar piksel (tasvir elementi soʻz birikmasining qisqartmasi) deb nomlanadi. Sensor kompyuterda ham mavjud boʻlib, displeydagi eng mayda elementlardan iborat va ekrandagi tasvirning oʻlchov birligi hisoblanadi. Eng sodda raqamli fotoapparatda million atrofida piksel (megapiksel) boʻladi. Takomillashgan fotoapparatlarda bir necha millionlab piksel boʻladi. Piksellar qanchalik koʻp boʻlsa, shunchalik koʻp mayda detallar boʻlishi va shunchalik kattaroq xajmdagi olish imkonini beradi.

Har bir sensorida filter boʻladi, u rangli plyonkada boʻyoq moddasi sifatidagi qizil, yashil va koʻk ranglarni oʻtkazadi. Har bir piksel tasvirning maʼlum nuqtasida turli miqdordagi ranglarni toʻplaydi.

Zatvor tugmasi bosilganda fotoapparat har uch rangdan keraklisini har bir piksel orqali aks ettiradi. Kopyuterdagi singari fotoapparatdagi mikro protsessor rang haqidagi axborotni raqamli faylga yigʻadi va faylni fotoapparatdagi xotira qurilmasiga saqlab qoʻyadi. Soʻngra yakuniy faylni kopyuterga oʻtkazish mumkin va grafik dastur yordamida qizil, koʻk va yashil axborotlashtirilgan millionlab elementlarni nigohiy tasvirda qayta yaratish imkonini beradi.

Raqamli fotokameralar kundan kunga mashhur boʻlib, ularning qoʻllanilish doirasi kengayib bormoqda. Endilikda uyali telefon moslamasiga oʻrnatilgan fotokamera ham xech kimni hayratda qoldirmaydi. Bu degani, raqamli fototasvirlar yaratish ommalashib bormoqda. Tabiiyki, raqamli fotografiyani tadbiiq etish zaruriyati paydo boʻlmoqda.

Zatvor tugmasini yoki kompozitsiyani tanlashdan avval, kamera qanday tasvirni olishi va qanday uni saqlashi kerakligini aniqlash lozim. Koʻpgina fotokameralarda tasvirning siqish (sjatiye), yaratilayotgan faylni formatini aniqlash kabi imkoniyatlari koʻzda tutilgan. Koʻpgina sifatli obyektivlar yorugʻlikdan saqlovchi blendalar bilan komplektda sotiladi. Blenda moslamasi ochiq havoda, quyoshli ob-havo sharoitida tasvirga olish jarayonida vujudga keladigan blikni bartaraf etish uchun qoʻllaniladi. Lekin professional fotosurʻatchilar yorugʻlikdan saqlovchi blendani xatto yopiq xona sharoitida ham yechmaydilar. Buning sababi, blenda oʻz navbatida obyektiv linzasini himoyalaydi.

Maʼlumki, linza obyektiv korpusining plastik chekkasida joylashgan va hiyol qattiq jism bilan tutashib ketgan holda qirilish, dars ketish, sinish holatlari kuzatilishi mumkin. Bundan tashqari linzada qoʻl barmoqlarining izi ham dogʻlar qoldirishi mumkin. Blendani obyektivga oʻrnatgan holda fotoijodkor linzani tashqi muhitdan himoyalaydi. Qisqasini aytganda, blenda, obyektiv linzasini fotoapparatning qattiq jismlar bilan toʻqnashish, qoʻldan tushib ketish holatlarda saqlaydi.

Maʼlum bir vaqtlar Internet forumlarida ekspozitsiyaning hiyol yetarli boʻlmagan (diafragmaning bir boʻlimini olish) mavzuida muhokamalar avj olgan edi. Fotosurʻatchining maqsadi – optimal (toʻgʻri) ekspozitsiyani tanlashdan iborat. Agar fotosurʻatchi oldida noiloj holat, yaʼni – ortiqcha ekspozitsiya (juda och rangli fotografiya) va kam, yetarli boʻlmagan ekspozitsiya (haddan ziyod toʻq fotografiya) oʻrtasidagi tanlovga duch kelinsa, har doim koʻp ekspozitsiyali tasvirni tanlash lozim. Sababi, bunday tasvirda raqamli shovqin (sifrovoy shum) nisbatan kamroq

seziladi. Raqamli shovqinlarning ko'pgina qismi doim to'q tusdagi fragmentlarda mujassamlashadi. Shuning uchun, to'q tusdagi fragmentlarni Photoshop dasturida ochartirilganda raqamli shovqin kuchaytiriladi. Demak, hiyol och tusdagi tasvir olinganda (ortiqcha ekspozitsiyali), uni to'q tusga keltirish jarayonida raqamli shovqin kuchaymide. Xullas, yuqorida keltirilgan misollarning hammasi noiloj holatlarga hosdir. Qolgan barcha holatlarda, optimal ko'rsatgichli ekspozitsiya tanlanishi kerak.

RAW – yuqori sifatli tasvir fayllarining maxsus formatidir. Zamonaviy fotosur'atchilarning aksariyati RAW formatining JPEG formatidan ikki afzal tomonini belgilaydilar:

1. Siqilgan (sjatiye) tasvirlarning yuqori sifati (JPEG formatining fayllari siqilgan fayllar bo'lib, ularning hajmni kichraytirish maqsadida ma'lumotning bir qismi olib tashlanadi).

2. Yaratilgan tasvirlar fotoapparat sensorida qanday muhrlansa shundayligicha qoladi, ya'ni, fotoapparatning avtomatik ravishdagi qayta ishlash funksiyasi jarayonidan o'tmaydilar. (JPEG formatidagi fayllar tasvirga olish jarayonidayoqtasvirlarni yanada sifatliroq bo'lishi uchun biroz rang korreksiyasi, ravshanlikni yaxshilash (uluchsheniye rezkosti), kabi jarayonlaridan o'tadi².

RAW formatidagi tasvir jarayonida tasvirni avtomatik korreksiyasi funksiyasi o'chirilgan. Hamma sozlamalarni ("balans belogo", ekspozitsiya, soyalar va boshqa parametrlar) kelgusida mustaqil tarzda Adobe Photoshop yoki maxsus muharrirlar yordamida amalga oshiriladi. Professionallar ushbu holatdagi ijod erkinliklarini xush ko'radilar. Bunda ular sozlamalarni mustaqil ravishda tanlab, eksperementlar yaratadilar. Original tasvirga zarar yetkazilishi (RAW formatidagi fayl go'yoki o'ziga hos raqamli negatīv) borasida qayg'urishga ham o'rin yo'q.

1.2.Zamonaviy texnik ta'minot

Xozirgi kunda zamonaviy texnikaning rivojlanishi ijodkorlarni texnik qulayliklar bilan ta'minlamoqda. Bu ijodiy ishlarining sifat darajasida o'z aksini topmoqda. Lekin shuni ta'kidlash kerakki texnikaning rivojlanishi va uning qulayliklari noprofessionallikni olib kelmoqda, afsuski o'z kasbining ustasi bo'lmagan shaxslar ham texnikadan oson foydalanmoqda.

Obektiv: Obektivning turini uning tiniqligi (razresheniyasi), tasvirning sifati, fokus masofasi, transfokatsiya darajasi, ekspozitsiyani va kattalashtirishni boshqarish kabi parametrlarini belgilovchi xususiyatlariga qarab tanlanadi. Shuningdek, turli obektivlarni kerakli kamerada ishlatilishi ham muhim omillardan biridir .

Obektivlarning yorug'lik o'tkazish qobiliyatini oshirish, ayniqsa, havo bilan chegaralangan obektivlar linzalarining ustki qatlamida aks ettirish koyeffitsiyentini kamaytirish uchun obektivlar nurlantiriladi, ya'ni ushbu ustki qatlamlarda ingichka shaffof plenkalalar hosil qilinadi, ularning sinish ko'rsatkichi shishaning sinish ko'rsatkichidan kam bo'ladi. Ingichka plenkalarning nurlantirish ta'siri yerug'liq

---

² Kelby Scott. The Digital Photography Book

to‘lqinlarining interferensiya hodisasiga asoslangan. Fizika kursidan ma’lumki, agar bir xil yo‘nalishli va bir xil tebranish davriga ega bo‘lgan (ya’ni bir xil chastotali) ikkita to‘lqin bir-biriga tegsa, tebranishlarning o‘zaro kuchayishi yoki susayishi yuz beradi va tebranishlarning to‘liq to‘xtashi amalga oshadi. Tebranishlarning kuchayishi yoki susayishi tegayotgan to‘lqinlar fazasining ayirmasiga bog‘liq bo‘ladi. To‘lqinlar xajmi bir-biriga to‘g‘ri kelsa, ya’ni fazalar ayirmasi to‘lqin uzunligiga teng bo‘lsa (yoki bir nechta butun to‘lqinlar uzunligiga teng bo‘lsa), kuchlanish yuqori nuqtasiga yetadi. Susayishning maksimal ko‘rsatkichi bitta to‘lqinning xajmi ikkinchi to‘lqinning chuqurligiga to‘g‘ri kelsa, ya’ni fazalar ayirmasi to‘lqin uzunligining yarmiga teng bo‘lsa (yoki bir nechta to‘liq to‘lqinlar plyus to‘lqinning yarim uzunligi), yuzaga keladi. Agar ushbu, so‘nggi amplituda holatida, ya’ni ikkala tebranish energiyasi bir xil bo‘lsa, to‘liq hodisa kuzatiladi; tebranishlarning o‘zaro to‘xtashi shishaga yurgizilgan ingichka shaffof plenkalarning interferensiyasi ta’sirini talqin etadi.

Obektivlarga ta’rif berilar ekan odatiy nutqda kam ishlatiladigan bir necha atamalar (termin)lardan foydalanishning o‘zi kifoya qiladi. Lekin bu atamalar bilan bog‘liq xodisalar ko‘pchiligimizga juda tanish.

Kim bolaligida quyosh va lupa yordamida gazeta qog‘ozini yoqib ko‘rgan? Buning uchun lupani (yig‘uvchi linzani) kattaroq diametrlisini tanlab olish va uni qog‘ozga nisbatan muayyan masofada quyosh nurlari yorqin nuqtaga aylanadigan xolda tutib turish lozim edi. Aynan shu yorqin nuqta va lupaning orasidagi masofaga **linzaning fokus masofasi** deyiladi. Linzaning fokus masofasi qanchalik katta bo‘lsa, shunchalik katta tasvir chiza oladi. Aytgancha, linzalarni markirovka qilishda fokus masofaga teskari bo‘lgan yana bir kattalik qo‘llaniladi. Bu kattalik **linzaning optik kuchi deyiladi** va “dioptriy”da o‘lchanadi. 20 sm fokus masofasiga ega bo‘lgan linzaning optik kuchini topish unchalik mushkul emas. 20 santimetr, (0.2 metr) fokus masofali obektiv 5 dioptriy (+5) optik kuchga ega.

Obektiv diametrining fokus masofaga nisbati obektivning yorug‘lik kuchini belgilaydi. Linzaning yorug‘lik kuchi qanchalik kuchli bo‘lsa u shuncha ko‘p yorug‘likni yig‘a oladi va olingan tasvir juda yorqin xolda tasvirga olinadi.

Obektivning yorug‘lik kuchi

Obektivning yorug‘lik kuchi uning nisbiy orqa teshigi ko‘rsatkichi bilan xarakterlanadi. Obektivning nisbiy orqa teshigi drob ko‘rinishida yoziladi va obektivning ishchi teshigi diametrining uning fokus masofasiga nisbatini ko‘rsatadi. Masalan, 1:4 nisbiy orqa teshikka ega bo‘lgan obektiv (markirovkaning $f/4$ varianti uchraydi) nisbiy ishchi teshik o‘lchami fokus masofasi ko‘rsatkichidan 4 karra kam. Shu o‘rinda aytib o‘tish lozimki, obektivning “ishchi teshik” atamasi juda shartli. U na old linzaning diametriga va na diafragma o‘lchamlariga mos kelmaydi. Shu sababli obektivning nisbiy ishchi teshigini o‘lchab bo‘lmaydi, uni faqat xisoblab topish mumkin.

Obektiv nisbiy ishchi teshigi diametri qancha katta bo‘lsa u shuncha ko‘p “yorug‘lik kuchi”ga ega bo‘ladi. Linzaning yorug‘lik kuchi qanchalik ko‘p bo‘lsa u

shuncha ko‘p yorug‘likni yig‘a oladi va plyonkada juda yorqin xoldagi tasvirni chiza oladi.

Uzun fokus masofali obektivlar

Uzun fokus masofali obektivlar deb fokus masofalari standart obektivlarga nisbatan sezilarli darajada katta bo‘lgan obektivlarga aytiladi va kamida 70-80 mm va undan katta fokus masofaga ega bo‘ladi. Uzun fokus masofali obektivlar obektga yaqinlashib borishning imkoni bo‘lmagan xollarda, masalan reportajlar suratga olishda, xayvonlarni, qushlarni suratga olishda keng qo‘llaniladi. Bunday obektivlar diqqatni tasvirga olish obektining muxim detallariga qaratishda juda qulaydir.

Yirik planlarda “keraksiz” orqa planni tanib bo‘lmas darajada xiralashtirib tashlash bilan tomoshabin diqqatini faqat aktyorning ijrosiga, uning ichki kechinmalariga qaratishga imkon beradi. Uzun fokus masofali obektivlar o‘zining tasvir dinamikasi bilan ham ekranda badiiy obraz yaratishda keng qo‘llaniladi. Bunday turdagi obektivlardan tezlik va shiddatlilik effektini yaratish maqsadida bir qator mashxur

filmlarda foydalanilgan. Kadrda uzun fokus masofali obektivlardan foydalanilganda tasvirga olingan portretlar o‘zining sirliligi bilan boshqa obektivlarda tasvirga olingan kadrlardan ajralib turadi. Portretlar mayin, tiniq va maftunkorlik va o‘ziga xos muxitni xosil qiladi. Umuman hozirgi zamon foto san’atini uzun fokus masofali obektivlar, umuman barcha turdagi obektivlarsiz tasavvur etish qiyin. Xar birining o‘z o‘rni va qo‘llanilish soxasi borki, bularning barchasi yagona maqsad: ekranda tasviriy ifodaviy obraz yaratishga yo‘naltiriladi

Keng burchakli obektivlar (Shirokougolniki)

Keng burchakli obektivlar standart obektivlarga nisbatan ancha qisqa fokus masofaga ega bo‘ladi. Ko‘rish burchagi esa tabiiyki standart va uzun fokusli obektivlarga nisbatan ancha kengroq 35 mm va undan kam bo‘lgan obektivlar keng burchakli xisoblanadi.

Bu tur obektivlar xar xil janrlardagi filmlarda keng makonni qamrab olish zarur bo'lgan xolatlarda foydalanish uchun mo'ljallangan, masalan peyzajlarni, arxitektura inshootlarini tasvirga olish uchun.

Shuningdek bunday obektivlar cheklangan sharoitlarda (masalan: tor shaxar ko'chalarida, xonadonlarda) tasvirga olishda juda qulay.

Chunki uning fokus masofasi qisqaligi keng burchak ostida uchun katta masshtablarni qamrab olish xususiyatiga ega. Keng burchakli obektivlar tasvir tiniqligining yuqori diapazoniga ega ekanligi bilan ham qulaydir. Xatto obektivdagi masofa shkalasi xalqasi yordamida mo'ljal olib obekt fokusini to'g'rilanganda ham "xato qilish juda qiyin".

Juda keng burchakli obektivlar.

Fokus masofasi 20 mm dan 24 mm. gacha keng burchakli obektivlarning bor imkoniyatlari va badiiy ifodaviy xususiyatlarini xis qilish imkonini beradi. Ko'rish (makonni qamrab olish) burchagi bu obektivlarda juda ham keng. Ular beradigan tasvirni ham boshqa obektivlar beradigan tasvir bilan adashtirib yuborish juda qiyin. Perspektivaning o'ziga xos, g'ayritabiiy qurilishi, rakurslar yordamida xosil qilinadigan effektlar bularning barchasi keng burchakli obektivlarning imkoniyatlaridir. Masalan yuqoridan pastga qaratilgan keng burchakli obektiv normal bo'yli insonni 1 metr bo'yli karlikka aylantirishi yoki kichkinagina bolakayni xaqiqiy gigantga aylantirib qo'yishi mumkin.

Ekstremal keng burchakli obektivlar

20 mm fokus masofaga ega bo'lib 90 gradusdan yuqori ko'rish burchagiga ega bo'ladi. Bunday obektivlar olamga butunlay o'zgacha nazar bilan qarashga imkon beradi. Tasvirga olinadigan kadr kompozitsiyasini faqatgina videoiskatel tirqishiga qarabgina tuzish mumkin. Bunday obektivlar aksariyat intererlarda ishlashga mo'ljallangan.

(baliq ko‘zi) obektivlar. **Keng** burchakli obektivlarning juda ham o‘zgacha va antiqa turi bo‘lib ularning ko‘rish burchagi (fokus masofasidan qat‘i nazar) 180 gradusni tashkil etadi. Bunday g‘ayrioddiy effekt obektivlarga xos bo‘lgan Distorsiya deb nomlangan aberratsiyaning aksincha atayin kuchaytirilishi evaziga xosil bo‘ladi.

Fotografiya yaratishda keng burchakli obektivlardan nafaqat cheklangan sharoida ma‘lum bir obektni kadrda sig‘dirish, balki dramaturgiyadan kelib chiqqan xolda maxsus tasviriy ifodaviy vosita sifatida ham keng qo‘llaniladi. Inson ruxiyatida kechayotgan g‘ayritabiiy xislar, tuyg‘ularni tomoshabinga yetkazib berishda keng burchakli, umuman barcha turdagi obektivlardan mahorat bilan foydalana olish har bir bo‘lg‘usi fotogrofning vazifasidir.

Avtomat fokuslashdan foydalanish

Ko‘pgina tasvirlar uchun fotoapparatga obyektни ko‘rsatib va zatvor knopkasini bosib avtofokuslashdan foydalanish mumkin. Fotoapparat obyektgacha bo‘lgan masofani o‘lchaydi va shunga fokuslashni sozlaydi. Bulardan qaysi biri osonroq, degan savol tug‘uladi. Afsuski, bu doim ham foyda beravermaydi. Foydalanuvchi tomonidan biroz yordam bermasdan masofani avtomat ravishda to‘g‘ri belgilay olmaslikning bir necha sabablari bor. Agar obyekt ortiqcha yorqin bo‘lsa (ayni shunda avtofokus tegishli fokusni belgilash uchun obyektни izlaydi), shunda avtofokus masofani noto‘g‘ri o‘lchashi mumkin. Agar siz nimani fokuslamoqchi bo‘layotganingizni avtofokus bilishiga ishonsangizfotoapparatni vaqtinchalik markazda bo‘lib qoladigan qilib siljiting, zatvor knopkasini yarim bosib, shunda fotoapparat fokuslanadi, so‘ngra uni qo‘yib yubormasdan o‘zingizga kerakli tasvirni hosil qilishi uchun fotoapparatni jildining.

Fokusda obyekt aks etishi fotoapparat obyektни ungacha bo‘lgan to‘g‘ri masofaga o‘rnatilgan bo‘lishi kerak. Avtomat fokus ko‘p hollarda to‘g‘ri sozlash mumkin.

Turli vspishkalar yordamida suratga olish.

Agar, to‘y marosimini bino ichida “vspishka” bilan tasvirga odishga to‘g‘ri kelsa, unda fotosur‘atlarda yorug‘lik va soyalar shiddat bilan bir biriga o‘tib, notabiiy ko‘rinishga olib kelishi mumkin. Bunday effektни yo‘qotib, mayin yorug‘likka erishish uchun, ”rasseivatel”dan foydalanishga to‘g‘ri keladi. Agar vspishka fotoapparatga o‘rnatilgan bo‘lsa, unda Soft Screyen Westcott micro Apollo softbox nomli firmaning 36 \$li rasseivatelidan foydalanishingiz mumkin

Uning yordamida vspishka yorug‘ligi bir maromda yoyilib, mayinlashadi, kelin kuyov va barcha mehmonlarni yoritish sifati yaxshilanadi. Shu yo‘l bilan, unchalik ko‘p vositalardan foydalanmay turib yanada professional natijalarga erishish mumkin.

Vspishkaning mayin yoyilgan yorug‘ligi (2 qism)

Mayin yoyilgan yorug‘likni hosil qilish uchun yo‘nalgan yorug‘likdan foydalanish lozim. Aynan yo‘nalgan yorug‘lik obyektlar tasvirda tekkisdek ko‘rinib qolishini oldini oladi. Bu xolatda gap tashqi emas, balki o‘rnatilgan “vspishka” xaqida bormoqda. Tashqi “vspishka”larning afzalligi shundaki, fotosur‘atchi ularning yo‘nalishi va egilish burchagini o‘zgartirishi mumkin.

Sur'atga olish obyektining to'g'ri yuziga yo'naltirish o'rniga, bir yoki bir necha yuzadan yorug'likni aks ettirishga harakat qilib ko'ring:

1. Shiftdan. Agar, sur'atga olish xonasi shifti oq rangda bo'lsa va uning balandligi 3 metrdan oshmasa, "vspishka"ni 45° burchakda shiftga yo'naltirish mumkin. Bu xolatda shift yorug'likning bir qismini yutadi va obyektga aks etgan yorug'lik sezilarli darajada mayin bo'lib, odamning orqasida yorqin soya qoldiradi. Qolgan soya polda, kadr ortida qoladi. "Vspishka"ni yana qanday yo'nalishda burish mumkin?

2. Asistent yoki do'stingiz yorug'lik aks ettirgichni sur'atga olinayotgan odamning o'ng yoki chap tarafidan turib, yelkadan biroz balandda tutib turishi mumkin. Bu holatda "vspishka"ni u tomonga yo'naltirishingiz kerak bo'ladi. Yorug'lik yarmini aks ettirgich yutib, uning qolgan qismini sur'atga olinayotgan obyektga ma'lum burchak ostida yo'naltiradi. Bu holatda ham yorug'lik obyektga to'g'ridan to'g'ri tushmaydi. Soya sur'atga olish obyektining bir tomonidan yo'qolib, tasvirga bir qanday shakl baxsh etadi.

"Vspishka"dan ochiq havoda yoki to'y marosimlarida foydalanish

Professional fotosur'atchilarning eng eski usullaridan biri bu – "vspishka" dan kunduz kuni quyosh yorug'ligi tushayotgan vaqtda foydalanishlaridir. Bir qarashda bu g'alati tuyuladi.

Fotosur'atchilar quyoshli kunda, kelin kuyovning yuzi yanada tabiiy ko'rinishi uchun, sur'atga olinayotgan insonlarning yuzidagi kuchli soyani yumshatish uchun "vspishka" dan foydalanib sur'atga oladi. Bundan tashqari, shunday usuldatsvirga olganda kelin kuyovning ko'zida yoqimli nur paydo bo'ladi. Tasvir omadli muvozanatlanganiga ishonch xosil qilish uchun, uni fotoapparatning JK (suyuq kristall ekrani) da tekshirib ko'ring. "Vspishka" marosim qatnashchilarining yuziga to'g'ridan to'g'ri yo'naltirilmasligiga axamiyat bering. Fotoapparingiz 45° burchakda ko'tarilgan bo'lishi kerak. Bunda uning yorug'ligi to'g'ri sur'atga olish obyektiga yo'naltirilgandagi kabi soyani yanada kuchaytirmasdan, balki uni yanada mayinlashtiradi. "Vspishka" 2,5-3 m masofada hato sur'atga olinayotgan saxnadan qaratilgan bo'lsa xamfoydada beradi.

O'rnatilgan "vspishka" go'yoki taqiqlingan qurol

Fotoapparatning rnatilgan "vspishka"si faqatgina bugungi kunda insonga ma'lum bo'lgan, eng kuchli, qo'pol va yoqimsiz yoritishni ta'minlash uchun mo'ljallangan. Agar, siz kimdandir ranjigan bo'lsangiz, uni o'rnatilgan "vspishka" bilan sur'atga oling. Shunda siz undan a'lamingizni olasiz.

O'rnatilgan "vspishka" bilan sur'atga olishdan qochishning muhim bir necha sabablari mavjud:

1. O'rnatilgan "vspishka" ning yorituvchi yuzasi juda kichkina. Yoritish yuzasi qanchalik kichik bo'lsa, yoritish shunchalik qattiq bo'ladi.

2. O'rnatilgan "vspishka" kamera obyektivining ustida joylashgani uchun, sizda shaxtyorning ximoya kaskasi beradigan yorug'likka o'xshash natija paydo bo'ladi.

3. Fotoapparatning oʻrnatilgan “vspishka” sidan foydalanish sizga surʼatga olingan kishilarning koʻzi qizil boʻlib qolishiga deyarli 100 % kafolat beradi. Chunki “vspishka” obyektivga juda yaqin joylashgan boʻladi.

4. “Vspishka” toʻgʻridan toʻgʻri surʼatga olinayotgan obyektning yuziga qaratilgani bois, siz yetarli shaklga ega boʻlmagan tekis tasvirga erishasiz.

5. Siz yorugʻlikning miqdori va yoʻnalishini deyarli boshqara olmaysiz.

Oʻrnatilgan “vspishka”ning natijasi yorugʻlik bombasi bilan teng. Aynan mana shuning uchun koʻpchilik insonlar undan foydalanib surʼatga olganda, natijadan qoniqmaydilar. Shuning uchun, undan butunlay ilojisiz xolatdagina foydalanishingiz mumkin. Masalan, quyosh obyektning ortidan yoritayotganda, tasvirda faqatgina qora soya xosil boʻlmasligi uchun, uni biroz boʻlsa xam yoritishingiz kerak boʻlganda.

Professional fotosurʼatchilar erishadigan natijaga erishish uchun yuqoridagi rasmda koʻrsatilgan yoki quyida keltirib oʻtilgan, koʻplab afzalliklarga ega tashqi “vspishka”lardan foydalanish lozim.

A. Siz yorugʻlik yoʻnalishini oʻzgartirishingiz mumkin. Oʻrnatilgan “vspishka” da yorugʻlik toʻgʻridan toʻgʻri obyekt yuziga tushadi.

B. Tashqi “vspishka”ni yuqoriga qaratishingiz mumkin. Bu uning eng katta afzalliklaridan biridir.

C. Hatto fotoapparatga oʻrnatilganda ham, tashqi “vspishka” oʻrnatilgan “vspishka” dan balandroq boʻlgani bois, “qizil koʻz” effekti paydo boʻlishi ehtimoli ancha kamayadi.

D. Bu ancha yuqori yoritishni taʼminlovchi, ancha kuchli, nazorat qilish mumkin boʻlgan “vspishka” hisoblanadi.

Zamonaviy “vspishka”lar deyarli barcha ishni sizning oʻrningizga bajaradi.

Yuqorida keltirilgan maslahatlarga aʼmal qilib, siz “vspishka” yordamida ancha sifatli tasvir yaratish sirlarini bilib olgan boʻlishingiz kerak. Biroq, “Yorugʻlik hali ham juda kuchli” degan muammo oʻz yechimini topmadi. Gap shundaki “vspishka” ning oʻlchami juda kichkina. Yorugʻlik manbayi qanchalik kichik boʻlsa, yorugʻlik shunchalik qattiq boʻladi. Buni siz bilib olgan boʻlishingiz lozim. “Vspishka”dan tushayotgan yorugʻlikni mayinlashtirishning koʻplab usullari mavjud va har bir fotosurʼatchi bu muammoni oʻzining usuli bilan bartaraf etadi.

Ularning barchasi “vspishka” yorugʻligini mayinlashtirish uchun qandaydir usullarni qoʻllaydilar. Bu professional fotosurʼatchilarning uchinchi siri hisoblanadi. “Vspishka”dan kelayotgan yorugʻlikni mayinlashtirishning oson va tez usulidan biri “rasseivatel” lardan foydalanishdir. Kichik oʻlcham va massada u ajoyib natija beradi. Siz faqat uni “vspishka”ga kiydirib, 45 burchak ostida yuqoriga qaratishingiz kerak boʻladi xolos. Nikon SB-800 “vspishka”sini harid qilganingizda, toʻplamda SW-10 “rasseivatel”iga ega boʻlasiz. Shuni aytish kerakki, u aks yorugʻlikni ettirish mumkin boʻlgan binoda yaxshi natija beradi. Ochiq xavoda u deyarli oppoq boʻlib chiqadi.

Nazorat savollari

1. Raqamli ekspozitsiya qanday amalga oshiriladi?
2. Ekspozitsiya nima?

3. Ato fokus nima?
4. Avto focus qanday amalga oshiriladi
5. Avto focus nima uchun kerak?

Asosiy adabiyotlar

1. Kelby Scott. The Digital Photography Book, Peachpit Press, SBN 13: 978-0-321-47404-9, ©2007, 2009.

2. I. Meliqo'ziyev. "Kinoteleoperatorlik mahorati amaliy badiiy fotosuratga olish jarayoni". O'quv qo'llanma. Toshkent 2014y.

3. I. Meliqo'ziyev. "Fotokompozitsiya (ko'p kameralarda tasvirga olish uslubi)" O'quv qo'llanma Toshkent 2014 y.

2-mavzu. Fotokompozitsiya modulini o'qitishda zamonaviy metodlarning afzallik tomonlari.

Reja:

2.1. Ko'rgazma qurollarining yaratilish mezonlari va ulardan foydalanish uslublari.

2.2. Yangi uslublarning kashf etilishi.

Tayanch iboralar: Fotograf, Obraz, yorug'lik, rakurs, postanovka, tasvir, kompozitsiya, montaj, Fotokamera, uslub.

2.1. Ko'rgazma qurollarining yaratilish mezonlari va ulardan foydalanish uslublari.

Mazkur modul foto va kino san'atining fundamental xisoblanadi. Unda fotografiya asoslari, yoritish san'ati, fotokompozitsiyaning asosiy elementlari, bir so'z bilan aytganda, foto san'atining alifbosi o'rganiladi. Sanab o'tilgan jihatlarni amaliy nuqtai nazardan o'rganmay turib, kinoteleoperatorlik mahoratiga ega bo'lish mumkin emas, dastlab asosiy tushunchalar, ularning mohiyati o'rganilsa, keyinchalik talaba fotografik mahoratning nisbatan murakkab bo'lgan tomonlarini ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'zlashtiradilar. Shu bilan birga kadrning koloristik yechimi, reportaj tasvirga olish, ko'p kadrli tasvir, fotocherk kabi tushunchalar bilan yaqindan tanishadilar.

Bugungi kunga kelib kinematografiya va uning tarkibiy qismlari san'atning ilg'or turlaridan biri hisoblanadi. Kino tasvirga olishlar esa ijodiy hamda ishlab chikarish sohalarida keng ko'lamda ko'llanilmokda. Shu bois bo'lajak kinematograflarda g'oyaviy-badiiy madaniyat, yuqori darajadagi professional malaka hamda ko'nikma bilan bir qatorda kinematografiyaning o'ziga xos texnologiyasi va imkoniyatlarini o'rganish zarurati tug' ilmoqda.

sohaning bo'lajak mutaxassislarining kelajakda kinematografiya va televideniya yuqori darajadagi did va badiiy tafakkurga ega asarlar yaratish kobiliyatiga ega bo'lishlari mazkur fanning asosiy maqsadlaridan biri xisoblanadi. Qolaversa, fan kinematografiya sohasidagi bo'lajak mutaxassisning film yaratish ishida, ijodiy va texnik muammolarni yechishda kerakli bilim va tajribaga ega

bo'lishini ta'minlaydi. U talabaga kinofilmning badiiy va texnik jihatdan sifatli bo'lishini ta'minlovchi jihatlarni o'rgatadi. Shuningdek, bu fanning o'ziga xos xususiyati shuki, u talabalarga predmetni mustahkam o'zlashtirish bilan bir katorda o'z ijodiy imkoniyatlaridan to'la foydalanish sharoitini yaratadi.

Kinoplyonkani ishlab chiqarish jarayoni ikki asosiy bosqichga bo'linadi: plyonkaning asosini ishlab chiqarish va asosga yorug'likni xis qiladigan emul'siya berish yo'li bilan yorug'likni xis qiluvchi plyonkani ishlab chiqarish.

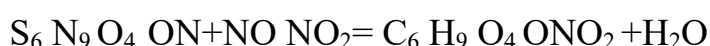
Ilgari plyonka uchun asosan selluloiddan tayyorlanadi. 1869 yili aka-uka Xiattlar sifatida kashf etilgan selluloid birinchi marta yigirma yil o'tganidan keyin "Istmen-kodak" firmasi tomonidan fotoplyonka ishlab chiqarish uchun qo'llandi.

Barcha ifloslanishdan oson ajratib olish mumkin bo'lgan deyarli tabiiy sellulozadan iborat bo'lgan paxta selluloid ishlab chiqarish uchun asosiy xom-ashyo bo'lib xizmat qildi.

Ishlab chiqarishga katta toylar ko'rinishida qabul qilinadigan paxta eng avvalo maxsus mashinalar yordamida mexanik ravishda changdan tozalanadi, mineral tarkibiy qismlar chiqarib tashlanadi, bunda preslangan tolalar bir paytning o'zida yumshatiladi, so'ngra paxtani 5-6 soat davomida 4 dan 6 gacha atmosfera ostida ishqorning sust aralashmasida qizdiriladigan bug' qozonlarida qaynatish yo'li bilan kimyoviy moydan tozalanadi. Moydan tozalanganidan keyin suv bilan yaxshilab yuviladi, so'ngrapaxtani doimiy aralashtirib gomander deb nomlangan mashinalarda ohak yoki xlorli natriy bilan oqartiriladi. Bunda paxta tolasi birmuncha qiqiladi. Xlor ohak qoldiqlarni erib ketishi uchun massa oxroq kislotalanadi, shundan so'ng yana yaxshilab yuviladi. Suv qoldig'i sentrifuglarda siqib olinadi. ular massa solingan o'z veritkal o'qi atrofida minutiga 3-4 ming marta aylanadigan turli barabandan iborat qozon ko'rinishda bo'ladi. Massadagi suv markazdan qochish kuchi ta'siri ostida qozon devoriga borib yopishadi, shu yo'l bilan massa quritiladi, shundan so'ng vakum quritgichda batamom quritiladi (namlik 1-2 foizdan kerak).

Shu usulda tozalangan sellulozaga azot va oltingugurt kislotalari aralashmasi bilan ishlov beriladi, bu selluloid tayyorlash jarayonida eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan nitrlash ishidir.

Bunda, masalan, quyidagi kimyoviy reaksiya ro'y beradi:

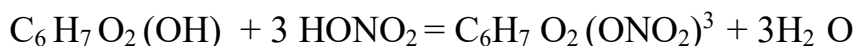
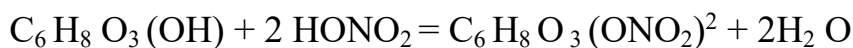
selluloza azot kislotasi nitrotsellyuloza suv.

Azot kislotasi selluloza bilan birikib sellulozaning murakkab azaotkislotali efirini hosil qiladi, u nitrotsellyuloza deb nomlanadi.

Bu holatda oltingugurt kislotasi reaksiya paytida hosil bo'lgan suvni bog'lash uchun kitiladi, ammo shu bilan birga oltingugurtkislotasi boshqa, murakkabroq ta'sir ham o'tkazadi, ammo nitrolash bilan bog'liq asosiy reaksiyaga nisbatan ikkinchi darajali ahamiyatga ega (5-rasm)

5-rasm. Nitrolash uchun sentrofuga.

Olingan efir mononitrat deb nomlangan, negaki bir gidroksil selluloza (ON) qoldiq bilan (ONO₂) aralashgan bo‘ladi. Ammo bunday qoldiqdan bir bir nechta bo‘lgan selluloza efirlari ma’lum. Sellulozaning o‘zida esa eng kamida uchta gidroksil bor deb hisoblash mumkin; shuning uchun nitrolash paytida trinitratlar ham paydo bo‘lishi mumkin.

Ammo aslida sellulozani nitrolashni bu holatda bu holatda o‘tkazishi mumkin emas. Bunday individual efir bo‘lishi uchun diom bir paytning o‘zida turli efirlar hosil bo‘ladi: agar trinitrat olinsa, u bilan birga mono va dinitrat hosil bo‘ladi.

Shuning uchun sellulozaning nitrolash mahsulotlari odatda ularda azot mavjudligining foizi miqdorida xarakterlanadi. Ko‘rinadiki, chuqurroq nitrolashga nitrotsellyulozada ko‘proq azot mavjudligi mos keladi yoki aksincha.

Azot 11,3 dan 12,5 foizgacha mavjud bo‘lgan sellulozani nitrolash mahsuloti texnikada koolksilin deb nomlanadi, agar nitrotsellyulozada azot 12,5 foizdan ko‘p bo‘lsa, u prosilin deb nomlanadi.

Tashqaridan bu selluloza nitratlarni dastlabki sellulozadan farq qilmaydi: ularda sellulozaning tolalituzilishi ham saqlanadi va oq rang deyarli o‘zgarmaydi.

Ammo har ikkala mahsulot o‘z tarkibiga ko‘ra bir-biridan keskin faqr qiladi. Kolloksilin spirt va efir aralashmasida oson erib ketsa (bundan aralashma kollodiy deb nomlanadi), piroksilin bu xususiyatga ega emas. Piroksilin kuchli portlovchi mooda hisoblanadi va tutunsiz porox tayyorlash uchun material sifatida qo‘llanadi.

Selluloid tayyorlash uchun asosan selluloiddan foydalaniladi. Nitrolanganidan keyin kolloksilin yaxshilab yuviladi. Selluloza tolalarni anchayn miqdorda kislota bo‘lishini talab qiladi, shunga qaramay plyonkada kislota bo‘lsa, u tez eskiradi va mexanik xususiyatlarni pasaytirib yuboradi. Shuning uchun birinchi marta yuvilganidan keyin qator joylashgan vannalarda sovuq suv bilan yana bir necha bor yuvish kerak, bunda vannalardagi suv oqimga qarshi yo‘nalgan bo‘lish lozim. So‘ngra sentrifugalarda ham sovuq suv bilan yuviladi. Sovuq suv bilan yuvilgandan keyin ham 0,3 foiz kislota qoladi, tolaning o‘zidan kislota bundan mustasno. Shuning uchun sentrifugalarda yuvishdan keyin kolloksilin suvni tez-tez almashtirib yana yuviladi. Sovuq suvdan keyin sodaning kuchsiz aralashmasida sakkiz marta qaynoq suvda yuviladi. Qaynoq suv bilan so‘nggi ikki marta yuvishda suv toza bo‘lishi kerak.

Yuvilgan kolloksilin so‘ngra mo‘tadillashtiriladi, ya’ni kislotadan batamom tozalanadi. Mo‘tadillashtirish maxsus changlarda aralashtirish yo‘li bilan amalga oshiriladi, ular laverallar deb nomlanadi va kolloksilin ishqorining kuchsiz aralashmasida 10-12 marta qaynoq suvda yuviladi. Ayni paytda kolloksilin

qayshiqoqligini pasaytirish uchun laverga ammiak, piridin, soda singari ba'zi moddalar qo'shilmaydi. So'ngra kolloksilin butunlay oqartiriladi, yana bir marta yuviladi va spirt bilan oqartiriladi va keyin suvsizlanitiriladi, uning ortiqchasi gidravlik kress yoki sentriugalar bilan olib tashlanadi.

Nitrotsellyulozaning oson yonishi va olovlanishi va piroksilining portlash havfi nitratsiyalash jarayonini havfini kuchaytiradi. Shuning uchun nitratsiyalash maxsus jixozlangan portlovchi moddalar zavodlarida barcha havfsizlik choralari ko'rilgach amalga oshiriladi. Kinoplyonka fabrikalarining o'zi kolloksilin tayyorlamaydi, uni tegishli zavodlardan tayyor olishni ma'qul ko'radi.

Kinoplyonka fabrikasida kolloksilin eng avvalo spirt va aralashmasida eritiladi. Ammo kollodiya nomlangan kolloksilin eritmasidan bevosita plastik massa olib bo'lmaydi. Aralashmalar bug'lanishi bilan kollodiydan qo'yilgan plyonka sinadigan, yoriladigan, foto va kinoplyonka tayyorlashga butunlay yaroqsiz bo'lib qoladi. Kolloksilin egiluchan va bukiluvchan bo'lishi uchun aralashmaga playetifikatorlar, ya'ni massaga plastik xususiyat beruvchilar qo'shiladi.

Kamfora nitrotsellyuloza uchun eng yaxshi plastifikatorlar hisoblanadi. 20-25% kamfarali nitrotsellyuloza kopozitsiyasi sellyuloid deb nomlanadi.

Kolloksilinni aralashtirish va unga kamfora qilish alohida-malakserlarda amalga oshiriladi.

Turli moddalar qo'shilganidan keyin sellyuloidning xususiyatlarini yaxshilash, uning egiluvchanligini ta'minlash, elektrlashish qobiliyatini oshirish maqsadida bir xil tarkibdagi tortuvchi massa bosim ostida matoli fil'tr orqali yaxshilab fil'trlanadi va tinishga qo'yiladi, ko'piklar yo'qolgach undan plyonka tayyorlanadigan mashinaga keladi.

Sellyuloidni kinoplyonka tayyorlashga to'plashgacha yaroqliligiga qarmasdan jiddiy kamchilikka ega. Utez olovlanishi, agar plyonka yopiq joyda bo'lsa yonishi va portlashi ham mumkin. Yonayotgan sellyuloidni o'chirish qiyin. Uxavo yo'q joyga ham yonishi mumkin.

Bu xolat kinoplyonka tayyorlashda sellyuloidni almashtirishi mumkin bo'lgan biror boshqa izlashga majbur qildi. O'z vaqtida shu maqsadda hatto metalgcha bo'lgan turli moddalar taklif qilindi; bunda yupqa metall lentalaridagi tasvir yorug' tushganda proyeksiyalanishi kerak edi.

Bunday moddalar ichida eng tarqalgani atsetilsellyuloza bo'ldi.

Atsitsellyulozali yoki boshqacha aytganda atsetat plyonka sellyulozadan ko'ra qiyinroq yonadi va oson o'chadi.

Shu munosabat bilan atsetat plyonkani sellyulozaga nisbatan "yonmas" deb ataldi, ammo nomni faqat shartli tushunish lozim.

O'z kimyoviy tarkibiga ko'ra atsetilsellyuloza sellyulozaning sirka kislotasi efiridan iborat va tozalangan sellyulozani muzli sirka kislotasi bilan sirka angidridiga oltingugurt kislotasi yoki ruhning kichikroq aralashmasi ishlov berish

natijasida olinadi: bu aralashma atsetillangan sellyuloza reaksiyasini kuchaytirib yuboradi. Reaksiya paytida kuchli issiqlik ajraladi va reaksiyaga kirishgan qorishma muz bilan sovutiladi.

Reaksiya natijasida turli nitro efirlar (mono, di-, trinitratlar) aralashmasi hosil bo'ladigan sellyulozani nitratlash reaksiyasidan qarqli sellyulozani atsetilirlash odatda triatsetatga olib keladi.

Ammo bu mahsulot aralashmalarga nisbatan o'z munosabatiga ko'ra noqulay hisoblanadi: u xloroformda aralashmada va anchayn qulay atseton singari aralashmalarda erimaydi. Shuning uchun olingan triatsetatdan diatsetat olish maqsadida deatsetilirlanadi. Bu atsetonda yaxshi eriydi.

Triatsetat hosil qilish reaksiyasi bir necha soat davom etadi va natijada shaffof yelimshaksimon massa olinadi, u ba'zi organik eritmalarda yaxshi eriydi, lekin suvda erimaydi. Uning bu xususiyatidan atsetilsellyulozani sof holda olish imkonini beradi: agar atsetirlash reaksiyasidan keyin paydo bo'lgan massani suvli bakka kiritilsa, bunda atsetilsellyuloza cho'kindi sifatida tubga o'tiradi, u yig'iladi, yuviladi va sentrofugda suvni siqilganidan keyin kolloksilinga o'xshatib vakkumda kiritiladi.

Nitrotsellyulozaga o'xshab atsetilsellyuloza ham sofholdamstahkam plyonkani bera olmaydi va ayniqsa trifenilfosfat ulardan eng ma'qullari hisoblanadi.

Atsetonda atsetillyulozani eritgandan va plastikatorlar qo'shilganidan keyin hosil bo'lgan quyuq suyuqlik bosim ostida filtrlanadi va plyonka tayyorlash uchun sellyulodan xizmat qiladigan mashinaga tushadi.

2.2. Yangi uslublarning kashf etilishi.

Dastlab plyonka tayyorlash uchun 50 metr gacha uzunlikdagi stol hosil qilib gorizontal holatda yonma-yon o'rnatilgan qalin ko'zguli oyna qo'llanadi. Bu stol ustida bo'yamasiga sellyuloid qorishmaga solingan idish harakatlanadi, undagi teshikdan oynaga qorishma oqib chiqadi, idishdan tekis oqib chiqib oyna yuzini yupqa parda bo'lib qoplaydi. Bu usuldan tez orada kechib yuboriladi, negaki, birinchidan sellyuloidda oyna choklari izi qoladi, ikkinchidan esa ist'molchi ancha uzun bo'lgan plyonkani talab qiladi. Shuning uchun "Istmen-Kodak" fabrikasi tez orada barabanlarda (trommellarda) plyonka tayyorlashga o'tdi. (6 rasm)

Baraban kattaligi plyonka tayyorlashni va tashishni qiyinlashtirganligi bu mashinaning kamchiligi hisoblanadi.

Shuning uchun tez orada barabanlar alohida qismlardan yig'ilagan halqali mashinalaraga almashtiriladi (7- rasm). Bu qurilma ham ayrim qismlar orasidagi choklardan iborat jiddiy kamchilikdan iborat bo'ldi, shuning uchun plyonka ishlab chiqarish texnikasi lentali mashina bilan o'z takomiliga erishdi (8-rasm).

Plyonkani sug'orish uchun fabrikalarda ikki tizim filveri qo'llanadi.

Birinchi- quyuvchi filver (9-rasm) ikki qismdan iborat: sug'oruvchi kamera- II va zahira kamera-I. Kamera II old tomonida 0 tegishli bo'ladi, undan kollodiy oqib chiqadi.

Uning kengligi old devorni ko'tarish va tushurish bilan va A vintlar yordamida tartiblanadi. Teshik oldidagi kamera ichida egiluvchan d to'siq bor, u vintlar yordamida ayrim qismlari yoki butun uzunligi bo'ylab bukilishi mumkin. Bu tizim filverdan mashina lentasiga oqib tushayotgan kollodiy qatlami qalinligining aniq tartiblash imkonini beradi. Ikkinchi tur hisoblangan surkovchi filvera (10-rasm) butun uzunligi bo'ylab kollodiy oqib chiqadigan teshikdan iborat.

Sirkovchi filvera quyuvchiga qaraganda ancha sodda vaishonchliroq ishlaydi. Plyonka tayyorlashda spirt va efirdan ibora qimmat erituvchilar ko'p miqdorda sarflanadi, ular mustahkamroq plyonka olish uchun imkon boricha suviz bo'lishi kerak. Negaki plyonka quritilayotganda yopiq kanallardan o'tadi, bu erituvchilarni tutib qolish imkoniyati bor va ulardan yana foydalanish mumkin, ularni havoga chiqarib yuborish ancha zarar keltiradi va yong'in havfini hosil qiladi.

Rekuperatsion uskunalarda deb nomlangan erituvchilar qaytarib olinadi. Erituvchilar bug'idan iborat, ulardan biridagi havo yaxshilab sovutiladi. Bunda erituvchilar bug'i suyuqlikka aylanadi, u keyin spirt va efirni ajratib olish uchun qayta haydaladi.

Boshqa uskunalarda erituvchilar bug'ini yutish uchun krezol singari ularni yutuvchi ayrim moddalardan foydalaniladi.

Krezol ko'mirni quruq haydaganda olinadigan suyuqlikdan iborat bo'ladi. 130darajagacha qizdirilganda krezol erituvchilarni qaytarib beradi va ularni yana yutish uchun qo'llash mumkin bo'ladi.

Shu yo'l bilan tayyorlangan plyonka asosining keniychalik yuzasiga maxsus ishlov beriladi, shunda emulsiya qatlami asosga mustahkam birlashadi. Asos yuzasini bunday tayyorlash ikki usul bilan amalga oshiriladi. Birinchi usulda plyonka yuzasiga o'tuvchi ishqor eritmasi bilan ishlov beriladi, suvda biroz shishadi va emulsiya bilan yaxshiroq yopishadi.

Boshqa usulda sellyuloid va atsetat plyonkaga atseton va spirt aralashmasi sirka kislotasi bilan yelimshak eritmasidan iborat tag qatlam suriladi. Bu holatda plyonka yuzasi ham biroz ko'pchiydi, shu bilan birga yelimshak u bilan yelimshak emulsiyasini yopishuvini ta'minlaydi. Ta'kidlash joizki, bu turdagi tagqatlamning ham kamchiligi bor, u ham bo'lsa kislota reaksiyasiga ega bo'lib, emulsiyasiga ta'sir qiladi, uning yorug'likni xis qilishini susaytiradi va tayyor plyonkaning saqlanishi qobiliyatini kamaytiradi.

Tagqatlam bilan qoplangan plyonka quritiladi va so'ngra o'raladi, shundan keyin emulsiya quyishi uchun mashinaga o'tkaziladi .

Plyonkaning bir tomoniga tagqatlam berish bilan birga uning boshqa tomoniga yuza hosil qilishi uchun alohida lok qoplanadi. Agar plyonkani rangli tayyorlash zarur bo'lsa, lok yoki bevosita malakserga tegishli ranglarining spirtli

bo'yoq aralashmalari qo'shiladi. Tagqatlam berilganidan va asos loklangandan keyin plyonkaga emulsiya qo'yish uchun qo'yish sexiga o'tkaziladi.

Plyonkaga emulsiya qo'yish uchun mo'ljallangan mashinalar umumiy kurinishida quyidagilardan iborat bo'ladi. Qaynoq suv bilan isitiladigan tog'orada mavjud bo'lgan emulsiya boshqalar yordamida plyonkaga o'tkaziladi. Plyonkaga emulsiya cho'milayotgan valik va otadigan valik yordamida ikki xil usul bilan beriladi.

Birinchi holatda asos valikni etib emulsiyaga botiradi va shu yo'l bilan ho'llanadi. Bunda odatda avtomat tarzda tartiblab turiladigan emulsiya darajasi doimiy bir xilda bo'lishiga e'tibor berishi zarur

Ikkinchi holatda valik emulsiyaga botiriladi, u aylanayotib emulsiya plyonkaga otadi, shu tarzda egilgan valikda ho'llovchi do'ng hosil bo'ladi.

CHO'milayotgan valik bilan plyonkani sug'orish.

Otayotgan valik bilan plyonkani sug'orish.

Sug'orishning keyingi usuli ma'qul hisoblanadi, negaki birinchi usulda emulsiya ko'pincha asosining tomoniga oqib ketadi.

Asos sug'orayotgan moslamadn o'tib, yuqoriga tik ko'tariladi va diametrli baraban ichida kovakni egadi. Sug'orilgan asos o'tayotgan baraban ichi sovitiladi, shuning uchun plyonka barabandalik paytida soviydi. Barabandan keyin plyonka barabandan keyin sovituvchi plyonkaga berilayotgan emulsiya pozitiv uchun 1 kv.m.ga 150 kub sm negativ plyonka uchun 250 kub.sm. bo'lishi kerak. Cug'orish tezligi odatda minutiga 5-6 m.ni tashkil qiladi.

Sug'orish mashinasida sug'orilgan asos quritish uchun ilgich uskunaga o'tadi. Bu yerda plyonka cheksiz zanjirlar yordamida harakat qilayotgan maxsus moslamaga avtomat ilinadi va 2,5-3 m. uzunlikdagi ko'plab miqdordagi kungura hosil qilib osilib turadi. Cheksiz zanjirlar plyonkani 150 m. uzunlikdagi koridor bo'ylab tashiydi, bu vaqt davomida plyonka butunlay kurishga ulguradi va quritish joyidan chiqqandan keyin o'raladi

Sug'orilgan asosni quritish jarayonida quritish joyining ayrim qismlaridagi harorat darajasi katta ahamiyatga ega bo'lib qoladi, bunda emul'siya qatlami erib ketmasligi, qurigan plyonka esa g'altakka oson o'ralishi uchun namroq bo'lishiga e'tibor beriladi. Quritish joyi qismdan iborat bo'lsa, havo harorati taxminan quyidagicha bo'ladi:

birinchi qismda 18-20 darajali quruq havo beriladi; keyingi qismda ham 30-35 daraja isitilgan quruq havo yuboriladi, nihoyat, oxirgi qismda 20-25 darajali nam havo beriladi.

Sug'orilgan va quritilgan plyonka dumaloq pichoq bilan jixozlangan kesish mashinalari bilan tegishli standart asosida tor tasma shaklida uzunasiga kesib chiqiladi, bunda bir katta endan 32 mm endagi 16-17 tasma hosil

bo'lishi kerak. Yaxshilab nazorat qilinganidan keyin kesilgan plyonka perforatsion mashinaga o'tadi, maxsus qora qog'ozga o'raladi va metall qutichalarga solinadi

Nazorat savollari

1. Ko'rgazma qurollarida foydalanish uslublarini ko'rsating?.
2. Portret tushunchasini izohlang?
3. Qanday portret turlarini bilasiz?
4. Portretlarni suratga olishda tabiiy yorug'likning ahamiyati qanday?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. David Prakerl Basics "Photography_Composition"2004 yil Korea
2. I.Meliqo'ziyev. "Kinoteleoperatorlik mahorati amaliy badiiy fotosuratga olish jarayoni"- O'quv qo'llanma. Toshkent, 2014y.
3. I.Meliqo'ziyev. "Fotokompozitsiya (ko'p kameralarda tasvirga olish uslubi)"- O'quv qo'llanma . Toshkent, 2014 y.

3-mavzu: Fotokompozitsiya fanining ilg'or xorijiy tajribalarini tahlil qilib, ilmiy izlanishlar olib borish metodikasi.

Reja:

- 3.1. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali fotokompozitsiya fanini o'qitishni loyihalash.

Tayanch iboralar: Fotograf, Obraz, yorug'lik, rakurs, postanovka, tasvir, kompozitsiya, montaj, Fotokamera, uslub.

3.1. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali fotokompozitsiya fanini o'qitishni loyihalash.

"Fotokompozitsiya" fanini o'qitish uslubi metodik jihatdan oddiydan murakkabga qarab yo'naltirilgan bo'lib, fotografiyaning eng asosiy elementlarini o'rganish va uni badiiy yechim imkoniyatlarini nazariy bilimlaridan amaliyotda qo'llashi ko'zda tutilgan. Har bir bosqichdagi amaliy ishlar avvalgi qilingan va olingan bilimlarga asoslanib rivojlanitirib boriladi.

Barcha nazariy va amaliy ishlarni o'qituvchi boshchiligida olib borilib, talabaga tahlil qilish usullari o'rgatib boriladi.

Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda mos ravishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi.

Auditoriyadan tashqari mustaqil ta'lim talabalarning fan doirasidagi bilimlarini yanada chuqurlashtirishga, mustaqil ravishda yanadi rivojlantirishga yaqindan yordam beradi, jumladan, san'atga oid ilmiy manbalar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borishni rivojlantirish, milliy va jaxon kino maktablari va

yoʻnalishlari yutuklarini taxlil qilish, badiiy tafakkur madaniyatini va butungi kunning sanʼat amaliyotini tankidiy yondoshuv orqali oʻzlashtirish malakasini shakllantirish. Faoliyatning bu turi – topshiriklarning kuyidagi roʻyxatini qamrab olishi mumkin: oʻquv dasturiga kiritilmagan ayrim masalalarni nazariy jixatdan mustaqil tadqiq etish, keng kamrovli amaliy materialni mustaqil taxlil etish, tankidiy tahlil, kinoteleoperatorlik sanʼatini tushunish va xokazolar.

Talabalar auditoriya mashgʻulotlarida professor-oʻqituvchilarning maʼruzasini tinglaydilar, misol va masalalar yechadilar. Auditoriyadan tashqarida talaba darslarga tayyorlanadi, adabiyotlarni konspekt qiladi, uy vazifa sifatida berilgan misol va masalalarni yechadi. Bundan tashqari ayrim mavzularni kengroq oʻrganish maqsadida qoʻshimcha adabiyotlarni oʻqib referatlar tayyorlaydi hamda mavzu boʻyicha testlar yechadi. Mustaqil taʼlim natijalari reyting tizimi asosida baholanadi.

Uyga vazifalarni bajarish, qoʻshimcha darslik va adabiyotlardan yangi bilimlarni mustaqil oʻrganish, kerakli maʼlumotlarni izlash va ularni topish yoʻllarini aniqlash, internet tarmoqlaridan foydalanib maʼlumotlar toʻplash va ilmiy izlanishlar olib borish, ilmiy toʻgarak doirasida yoki mustaqil ravishda ilmiy manbalardan foydalanib ilmiy maqola va maʼruzalar tayyorlash kabilar talabalarning darsda olgan bilimlarini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Shuning uchun ham mustaqil taʼlimsiz oʻquv faoliyati samarali boʻlishi mumkin emas.

Uy vazifalarini tekshirish va baholash amaliy mashgʻulot olib boruvchi oʻqituvchi tomonidan, konspektlarni va mavzuni oʻzlashtirish darajasini tekshirish va baholash esa maʼruza darslarini olib boruvchi oʻqituvchi tomonidan har darsda amalga oshiriladi.

Auditoriyadan tashqari mustaqil taʼlim talabalarning fan doirasidagi bilimlarini yanada chuqurlashtirishga, mustaqil ravishda yanadi rivojlantirishga yaqindan yordam beradi, jumladan, sanʼatga oid ilmiy manbalar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borishni rivojlantirish, milliy va jaxon kino maktablari va yoʻnalishlari yutuklarini taxlil qilish, badiiy tafakkur madaniyatini va butungi kunning sanʼat amaliyotini tankidiy yondoshuv orqali oʻzlashtirish malakasini shakllantirish. Faoliyatning bu turi – topshiriklarning kuyidagi roʻyxatini qamrab olishi mumkin: oʻquv dasturiga kiritilmagan ayrim masalalarni nazariy jixatdan mustaqil tadqiq etish, keng kamrovli amaliy materialni mustaqil taxlil etish, tankidiy tahlil, kinoteleoperatorlik sanʼatini tushunish va xokazolar.

Talabalar auditoriya mashgʻulotlarida professor-oʻqituvchilarning maʼruzasini tinglaydilar, misol va masalalar yechadilar. Auditoriyadan tashqarida talaba darslarga tayyorlanadi, adabiyotlarni konspekt qiladi, uy vazifa sifatida berilgan misol va masalalarni yechadi. Bundan tashqari ayrim mavzularni kengroq oʻrganish maqsadida qoʻshimcha adabiyotlarni oʻqib referatlar tayyorlaydi hamda mavzu boʻyicha testlar yechadi. Mustaqil taʼlim natijalari reyting tizimi asosida baholanadi.

Uyga vazifalarni bajarish, qoʻshimcha darslik va adabiyotlardan yangi bilimlarni mustaqil oʻrganish, kerakli maʼlumotlarni izlash va ularni topish yoʻllarini aniqlash, internet tarmoqlaridan foydalanib maʼlumotlar toʻplash va

ilmiy izlanishlar olib borish, ilmiy to‘garak doirasida yoki mustaqil ravishda ilmiy manbalardan foydalanib ilmiy maqola va ma‘ruzalar tayyorlash kabilar talabalarning darsda olgan bilimlarini chuqurlashtiradi, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Shuning uchun ham mustaqil ta‘limsiz o‘quv faoliyati samarali bo‘lishi mumkin emas.

Uy vazifalarini tekshirish va baholash amaliy mashg‘ulot olib boruvchi o‘qituvchi tomonidan, konspektlarni va mavzuni o‘zlashtirish darajasini tekshirish va baholash esa ma‘ruza darslarini olib boruvchi o‘qituvchi tomonidan har darsda amalga oshiriladi.

Nazorat savollari

1. Kadr kompozitsiyasi nima?
2. Tasvirda kompozitsion qonun qanday shakllanadi?
3. Kompozitsiyaning asosiy qonunlarini sansb o‘ting.
4. G‘oyaviy kompozitsion bezak nima?
5. G‘oya nima?

Foydananilgan adabiyotlar

1.Ismailov A.I. “Kinoteleoperatorskoye masterstvo” -Darslik. Toshkent, 2004-y.

2.Blain Brown. “Cinematography. Theory and practice imagemaking for cinematographers and directors” -TR850.B7598. Darslik. 2012-USA.

3.David Praker “BASICS Photography COMPOSITION” Copyright © AVA Publishing SA 2006-USA.

4.Ismailov A.I. “Jivopis so svetom v tvorchestve Vittorio Storraro”-O‘quv qo‘llanma. Toshkent,2005-y.

5.I.Meliqo‘ziyev. Kinoteleoperatorlik mahorati (badiiy fotografiya: shakllanish va taraqqiyot jarayonlari) Darslik. Toshkent, 2017-y.

4-mavzu: Uzoq tarixga ega o‘zbek rassomlari ishlari, kompozitsiya yaratishdagi metodlari tajribalaridan amaliy mashg‘ulotlarda foydalanish.

Reja:

4.1. Kompozitsiya nima va Kompozitsionlik belgilari nimada? U qanday retseptlardan tashqariekanini o‘rganish.

Tayanch iboralar: Fotograf, Obraz, yorug‘lik, rakurs, postanovka, tasvir, kompozitsiya, montaj, Fotokamera, uslub.

Kompozitsiya bu nima? Kompozitsionlik belgilari nimada? U qanday retseptlardan tashqari? Kompozitsiya – turli vaqtli sintezi bo‘lsa, «lahza»ni tasvirlash vazifasi – kompozitsiyaga qarshi. Biroq bu alohida yaxlit obraz qurishning juda qiyin vazifasi. Har qanday lahza vaqt borishida bog‘lamdir. Kompozitsiya asosi – tasvirlashning faqat tekislik omillari bo‘lsa, kompozitsiyani chuqur fazoviy bo‘ysundirilishi noto‘g‘ri. Xo‘sh, unda tekislikda notekis figuralar va ucho‘lchamli dunèni tasvirlash masalasi nimada? Kompozitsiya turli ko‘rish pozitsiyalari sintezining ifodasi bo‘lsa, impressionistik peyzaj havasqor sodda «nusxasi» kabi kompozitsiyaga qarshi. Lekin impressionistlarga oddiy nusxa ko‘chirish vazifasi tegishli deb aytib bo‘ladimi? Impressionistik peyzaj boshqalarga nisbatan ko‘proq darajada ifodalanishdir. Kompozitsiyaning muhim belgilari. Kompozitsiyaning asosiy belgisi yaxlitlikdan boshlash tabiiy. Bu belgi menga ma’lum ta’riflarda ochiq èki yashirin mavjud. A. A. Favorskiyning turli fazoviy va turli vaqtiy yaxlitlikning ko‘rinuvchi shakli haqidagi B.A. Uspenskiy va L.F. Jeginning ko‘rish pozitsiyalari sintezi, K.F. Yuanning – yaxlit konstruksiya, yagona tuzilish haqidagi gaplarini eslaymiz. Endi gumanitar fanlar, shu jumladan san’atshunoslikka ham sintez, konstruksiya, tuzilish so‘zlari mustahkam kirib olgan. San’at to‘g‘risida gap ketganda ular «butun», «yaxlitlik» so‘zlari kabi kompozitsiya to‘g‘risida gapirganda paydo bo‘luvchi oddiy so‘zlar bo‘lib qolgan. Bu yerda chegaralash lozim. Tuzilish, konstruksiya, kompozitsiya – yaqin tushunchalar. Turli hodisa va fanlarga tegishli diffuzli ma’nolar oilasini ifodalovchi so‘zlar. Bir fanlarda bu so‘zlar qat’iy atamalashtirilgan. Unda ular tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, «tuzilish» (molekulalar) kimèda atama va uning ma’nosi haqida bahs paydo bo‘lmaydi. Tilshunoslikda «tuzilish» so‘zini atama qilishga harakat qiladilar. Biroq uning ma’nosi hali diffuzli bo‘lib qoladi. San’at nazariyasida bu so‘zning ma’nosi yana ham kamroq tushunarli. «Tuzilish» so‘zi bilan bu yerda yechish kerak bo‘lgan turli tushunchalar tugunini anglatadi. «Tuzilish» umumiy tushunchasi hali mavjud emas. San’atning alohida turiga nisbatan u juda ham abstrakt bo‘lmasmikan? Turmush buyumlari va texnikasi sohasida odatiy bo‘lgan ma’nosi jihatidan ancha aniqroq «konstruksiya» so‘zi san’at sohasida, hatto amaliy san’at sohasida ham, «tuzilish», «kompozitsiya» so‘zlari bilan almashib ancha noaniq so‘z bo‘lib qoladi. Hatto me’morchilikda «konstruksiya» so‘zi ikki ma’noli. U èki statika qonunlari va material xususiyatlari

bo'yicha bino qismlarining sof qurilish birlashtirilishini èki inson haèti va faoliyati uchun konstruksiyani ham anglatadi. Rassomlarda èrug'lik – soyali rasmga teskari konstruktiv rasm haqida gapirish qabul qilingan. Buyum tuzilishini ifodalovchi rasm ko'zda tutiladigandek ko'rinadi. Lekin nima uchun uning tuzilishi èrug'lik soyali rasmda ifodalana olmas ekan? «Kompozitsiya» so'zi musiqada atamalashtirilgan. Biroq kompozitsiyaning musiqashunoslik ta'rifi asarning umumiy rejasi kabi, uning yirik qismlarga bo'lini kabi, ushbu asar turi uchun an'anali taqsimlanishi (triptix qismlari èki dramaning an'anali besh ko'rinishi kabi) juda formal, ularni aniq shakllar tahlili bilan to'ldirish istagi paydo bo'ladi. Komponentlash – bu nafaqat qismlarga ajratish, balkibog'lash ham emasmi? «Kompozitsiya» so'zi adabièt nazariyasida ham deyarli atamalashtirilgan. Biroq musiqashunoslikka teskari asarni an'anaviy berilgan qismlarga va umuman yirik qismlarga bo'lishga teskari asarning umumiy formal rejasini bunda arxitektonika deb atashadi. Kompozitsiya esa matnda mo'ayyan materialning joylashtirilishi èki hikoyalashda nuqtai nazarlar almashuvi kabi tushuniladi. Keyingi vaqtda aynan «nuqi nazarlar» almashuvini ba'zan kompozitsiya poetikasidagi asosiy tamoyil deb atashadi. Anig'i shuki, «tuzilish», «konstruksiya», «kompozitsiya» so'zlari asosida yaxlitlik tushunchasi bor, u qismlar va butunlikning turli turdagi nisbatlarini qamrab oladi. So'zning umuman ma'nosida kompozitsiya deb quyidagi shartlarni qoniqtiruvchi yaxlitlik tarkibi va qismlarining joylashuvini atash mumkin bo'lardi: 1) butunlikning biron qismi yaxlitlikka zarar yetkazmasdan olinishi va almashtirilishi mumkin emas; 2) qismlar butunga zararsiz o'rinlarini almashtira olmaydi; 3) butunga zarar yetkazmasdan bironta ham yangi element unga qo'shila olmaydi. Estetik adabiètda bunday turdagi ta'riflar kam emas. Ular birinchi qarashda juda ishonarli ko'rinadi. Aslida abstrakt ta'rif har kanday badiiy hodisalar, hatto, qismlar nisbiy mustaqillikni saqlab qoluvchilarga (drama, simfoniya, triptix) ham to'g'ri keladi. Biroq keltirilgan formula kompozitsiya ta'rifi bo'lishi uchun juda ham keng. U yaxlitlik umumiy tushunchasiga kiruvchi uning zarur belgilarini ko'rsatib o'tadi. Ushbu formuladan foydalanib aniq hodisada (xususan, kartinada) kompozitsion birlikni nokompozitsiondan farqlab bo'lmaydi. Aslida kadrda chiziqning har qanday joylashuvi, tasvirlangan fazodagi buyumlarning istalgan joylashtirilishi kadr bilan cheklangan birlik – yaxlitlikni tashkil etadi. Butunning istalgan sezilarli elementlarini olib tashlash èki joylarini almashtirishda, èki kadrni kengaytirishda yaxlitlik o'zgaradi. Bu, ma'lumki, nafaqat rasmga, balki tasvirlashning boshqa turlariga ham tegishli. Butunlik nafaqat rasmning sof ko'rsatilishida, balki istalgan tasvirning sof ko'rsatilishida, nafaqat rasmning bir qismini olib tashlanishida, balki boshqa tasvirning ham qismini olib tashlashda o'zgaradi. Tekislikka tashlangan bir siqim qum zarralari ham butunlikni tashkil etadi. Ehtimollik qonunlariga asosan qum zarralari teng oraliqlar èki to'g'ri guruhlar bilan yuzaga ètmaydi, doimo tasodifiy guruhlarga guruhlanadi. Qum zarralarining qismini olib tashlang. Butunlik o'zgaradi. Qum zarralarini qayta qoqing. Ularning joylashuvi o'zgaradi, butunlik

ham o'zgaradi. Yangi butunlikda birlikning abstrakt formulasi yana rioya qilinadi. Kompozitsiyani yaratish èki tasodifiy guruhlarda kompozitsiyani ko'rish uchun hamma guruhlarni biron-bir qonun, ichki bog'lanish bilan bog'lash kerak. Biz guruhlar ritmini tashkil etishimiz, qumlar guruhining buyumlar bilan o'xshashiga intilishimiz, kartina tasviri yo'liga turishimiz mumkin. Shunday qilib, biz qonuniy butunlikni yaratuvchi bog'lanishlar bilan tasodifiy birlik elementlarini birlashtirish maqsadini ko'zlaymiz. Kompozitsiya, tuzilish, konstruksiya tushunchalarini farqlash uchun umumiy yo'l butunni qismlarga ajratish qonuni, butunlikning qismlardan sintezlash qonuni, qismlar va bog'lanishlar xarakteri. Bu uch tushunchadan eng umumiy – tuzilish tushunchasi. «Tuzilish» so'zining turlicha qo'llanishi butun va qismlar nisbati alohida ko'rinishini ajratishga imkon beradi. Tuzilish butun sifatida o'zaro qonuniy bog'langan qismlardan iborat bo'lib, ularni tasodifiy bo'laklardan farqli butunning komponentlari èki elementlari deb ataymiz. Tuzilish elementlar orasidagi bog'lanishlar yagona xarakteri, shakl hosil bo'lish yagona qonuni bilan aniqlanadi. Bog'lanishlar xarakteri oldindan ko'rsatilmaydi, chunki u tuzilish to'rini aniqlaydi (funktional tuzilish, kompozitsion tuzilish va hokazo). Tuzilish yakunlangan butunlikdan iborat bo'lishi shart emas. Daraxt tuzilishini saqlab qolgan holda o'sadi, shoxlanadi. Tuzilishi o'shandayligicha qolib, tasvirlash davom etilishi mumkin. Tuzilish elementlari, umuman aytganda, o'zgarishi mumkin. Ular o'rtasidagi bog'lanishlar umumiy xarakterigina umumiy «shakl hosil bo'lish tamoyili» muhim. Konstruksiya qismlari alohida funksiyalarni bajaradi; mashinalar tugunlari va mexanizmlari, tirik organizm a'zolari va organlari, turmush buyumlarining foydalanish uchun zarur qismlari shundaydir. Butunning mashina bilan tashqi o'xshashligi, albatta, konstruksiyani tashkil etmaydi va hatto antikonstruktiv bo'lishi mumkin. Konstruksiya èpiq butunlik bo'lishi shart emas. U èpiq ham (tugallangan) va ochiq ham bo'lishi mumkin. Yangi tugunlar, bog'lanishlar qo'shib konstruksiyaga qo'shimcha funksiyalar ma'lum qilish mumkin. Konstruksiya qismlari uning funksional birligini buzmasdan to'ldirilishi va almashtirilishi mumkin. Konstruktiv bog'lanishlar hamma yerda, istalgan tuzilishlarda bor, chunki tuzilishlar mo'ayyan funksiyalarni bajaradi. Shunday qilib, konstruksiyani butun va uning komponentlari orasidagi bog'lanishlar alohida xarakteriga ega bo'lgan tuzilish sifatida qarash kerak. 9-rasm. Kompozitsiya komponentlari orasidagi bog'lanishga misol. Konstruksiya elementlari butun bilan va o'zaro funksional bog'langan. Butun va uning komponentlari o'rtasidagi bog'lanishning alohida xarakteri kompozitsiyani ham, xususan san'at asari kompozitsiyasini, tuzilish turi kabi aniqlaydi. Tuzilish, umuman aytganda, èpiq butun bo'lmay, uning yaxlitligi – shakl hosil qilish yagona tizimida bo'lsa, kompozitsiya – doimo èpiq tuzilish. Kompozitsiya qismlari o'zaro bog'langan, biroq ular butun bilan bog'langani tufayli ham o'zaro bog'lanishi shart. Kompozitsion butunlikni yuzaga keltiruvchi bog'lanishlar – bu, birinchidan, konstruktiv bog'lanishlar. Kartinada bu – rang va chiziqlar analogiyasi va kontrastlari, asosiy dog', buyumning ajratilishi, asosiy buyumlar holatidagi qatorlar

va kontrastlar, fazoviy tuzilish va hokazo. San'at asari kompozitsiyasi, shu jumladan rasm kompozitsiyasi, ikkinchidan – ma'no yaxlitligi. Konstruktiv markaz ko'pincha ma'no tuguni bo'ladi. Rasmda konstruktiv bog'lanishlar vazifalari – ma'no jihatdan bog'lanishlarni yaratish va mustahkamlash zarur. Konstruktiv bog'lanishlar ushbu san'at turi istalgan vositalari bilan yaratilishi mumkin. Ularning vazifasi – ko'rishni osonlashtirish va qabul qilish uchun ajratish, ba'zan esa ma'naviy, ichki bog'lanishlarni aytib turish. San'at asari kompozitsiyasi hamma vaqt tushunish uchun konstruksiya, ma'no uchun konstruksiyadir. Ichki ma'no jihatidan bog'lanishlar – san'at asari uchun spetsifik bog'lanishlar turi. Ular konstruktiv bog'lanishlarga asoslanadi va ularsiz ifodalana olmaydi. Biroq ularning asosiy mohiyati - kompozitsion butunlik (mustahkamligi)dir. Tabiiyki, kompozitsiya nazariyasida konstruktiv va ma'noviy bog'lanishlar birga qarab chiqiladi. Birinchilari ancha umumiy xarakterga ega bo'lib, bizning san'atni umumiy qabul qilishimiz tabiatidan kelib chiqadi, ikkinchilari – konkret bo'lib, ushbu alohida san'at asarida bo'ladi. Biri ikkinchisi uchun mavjud bo'ladi. Tuzilishda bog'lanishlar turi shakl hosil bo'lish qonuni saqlab qolinsin deb elementlar umuman almashtirilishi mumkin bo'lsa, kompozitsiyada hatto alohida komponentlar butunga zararsiz almashtirila olmaydi. Shunday qilib, san'at asari kompozitsiyasi ma'no birligi bilan bog'langan qayd etilgan elementli èpiq tuzilishdir. Ko'rib turibmizki, bu yerda «kompozitsiya» tushunchasi yaxlitlik muammosi doirasidan yaqin tushunchalar qatoriga qo'yilgan. Tekislikda syujet tuzilishini biz kartina kompozitsiyasi deb ataymiz, biroq kartina kompozitsiyasi maqsadi va shakl hosil qiluvchi tamoyili o'zicha tuzilish emas, ma'nodir. Konstruksiya ma'noni o'z atish vazifasini bajaradi. Shunday qilib, kartina kompozitsiyasi tekislikning chegaralangan bo'lagida syujetning tasviriy baèn etishda paydo bo'luvchi ma'no birligi bilan yaratiladi. San'atshunoslik adabiyatida odatda shakl va mazmun birligi, ular dialektikasi to'g'risida fikr yuritishadi. Mazmunning alohida komponentlari boshqa komponentlar shakli bo'lib xizmat qilishi mumkin. Masalan, rang dog'larining taqsimlanishi «geometrik» shakllariga nisbatan tekislikda rang mazmun sifatida chiqadi. Biroq uning o'zi ham buyum - tasviriy mazmunini, fazoni va hokazo o'z atish uchun tashqi shakldir. Buyum mazmuni o'z navbatida g'oyaviy mazmun shakli, mavhum tushunchalar (allegoriya) uchun shakl bo'lishi mumkin. Kompozitsiyaning tasvir tarkibi va qismlar joylashuvi va uning ma'nosiga tegishli bo'lmagan tasvirlash vositalari tizimi sifatida tahlilini yetarli emas deb hisoblash kerak. Kompozitsiya qonunlarining usuliy tushunilishi tashqi birlik qonunlari, shu jumladan konstruktiv shakl qonunlari ham, uning shakl hosil qiluvchi kodiga singmaydi. Kompozitsiyani faqat buyum – tasviriy mazmuni jihatidan tahlilini ham yetarli emas deb hisoblash kerak. Ushbu syujet uchun buyumlarni tanlashda èq ma'no ipi bo'lsa ham. Masalan, Rembrandt kartinasidagi daydi o'g'il yalang oèqlari ènida ètgan poyabzal g'ijimi obrazli ma'no kasb etadi. Obrazli ma'no birinchi planda oèqlar holati bilan ham rangli pasta og'irligi bilan ham boyitiladi. Oèqlar va poyabzal «diqqatni qaratadi»

nima uchun? Buyum – tasviriy mazmun, albatta, kartinaning muhim komponenti tasviriy san’at sifatida. Biroq kartina mazmuni emotsional mazmunni ham shubhasiz o‘z ichiga oladi. Ba’zan mazmun timsoliy bo‘ladi. Ba’zan kartina boshqacha ifodalanadi. Bir buyumli mazmun ortida matn ostida boshqa narsa yashirinadi. Biroq mazmun qanchalik murakkab bo‘lmasin, u albatta yagona ma’no bilan bog‘langan, bu bog‘lanish esa o‘z ifodasini kompozitsiyada topadi (ma’no uchun konstruksiyada). Afsuski, san’atshunoslik adabiyatida ko‘pincha «kompozitsiya» so‘zlari bilan nomlangan va mazmun bilan bog‘liq bo‘lmagan formal tahlil bilan, è buyumtasviriy mazmun bilan kelishtirilgan tahlil bilan chegaralangan. Kompozitsion vositalar xarakteri mazmun xarakteriga bog‘liq. Tasviriy, g‘oyaviy, emotsional, timsoliylikningmurakkab birligida mazmunning alohida komponentlari asosiy, boshqalari – ikkinchi darajali bo‘lishi, umuman aytganda, umuman bo‘lmasligi ham mumkin. Masalan, lirik peyzajda (10 – rasm) timsoliy matnni izlash kulgili. 10 – rasm. N.G. Karaxan. Tog‘larda bahor. Peyzajda boshqacha ishora bo‘lsa, kompozitsiya turi ham, kompozitsion bog‘lanish ham o‘zgacha bo‘ladi. Shu bilan birga ko‘rish, zavq olish diapazonida lirik ohang, emotsional ton o‘z kuchini yo‘qotadi. Mazmun odamlarning to‘qnashuvi murakkab kartinasi bo‘lsa, ichkariga èyilgan sahna tabiiydir, va umuman shartli bo‘shliq alohida oqlanishini talab etardi. Yorug‘lik-soya bo‘lmasa èki shartli bo‘lsa, tekislikka intilish mazmunda esa – ramziylikka intilish bo‘lishi. Rassom èrug‘likni vosita sifatida qayd etsa, èrug‘lik muhitining amalga oshuvi, chuqur fazoning èrug‘lik bilan o‘zaro ta’siri shubhasizdir. Kompozitsiya tipologiyasi mazmun tipologiyasi asosida tuzilishi kerak. Kompozitsion vositalar chegaralanganligining juda yaqqol misollarini ba’zan ma’lum mazmunga intiluvchi nofigurativ rassomchilik namoèn etadi (ekspressiv abstraksionizm). O‘zbek so‘zanasidagi qizil fonda bir maromda joylashtirilgan quèshning shartli tasvirlaridan iborat. Yashirin timsolni bilmaganda ham so‘zanasining emotsional ta’siri ma’lum. So‘zana – quvonch, èrug‘likni ifodalaydi. O‘zbek so‘zansi Biroq, unga kompozitsion markaz, ushbu format ham, ushbu holat ham kerak emas. Faqat rang va bezak o‘ynaydi. Nofigurativ rassomchilik asarida ham kompozitsion tugun yo‘q, chunki ma’no tuguni yo‘q. Eng yaxshi holda ma’no muallif nomlashidan o‘qib olinadi. Yaxshi kompanovkalangan rasmda kompozitsion va ma’noviy markaz muallif nomlashidan mustaqil oson topiladi. U hamma bog‘lanishlarni saqlaydi. Nofigurativ rassomchilik geometrik varianti obrazlarida kompozitsiya qonunlarining tuzilishi tajribalari (Malevich, Mondrian) kompozitsionlikni to‘g‘rilikka, doimiylikka, barqarorlikka olib keladi. Kartina kompozitsiyasi esa ko‘pincha kutilmagan, elementar shakllar muvozanatini izlamaydi, mazmun yangiligiga qarab yangi qoidalar o‘rnatadi. Notasviriy dog‘larning doimiy takrorlanib joylashuvi faqatgina panjarani, «oboylarni»gina tashkil etadi. Bunda elementlar o‘rtasida bog‘lanishlar istalgancha to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, ular èyilgan kompozitsiyani paydo qilmaydi, chunki mazmundan faqat iz, ma’no nuri, emotsiyalar qoladi. Bu shakl mazmunning shaklga «o‘tishi» kabi o‘zining

«mazmun shakli bo‘lish» mohiyatini rad etib sof shakl bo‘ladigan hol. Bu shunday qolki, konstruktiv bog‘lanishlar ma’nosiz, konstruksiya ma’no ifodalash uchun kerak bo‘lmaydi. Abstrakt rassomchilikda to‘liq bog‘liqsizlikni ulug‘lash ham endi mavjud, u tekisliklarni dog‘lar, tasvirlar qismlari, chiziqlar bilan ixtiyoriy to‘ldirishga xos – ustma-ust, ènma-èn, bog‘lanishi to‘g‘risida qayg‘urmay, rasm dog‘lari va chiziqlarining bog‘lanmasoik holi ruhiy kasallarning ba’zi rasmlariga o‘xshab ketadi. Bunda buyumli mazmun parchalari bo‘lishi mumkin, lekin ma’no yo‘q. Bu alahlash. Birok, alahlash yashirin o‘ylangan bo‘lishi mumkin. Uch hajmli fazoni tuzilishi, istiqbol va plastika, buyumlar va figuralar joylashuvi, shiorlar va harakat – bularning hammasi asar mazmuniga qarab kompozitsion ahamiyatga ega bo‘ladi. Aniq asarda mo‘ayyan omillar ustunlik qiladi. Istalgan alohida kompozitsion omilga xos va ulardan istalganning tub mantig‘ini ifodalovchi ikki asosiy kompozitsion tamoyil bor: analogiya va kontrast. San’at obrazlarida analogiya va kontrast haèt vatafakkur dialektikasining ifodalanishi. Kontrast obrazli zidlikni ifodalaydi, biroq u bu orqali mustahkam obrazli bog‘liqlikni ham o‘rnatadi. Bunday tekislik omili, vertikal kabi, gorizontal o‘q èki gorizontal rom chetlarini ko‘zda tutishi shart. Gorizontal borligida vertikalning ichki zarurati ham o‘rin olgan. Vertikal bo‘lish uchun chiziq gorizontalni ko‘zda tutadi. Rasm tekisligida yaqqol ajralib turuvchi figura yangilikni atrofidagi fon hodisasini yuzaga keltiradi. Fon figura ajralib turishi uchun zarur. Figuraning yirik masshtabi rasmda kontrast masshtab bilan taqqoslanishni ko‘zda tutadi, u o‘zida masshtab taqqoslanish talabini jo etadi. Chuqurlik va tekislik kontrasti, ochiq va to‘q ranglar kontrasti, xromatik va axromatik, uzilish va uzluksizlik, kelaètgan va chekinaètgan to‘da, statika va dinamika kontrasti, yakunlangan va tugallanmagan vaqt kontrasti: hamma narsada kontrast. Ushbu ta’kidlashda katta haqiqat bor – kontrast kompozitsiyaning asosiy qonuni. Analogiya – universal bog‘lanishning boshqa shakli bo‘lib, u tekislik omillardan boshlab (yagona mavzuning chiziqli va rangli variatsiyalari) syujetligacha kompozitsiyaning istalgan omillariga tarqaladi. El Grekoda shakl – vertikalizm, bu analogiya vazifalarini birlashuvining namoèn bo‘lishidir. Djottoda alohida tarzda umumlashtirilgan plastika – bu ular o‘rtasidagi analogiyadir. Harakat va holatlar analogiyasi – ba’zan variativ, ba’zan oddiy takrorlanishga o‘tuvchi – figuralarda, daraxt va qoyalar shakli, arxitekturada – uning o‘zida. Rubensda – quyundek chiziqlar va dumaloq shakllar analogiyasi. Ishora qiluvchi shakllar ko‘pincha analogiyalarda o‘z aksini topadi. Analogiya va kontrast bir-birini qo‘lleydi. Takomillashgan analogiyalar kontrastlarni kuchaytiradi. Kontrastlar rivojlangan tizimida esa analogiya kuchli kontrast bo‘ladi. Yuza sathidagi chuqurlik tasviri endi tasvirdagi eng «sirli» unsur bo‘lmish yuzada aks etgan chuqurlikning tasvirini o‘rganaylik. Bir varaq qog‘ozdan iborat tekis sathda chuqurlik tasvirini hosil qilishga qanday erishiladi? Buning uchun agar chuqurlikni tasviriy tasavvur deb atasak, yanada aniqroq bo‘ladi. Chunki chuqurlik haqiqiy botiqlik, pastlik bo‘lmay, balki bu chuqurlik haqidagi tasviriy tushunchadir. Ammo shunga qaramay, tasvirda o‘z aksini topgan chuqurlikni aniq

his etamiz. Biz yuza va yuzaning sathi hamda tasvirning yassiligi haqida fikr yuritgan edik. Ma'lumki, yuzada tasvirlangan har qanday shakl o'sha yuzada tebranishlar hosil qiladi. Tasvirni birbiri bilan to'sish, bir shaklni ikkinchisi bilan kesish kabi tasavvurni o'zlashtirish yo'llari haqida bilamiz. Bu tasavvur chuqurlik yasashga ham taalluqlidir. Chuqurlikni ifoda etishda, turli xil rejalar asosida masofa hisoblanadi. Nigoh harakati mato yuzasidan chuqurlik tomon yo'nalishi mumkin bo'lgani uchun, rassomga bu hol yo'nalish hisoblanadi. Bu jaraenni shartli ravishda o'z aniq ifodasi va xususiyatlariga ega bo'lgan uchta rejaga bo'lish mumkin. Bu — birinchi, o'rta va orqa rejalaridir. Idrok etish talablariga ko'ra, bu uch rejani tasviriy yuza tuzilishida katta ahamiyatga ega bo'lgan ba'zi bir xususiyatlar tashkil qiladi. Ifoda etiladigan jismni makondan ayirib tomoshabin va rassomsiz holi tarzda faraz qilaylik. U go'è bizga zavq beradigan, atrofimizni o'rab turgan turfa dunoning bir bo'lagidek tuyuladi. Shu kitobda quyidagi hol sodir bo'ladi: birinchi rejada — ko'p o'rinlarni ko'z ko'rmay o'tkazib yuboradi, uchinchi rejada — buyum uzoqlashganligi sababli barcha ikir-chikirlar aniq ko'rinmaydi. Ammo, ikkinchi rejada esa - buyumlar kerakli darajada bo'rttirilgani uchun aniq ko'rinadi. Shunday vaziyat yuzaga keladiki, unda bizga ko'rinib turgan buyumlarni tasavvur etishimiz uchun birinchi va uchinchi rejalar aniqligidan voz kechishimiz kerak èki agar hamma narsa bir xil aniqlikda ko'rinishi uchun orqa rejani o'rtagacha, birinchi rejadan esa ikkinchi reja darajasiga surib qo'yishimiz kerak. Shunda barcha rejalar o'rta reja holatida turib qoladi. Ularni bir xil sifatdagi aniqlikda tasvir etish mumkin bo'ladi. Tasviriy ifoda qo'sh o'lchov shartiga ega bo'ladi va chuqurlikning barcha chizma sifatlarini saqlab qoladi. U tasviriy yuzada «ushlanib» qoladi. Birinchi reja biz tomon cheksiz ravishda o'zi chiqib kelavermaydi, chuqurlik esa mavhumlashadi va nihoyat hosil bo'la olmaydi. Rangli kompozitsiyada bu jaraen shunday kechadiki, chuqurlik tomon harakatlanaётgan ranglar oldingi plandagi qièfa, shakllar kattaligining ortib borishiga, zid holda birinchi planni egallashiga, uchinchi plandagi rejalar biz tomon harakatda bo'lishiga olib keladi. Ammo ranglar masalasida kengroq so'z yuritishga to'g'ri keladi. Ma'lumki, chuqurlikni ifodalashda perspektiva qoidasidan foydalaniladi, dedik. Buning uchun avvalo, tuzilishi har xil bo'lgan tartiblarni va ularning tasviriy ifoda imkoniyatlarini aniqlab olmoq zarur. Chiziqli perspektivada chuqurlik tomon yo'nalish birinchi plandan boshlab, aniqrog'i, «romda» èki yuza chetidan boshlab hisoblanadi. Bunda parallel chiziqlar ufqda (gorizontda) to'qnashadi. Bu makonni xaèliy tasavvur etmoq zarur, chunki kuzatish nuqtasi (uzoqlashish nuqtasi tasvir chegarasidan tashqarida) bo'lib, bu holda buyumlar izchillikda joylashadi. Perspektiva tarkibining yana bir necha xil tartiblari mavjud. Biz, yuqorida qisqacha qilib oddiy chizmadaèq ko'zga tashlanadigan qarama-qarshi usullarni aytib o'tdik, holos. Tasviriy jaraenda rassom o'zini o'rta planda his etadi. Bunda, orqa va oldingi planlar deformatsiyalanadi, ya'ni o'zgaradi. Lekin umumiy tasviriy yuzaning ifodasida sifatmi, o'zgarish aniq ko'rinish hosil qiladi, chunki yuzadagi barcha planlardagi ifoda o'rta, eng faol plandagi ifodaga

tenglashadi. O'rta plan oldingi va orqa planlar orasida qisilib qolgandek tuyulsada, to'g'ri qisqarishida ham, aks perspektivada ham hech narsa yo'qotilmaydi. Uyg'onish davrida ishlab chiqilgan, va ayniqsa, teatr bezak rassomchiligida muvaffaqiyatli qo'llanib kelingan chiziqli perspektiva obyektiv tasviriy ifoda yaratishga imkon bermaydi. Bu holda obyekt cheksiz ravishda uzoqlashaётgandek xaёliy ko'rinish kasb etaётgandek tuyuladi. Tasviriy san'atning ba'zi turlari (kubizm)da ham shunga o'xshash o'zgarishlar yuz bergan edi. Vizantiya va rus ikonasi hamda sharq milliy mo'jaz suratlarida aks perspektiva tushunchasi paydo bo'lib, tasvirlarning shu tarzda aks etishi va shakllanishiga imkon tug'ilgan.

Nazorat savollari

1. Kompozitsiya bu nima?
2. Kompozitsionlik belgilari nimada?
3. U qanday retseptlardan tashqari?

Foydalanilgan adabiyotlar

4. David Praker Basics "Photography_Composition"2004 yil Korea
5. I.Meliqo'ziyev. "Kinoteleoperatorlik mahorati amaliy badiiy fotosuratga olish jarayoni"- O'quv qo'llanma. Toshkent, 2014y.
6. I.Meliqo'ziyev. "Fotokompozitsiya (ko'p kameralarda tasvirga olish uslubi)"- O'quv qo'llanma . Toshkent, 2014 y.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-amaliy mashg‘ulot. Fotokompozitsiyaning zamonaviy texnik ta‘minoti.

Ishdan maqsad: Fotokompozitsiyaning zamonaviy texnik ta‘minotini imkoniyatlaridan foydalanish. Fotokompozitsiya fanining amaliy ko‘nikmalar orqali mustahkamlab borish. Har bir mavzu yuzasidan talaba ma‘lum amaliy kinokadr olish. **Masalaning qo‘yilishi:** Tinglovchilar tomonidan kichik guruxlarga bo‘linib, ular har bir vazifa bo‘yicha berilgan topshiriqlarni bajarish fotosuratga olib, sharhlab berish.

Ishni bajarish uchun namuna

O‘qituvchi talabalarni 4-guruhga bo‘ladi. Mavzu bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O‘quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo‘shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma‘lumot beradi. (darslik, ma‘ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e‘lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e‘lon qiladi.

O‘qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg‘ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to‘g‘ri xulosalar chiqarishiga e‘tibor qaratadi.

Mavzu bo‘yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, xurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa masuliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.

Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- Boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.

- Kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Fotokompozitsiya nima?		
Olingan fotosuratga izoh bering		
Zamonaviy texnikalarni nomlarini keltiring?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Fotopovilyonda suratga oling.		
Fotografiyani mohiyatini ochib bering.		
Suratdagi yorug‘lik xaqida tushuncha bering		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruh-lar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a’zosining faolligi	Umumi y ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					
3-guruh					
4-guruh.					

2-amaliy mashg‘ulot. Fototasvirga olishda ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘llash.

Ishdan maqsad: Fototasvirga olishda ilg‘or xorijiy tajribalarni qo‘llash. Fotokompozitsiya fani orqali badiiy fotografiyani o‘rganish. Zamonaviy innovatsion texnologiyalari va axborot resurslari bilan to‘la ta‘minlash.

Fan doirasidagi bilimlarini yanada chuqurlashtirish. San‘atga oid ilmiy manbalar ustida ilmiy tadqiqotlar olib borishni rivojlantirish. Milliy va jaxon kino maktablari va yo‘nalishlari yutuklarini taxlil qilish.

Masalaning qo‘yilishi: Tinglovchilar tomonidan kichik guruxlarga bo‘linib, ular har bir vazifa bo‘yicha berilgan topshiriqlarni bajarish fotosuratga olib, ko‘rgazma qo‘rollarining turlarini va farqlarini aniqlab berish.

Ishni bajarish uchun namuna

O‘qituvchi talabalarni 2-guruhga bo‘ladi. Mavzu bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O‘quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo‘shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma‘lumot beradi. Tasvirga olish ishlarini bajaradi..

Mashg‘ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to‘g‘ri xulosalar chiqarishiga e‘tibor qaratadi.

Mavzu bo‘yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi tinglovchilar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

- Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, xurmat bildirishi kerak.
- Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa masuliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.
- Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.
- Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.
- Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.
- Har kim aniq tushunishi kerakki:
  - Boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.
- Kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.
1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Qanday yordamchi ko‘rgazma qurollardan foydalandingiz?		
Olingan fotosuratga izoh bering		
Zamonaviy texnikalarni nomlarini keltiring?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Naturada (tabiiy sharoitda) suratga oling.		
Fotografiyani mohiyatini ochib bering.		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a‘zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					
3-guruh					
4-guruh.					

3-amaliy mashg'ulot: Fotokopozitsiyaning yangi qirralarini tahlil qilish va amaliyotda qo'llash.

Ishdan maqsad: Fotokopozitsiyaning yangi qirralarini tahlil qilish va amaliyotda qo'llash. Turli janrlarda va sohalarda oddiy foto olishdan murakkab badiiy fotografiya, professional kadrlarni tahlili bilan muntazam ravishda rahbar nazorati ostida shug'ullanib borish. Yakka mashg'ulotlar talabada tajribalar vositasida o'z ijodiy yo'nalishini aniqlash va zarur ko'nikmalarni shakllantirish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar tomonidan kichik guruxlarga bo'linib, ular har bir vazifa bo'yicha berilgan topshiriqlarni bajarish fotosuratga olib, ko'rgazma qo'rollarining turlarini va farqlarini aniqlab berish.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2-guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. Tasvirga olish ishlarini bajaradi..

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi tinglovchilar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

- Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, xurmat bildirishi kerak.
- Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa masuliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.
- Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.
- Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.
- Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.
- Har kim aniq tushunishi kerakki:
  - Boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.
  - Kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o'qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Qanday yordamchi ko'rgazma qurollardan foydalandingiz?		
Olingan fotosuratga izoh bering		
Zamonaviy texnikalarni nomlarini keltiring?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar.	Tushuncha va sharx	Izox
Naturada (tabiiy sharoitda) suratga oling.		
Fotografiyani mohiyatini ochib bering.		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumi y ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					
3-guruh					
4-guruh.					

4-amaliy mashg'ulot: Fototasvirga olishda zamonaviy texnikalarni qo'llash uslublari. Fotokompozitsiyada yangi kashf etilgan kompozitsion uslublarni -amaliyotda qo'llash.

Ishdan maqsad: Fototasvirga olishda zamonaviy texnikalarni qo'llash uslublari. Fotokompozitsiyada yangi kashf etilgan kompozitsion uslublarni - amaliyotda qo'llash. Badiiy tafakkur madaniyatini va butungi kunning san'at amaliyotini tanqidiy yondoshuv orqali o'zlashtirish malakasini shakllantirish. O'quv dasturiga kiritilmagan ayrim masalalarni nazariy jihatdan mustaqil tadqiq etish. Keng kamrovli amaliy materialni mustaqil tahlil etish. Tankidiy tahlil, kinooperatorlik san'atini tushunish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar tomonidan kichik guruxlarga bo'linib, ular har bir vazifa bo'yicha berilgan mavzularga tayyorgarlik qilib mustaqil dars mashg'ulotini o'tkazadi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2-guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniqlashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi tinglovchilar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, xurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa masuliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- Boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- Kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

Guruhni baholash jadvali.

Guruh-lar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a’zosining faolligi	Umumi y ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					
3-guruh					
4-guruh.					

TEST SAVOLLARI

Test topshirig‘i	To‘g‘ri javob	Muqobil javob	Muqobil javob	Muqobil javob
Fotografiya nima?	*Harakatsiz tasvir	kino	Tasvir	rasm
Fotografiya so'zinig lug'aviy manosi qanday?	*Yorug'lik bilan chizich	Qalam bilan chizish	Rangtasvir	Qalmatasvir
“Ranglarni chiqarib tashlash” nimani anglatadi?	*Rangli bosmaning subtraktiv usuli	Rangli bosmaning giperfaol usulini anglatadi	Bosmalashning zonal usuli	Solyarlash usuli
D (max) nima?	*Maksimal optik zichlik	To‘la ishlanmagan soha	Meyorda ishlangan soha	Ko‘rsatilmagan, lekin proyavka qilingan negativlar sohasi
D0 nima?	*Yorug‘lik tushgan minimal optik zichlik	Maksimal zichlik	Solyarlash	To‘la proyavka qilinmagan negativ

Bosmaning additiv usuli nimadan iborat bo'ladi?	*Ranglarni ustma-ust qo'yib bosmalash	Ranglarni chiqarib tashlash orqali	Ranglarni chiqarish va ustma-ust qo'yish orqali	Solyarlash yordamida
Garmoniya bu...	*Garmonik rang qatori	Qattiq surat.	Keskin rang farqi	Sust tasvir
Gipersensibilizatsiya nimani anglatadi?	*Qisman yoritilgan yashirin tasvirni kuchaytirish. Bu bilan yorug'likni sezish ortadi. Suratga olishdan avval qisman yoritish	Qo'shimcha proyavka qilish	Yashirin tasvirni susayishi	Ekspozitsion sinov
Glitsin va amidol qanday moddalar hisoblanadi??	*Proyavka qiluvchi	Tezlatuvchi	Saqlovchi	Kislota
Dager kim?	*1837 yildagi birinchi Dagerotipiya muallifi	Ximik	Rengtasvirchi	Yozuvchi
Dagerotipiya nima?	*Kumush platinkadagi fotografiya	Grafik surat	Akvarel surat	Qalam surat
Densitometr asbobi nima?	*Sensitogrammning optik zichligini o'lchaydi	Optik zichlikni yoritadi	Proyavka qiladi	Qatlamlarni ximoyalaydi
Dinamik kompozitsiya nima?	*Kadirda o'zbekcha raqs harakati mavjud	Kadr statikligi	Yondan portret	Xarakat yo'nalishi yo'q.
Yondan yoritish bu...	*Yoritish yondan bo'ladi	Yalpi yoritish	Orqadan yoritish	Yuqoridan yoritish
Yorug'lik soya bu...	*Kadirda yorug'lik vat us bo'ladi	Bir xilda yoritish	Tusli yoritish	Tussiz yoritish
Yorug'likni sezish balansi nimani bildiradi?	*Barcha yorug'lik sezish qatlamlarini mutanosiblash lozim $S=B(ch) = 1$. o'ziga xos xususiyatli egri	Barcha qatlamlar bo'yicha nomutanosiblik	Yuqori qatlamdan ikki barobar yuqori bo'lgan pastki qatlamning	Kunduzgi yoritish plenksi filtrsiz sun'iy yoritishda qo'llanadi

	chiziqning barcha uch qatlami birlashib ketadi		yorug'lik sezishi	
Yorug'likni sezish nima? (S).	*Ko'rinishni belgilash uchun yorug'lik ta'siriga materialni chidamliligi, fotomaterialni yorug'likni sezishi	Yorug'likka singish	Yorug'likka distoriya	Yorug'likka qutblanish
Yorug'likni sezuvchi qatlamning turli yorug'lik spektrlarini sezuvchanligi nima deb ataladi?	*Sensibilizatsiya	Latensifikatsiya	Regressiya	Issiqlik ishlov berish
Yorug'likning tabiiy manbalarni ayting	*Quyosh, oy	Sun'iy yoritgi	Chiroqlar	Fonuslar.
Zamonaviy kinomateriallarga "issiq jilov berish" termini niamni anglatadi?	*«Jarayon 41» tezlashgan negativ jarayon	11° S proyavka qilish	25° S proyavka qilish	60° S proyavka qilish
Ilmiy suratga olish bu...	*Tibbiyot, fan, kosmos.	Portret suratga olish.	Manzara	Etyudlar
Yirik plan nima?	*Yirik planda suratga olingan portret, obekt	Umumiy plan	Yuqori rakurs	O'rta plan
Yo'l qo'yiladigan qobiliyat nima?	*Yorug'lik sezish qatlamining qismlarni alohida ishlash qobiliyati	Ortiqcha ushlanish	Yetarli darajada ushlanmaslik	Solyarlash
Kinoplyonka asosan nimadan tayyorlanadi?	*Sellyuloza	Plastika	Fotoqog'oz, karton	Plastifikator
Kolorit nima?	*Rang kontrastlari majmui. Rang bo'yoqlariniko'pligi va yaxlit bo'lib birlashuvi	Rang kontrasti	Yoritish kuchsiz	Ola-chalpoq tasvir
Kompozitsiya nima?	*Ayrim elementlarni bir	Rang	Yorug'lik tus	Perspektiva

	butun qilib birlashtirishi			
Kompozitsiya statikligi nima?	*Portret suratga olish, arxitektura	Dinamik kadr	Harakatlanayotgan avtomobil	Sakrayotgan sportchi
Kontrast balans nimani bildiradi? Bk	*Plenkaning barcha yorug'likni sezish plenkalari kontrast bo'yicha mutanosiblanish Bk = 0	Barcha uch o'ziga xos egik chiziqlar kesishadi	Yuqori qatlam kontrasti γ ko'rsatkichi yuqori qatlamdan ikki barobar ortiq Bk = 2	Barcha uch qatlam bo'yicha turli kontrast
Kontrast nima?	*Yorug'lik va qorong'ulikning keskin farqi	Postel yoritish	Tusli surat	Tussiz surat
Kontur yorug'lik nima?	*Suratga olish xajmi konturini yaratadi.	Yorug'lik soya hosil qiladi	Tusli yoritadi	Fonni yoritadi
Latensifikatsiya – nimani anglatadi?	*suratga olishdan keyin turli bug'lar yordamida yashirin tasvirni kuchayishi	Namoyish etilayotgan materialni kuchli yoritish	Ko'rsatilayotgan materialni sensibilizatsiyalash	Sensitometrik sinovlar
Levitskiy kim?	*XIX asr rus fotorassomi	Rangtasvirchi.	Yozuvchi.	Ximik.
Manzara nima?	*Shahar, qishloq tasviri janri	Umumiy plan	O'rta plan	Yuqori umumiy plan
Mutanosib kompozitsiya nima?	*Kompozitsiyaning o'ng va chap qismi teng.	O'ng tomon chapdan kattaroq	Chap tomon o'ngdan kattaroq.	Chap tomon o'ngdan boyroq
Natyurmort nima?	*"O'lik natura"	Sport suratga olish	Rejimli suratga olish	Kunduzi suratga olish
Negativda oq-qora foto tasvir olish jarayoni	*Suratga olish va proyavka	Yorug'likni xis qiluvchi materialni kuchaytirish	Yorug'likni xis qiluvchi materialni emulsiyalash	Susaytirish
Negativni kuchaytirish nimani anglatadi?	*To'la proyavka qilinmagan va kuchsiz negativga kimyoviy ishlov beriladi	Ko'rsatishgacha bo'lgan negativga kimyoviy ishlov beriladi	Proyavka qilinmagan va kuchsiz negativga kimyoviy ishlov beriladi	Latensifikatsiyalana-nadi

Negativni sustlashish jarayoni nimadan iborat bo'ladi?	*materialga ko'rsatishdan avval kimyoviy ishlov beriladi	To'la proyavka qilinmagan negativga kimyoviy ishlov beriladi	Negativ solyarlanadi	Qayta ishlanadi
Niqoblash moddalari	*Bromli kaliyli	Giposulfit	Tiosulfat kaliya	Oltinugurt
Nomutanosib kompozitsiya nima?	*Ung tomon chapdan kattaroq.	Xaar ikala qism teng.	Chap o'ngiga teng.	Mutanosiblashning rang balansi.
Oq-qora plenka necha qatlamdan iborat?	*To'rt	Bir	Ikki	Olti
Oq-qora plenka nimadan iborat?	*Emulsiya qatlami, asos osti qatlami, yorug'lik gardishiga qarshi qatlam	Emulsiya	Metall	Gidroxinon
Optik zichlik nima?	*Proyavka qilgandan keyin plyonkada qorayishi	Kimyoviy reaksiya	Emulsifikash	Stabillash
Panoramali suratga olish	*Chor-atrofnig gorizont bo'ylab manzaraviy panorama suratga olish	Yirik plan	O'rta plan	O'ta yirik plan
Past klyuch nima?	*Chuqur tuslar, yuqori kontrast	Yorug'lik singishi	Yuqori klyuch	Tussiz yoritish
Prespektiva nima?	*Uzoqlashayotgan obektga teng ravishda tasvir xajmini o'zgarishi	Suratga olishning quyi nuqtasi	Suratga olishning yuqori nuqtasi	Yalpi suratga olish
Proyavka qiladigan moddalarni ayting	*Metal, gidroxinon, glitsin, amidol, fenidon	Skipidar, oltinugurt kislotasi	Qizil qon tuzi	Osh tuzi
Proyavka qilish nima?	*Ma'lum vaqt davomida yashirin tasvir kuchayadi, galogenid kumush o'sadi	Yashirin tasvir kuchayadi	Yashirin tasvir susayadi	Yashirin tasvir tuslanadi

Rakurs nima?	*Rakurs quyi va yuqori bo'ladi	Ko'z chamada suratga olish	Garizont darajasida suratga olish	Yalpi suratga olish
Rang harorati nima?	*Absolyut qora jism yorug'lik tarqatadigan harorat, u ko'rilayotgan yorug'likka o'xshash spektral tarkibga ega bo'ladi. Absolyut qora jism qizdirilganda yorug'lik tarqatadi.	Monoxromotik nurlanish	Nursiz tuslar	Tusli nurlanish
Rangli bosmaning subtraktiv usuli nima?	*Ranglarni chiqarib tashlash usuli	Ranglarni ustma-ust qo'yish	Ranglarni chiqarish va ustma-ust qo'yish orqali	Solyarlash yordamida
Rangli negativ plenka qanday asosiy qatlamlardan iborat?	*Asosiy, ko'k, yashil, qizil, yorug'lik gardishi	Ikkita asos, emulsiya	Uch qatlam	Ellik qatlam
Regressiya nimani bildiradi?	*Yashirin tasvirni buzilishi	Yashirin tasvirni kuchayishi	Yashirin tasvirni susayishi	Yashirin tasvirni laktifikatsiyalash
Rejimli suratga olish bu...	*Ertalab va oqshomda, ma'lum vaqtda suratga olish	Kunduzi suratga olish	Tunda suratga olish	Pavilyonda suratga olish
Reportaj bu...	*Voqea sharxi, voqea xronikasi	Manzarani suratga olish	Guruxli surat	Etyudlar surati.
Reproduksion suratga olish	*Kitob va jurnallardan, chizma fotografiyadan qayta suratga olish	Reportaj	Etyud	Portret
Ritmik kadr nima?	*Kadr ko'plab takrorlanuvchi chiziqlar va	Yorug'lik va chiziqlarning nomutonasibliigi	Tasvir aniq emas	Kontrast va rang bo'yicha nomutanasibliik

	yorug'lik dog'lari mavjudligi			
Saqllovchi moddalar qanday xususiyatlarga ega?	*Saqllovchi moddalar proyavka qilinayotgan moddalarni oksidlanishidan asraydi.	Proyavka qilish jarayonini tezlatadi.	Proyavkani yorug'likdan saqlaydi.	Plyonkani tiralishdan saqlaydi.
Saqllovchi moddalarni ayting	*Sulfit natriy	Kerosin	Benzin	Solidol
Samarali yoritish bu...	*Kadirda yorug'lik manbai bo'ladi	Tusli yoritish	Bulutli xavo	Soyasiz yoritish
Samarali yoritish nima?	*Tunda suratga olish	Kunduzi suratga olish	Bulutli kunda suratga olish	Ochiq havoda suratga olish
Sensibilizatsiya nima?	*Yorug'lik xis qiluvchi qatlamni turli yorug'lik spektrlarini xis qilishi	Yorug'lik xis qiluvchi materialni yorug'likning ko'rinarli spektrini xis qilishi	Difraksion xis qilishi	Additiv xis qilishi
Sensitometr uskunasini nima?	*Sensitogrammi yoritish uchun asbob	Havo bosimini o'lchash uchun asbob	Elektrostatikani o'lchash uchun asbob	spektr diffuziyasini o'lchash uchun asbob
Sensitometriya nima?	*fotomateriallar haqidagi fan	Kimyoviy moddalar haqidagi fan	Moddalarni eruvchanligi haqidagi fan	Bufarlik haqidagi fan
Sensitometriya sensitometrik blank nima?	*Optik siqqlikni o'ziga xos xususiyatli egri chiziq bilan belgilash	Harorat grafigi	Vodorod grafigi	kislotalilik grafigi
Sovuq jilov berish	*rangli negativ va pozitiv materiallar 18° S da ishlov beriladi. 5-10 min. Proyavka qilinadi	25° S rangli proyavka qilish	11° S proyavka qilish	11° San 30° S gacha ishlov berilaveradi

Sport suratga olish bu...	*Tez harakatlanayotgan obektlar, mototsikllar, velosipedlar va h.k, suratga olish	Portret suratga olish	Statik natyurmortni suratga olish	Ilmiy suratga olish
Sun'iy yoritish asboblarni ko'rsating	*Projektorlar, chiroqlar, yoy chiroqlar	Quyosh.	Oy.	Tabiiy yoritish
Suratga olingandan keyin turli bug'lar yordamida yashirin tasvirni kuchaytirish jarayoni nima deb ataladi?	*Latensifikatsiya	Sensibilizatsiya	Ekspozitsiya	Issiqlik ishlov berish
Suratlarni ko'rinadigan qilish gammasi nima? (γ).	*Qarama-qarshilik koyeffitsiyenti	Oshlovchi modda	Virirlash	Pardoz berish
Tezlatuvchi moddalar	*Soda, patash	Gidroxinon	Benzotriazol	Giposulfit
Tusli yoritish bu...	*Kadirda soyalarning mavjud emasligi	Keskin yorug'lik soya	Yorug'lik tusli surat	Samarali yoritish
Tusli kompozitsiya bu...	*Kadrdagi tusli yoritish	Kontrast tasvir	Samarali tasvir	Yorug'lik-soya tasvir
Tusli perspektiva bu	*Yorug' fonda tekis joylashgan predmetlar, qish etyudi	Kontrast	Rangli kontrast	Samarali kontrast
To'latuvchi yorug'lik nima?	*Obektning qarong'i qisimlarini yorug'lik bilan to'latish uchun foydalaniladi	Yorug'lik samarasini yaratadi	Kontur xosil qiladi	Fonni yoritadi
Umumiy plan nima?	*Etyud. Manzara panoramasining umumiy plani	Yirik plan	O'rta plan	O'ta yirik plan
O'rta plan nima?	*Inson va obektni o'rta planda suratga olish	Yirik plan	Umumiy plan	Rakurs

O'rtacha gradiyent (γ) qanday aniqlanadi?.	*Zichlikning foydali intervalini ekspozitsiyaning foydali intervaliga munosabati	Ortiqcha ushlangan negativ	Yetarli ishlanmagan negativ	Yetarli proyavka qilinmagan negativ
Fizik yetilish nima?	*Shakl mikrokrystall hosil qiladi.	Antispektik hosil qiladi	Antistatik hosil qiladi	Harirlik hosil qiladi
Fiksatsiya qiladigan moddalar	*Suvda eriydigan moddalarni chiqarib tashlash (diffuziya yo'li bilan)	Giposulfit	Oltinugurt	Guash
Fiksatsiya qilish nima?	*Proyavka qilish to'xtatiladi, yashirin tasvir ko'rinadigan bo'lib qoladi	Yashirin tasvirni susayishi	Yashirin tasvirni kuchayishi	Yashirin tasvirni solyarlash
Fon yorug'ligi nima?	*Fonni yoritadi	Yorug'lik soyani yaratadi	Tusli surat	Konturajur yoritishi
Fotografik zatvor bu...	*Fotomaterialga yorug'lik nurlarini o'tkazish uchun qurilma	Masofani o'lchash uchun richag	Fokusni belgilaydi	Diofragma qurilmasi
Fotografik kenglik	*Plenkaning tuslar chegarasini to'g'ri bera olish qobiliyati	Tuslarni o'zaro mutanosiblashuvi	Tuslar balansi	Tuslarni yorug'likni xis qilishi
Fotografik obektiv bu...	*Musbat va manfiy linzalarning optik tizimi	Plyonkani o'rash qurilmasi	Fotoapparat qopqog'i	Sinxronizator
Fotografiyada maksimal optik zichlik qanday belgilanadi?	*D (max)	D (min)	D (0)	D (gamma)
Fotografiyada sellyuloza nima uchun ishlatiladi?	*Kinoplenka asosi tayyorlanadi	Fiksaj sifatida ishlatiladi	Saqllovchi modda sifatida foydalaniladi	Emulsiya qatlami tayyorlanadi
Fotoocherk bu...	*Qaxramon, vrach, akademik va boshqa	Fotoraskadrovka	Fotosharx	Etyud

	shaxslar haqida foto hikoya			
Hujjatli ayol portreti	*Ayol portretini ishlab chiqarishda, binoda va v.x.k.da suratga olish	Janrli suratga olish	Predmetlarni suratga olish	Makro suratga olish
Hujjatli erkak portreti	*Erkak portretini ishlab chiqarishda, binoda va v.x.k.da suratga olish	Janrli suratga olish	Predmetlarni suratga olish	Portretlarni suratga olish
Chiziqli perspektiva nima?	*Tasvir predmeti xajmi suratga olish nuqtasidan uzoqlashgan sayin kichrayadi	Tasvir dinamikligi	Portret tasviri	Tasvir statikligi
Chizuvchi yorug'lik nima?	*Obektiv xajmi va shaklini beruvchi asosiy, ekspozitsion yorug'lik	Navbatchi yorug'lik	Kontrajur	Fonli
Ekspozitsiya nima?	*Ma'lum vaqtda yorug'lik sezuvchi materialga obektivning optik tizimi orqali o'tgan yorug'lik	Diafragma	Nisbiy teshik	Paralaks
Ekspozitsiya nima?	*Ma'lum vaqt davomida yorug'lik sezuvchan materialga tushadigan yorug'lik miqdori. $N = YE t$.	Nooktenik yorug'likda ekspozitsiyalash	Yerug'likni moslashuvi	Subtraktiv yorug'lik
Ekspozitsiya nima?	*Fotomaterialning ekspozitsiya sinovi nusxasini belgilash	Diafragma	Nisbiy teshik	Fokus
Ekspozitsiya nima?	*Plenkani sponometrik sinovi	Plenkani sensibillash	Material sintez	Plenkani latifikatsiyalash

Eritmalarni boyishi	*Eritma va eritilgan ximiyaviy moddalar mutanosibligi	Eritmalar diffuziyasi	Eritmalar to‘ri	Eritmalar difraksiyasi
Yuqori klyuch nima?	*Yorug‘lik-soya suratga olish	Yorug‘lik-suratga olish	Past klyuch	Samarali suratga olish
Yalpi yoritish bu...	*Kameradan oldinda yoritish	Yondan yoritish	Pastdan yoritish	Yuqoridan yoritish
Yashirin tasvir qanday hosil qilinadi?	*Fotoplyonkada fototasvir galogenid kumushi	Emulsifikatsiya da xis qilish markazlari hosil qiladi	Galogenid kumushni kuchayishi	Emulsiya kuchi qatnashishi
Yashirin tasvirni buzilish jarayoni nima deb ataladi?	*Regressiya	Repressiya	Latensifikatsiya	Progressiya
Foto tasvirni qaysi eritma chiqishini to‘xtadi?	*Fikzaj	Tuz	Shakar	Un
Foto tasvirni qaysi eritma chiqishini tezlatadi?	*Pryavitel	Fikzaj	Fenidon	Suv
Foto tasvirni qaysi eritma chiqishini yorqinlashtiradi?	*Fenidon	Pryavitel	Suv	Shakar
Tasvirning perspektivasi nima?	*Tasvirlanayotgan predmetlarning o‘lchamlari ko‘rish nuqtasiga nisbatan proporsional kichiklashuvchi tasvirga perspektiv tasvir deyiladi	optik o‘qqa o‘rnatilgan obektiv yordamida olingan tasvirperspektiv tasvirdir	inson ko‘z qorachig‘ida hosil bo‘lgan tasvir perspektiva qonunlariga bo‘ysunmaydi	Chiziqli perspektiva obektivdan uzoqlashgan sari nurning to‘yinishi va tasvir rangining kamayishi bilan bog‘liq
O‘zgaruvchan fokus masofasiga ega bo‘lgan obektivlarning umumiy va farq qiluvchi jihatlari	*turlicha nomlanadi, ammo bir xil funksional vazifalarni bajaradi	transfokatorlar, varioobektivlar – bir xil konstruksiyaga ega bo‘lgan obektivlardir	varioobektiv – mexanikaviy kompensatsiyaga ega bo‘lgan optikaviy sistemadir	transfokator - optikaviy kompensatsiyaga ega bo‘lgan optikaviy sistemadir

Nur deganda nimani tushunamiz?	*ko‘rish sezgisini uyg‘otuvchi nur energiyasi shakli	300 000 m/sek. Tezlik bilan tartibsiz xarakat qiluvchi mayda zarachalar oqimi	Bu modda	Bu o‘zgarmas energiya bilan xarakatlanuvchi elektronlar dir
Obektivda nurning yo‘qotilishiga qanday ko‘rsatkichlar ta’sir qiladi?	*yutilish, o‘tkazish, qaytarish ko‘effitsiyentlari, muhitning sindirish ko‘rsatkichi	Absolyut shaffoflik	linza materialining absolyut birjinsliliigi	Linazaning qalinligi
Zenit fotoapparati qaysi turga mansub?	*Oynali fotoapparatlar	Parallaksli fotoapparatlar	Markaziy zatvorli fotoapparatlar	Raqamli fotoapparatlar
Kadr nima?	*Kameraning REC knopkasi bosilishi bilan PAUSE bosilgunga qadar uzilmay olingan yaxlit tasvir kadr deyiladi.	Zo‘r chiqqan foto yoki videotasvir	Ekranda ko‘rinayotgan tasvir	Plyonkadagi 4 ta perforatsiya oralig‘ida joylashgan tasvir
Plan nima?	*Plan bu kadrning kattaligi bo‘lib u kadrda odamga nisbatan belgilanadi	Ekranda ko‘rinayotgan tasvir	Plyonkadagi 4 ta perforatsiya oralig‘ida joylashgan tasvir	Plan – bu reja.
Kadrik nima?	*Plyonkadagi 4 ta perforatsiya oralig‘ida joylashgan 1 ta tasvir	Kadrik bu o‘zbek tilida kadrcha degani	Rejissyorning sezgisi	Ekranda ko‘rinayotgan tasvir
Montaj nimadan boshlanadi?	*Muallif g‘oyasidan	Adabiy ssenariydan	Rejissyor ssenariysidan	Zaxvat uchun kamera qidirishdan
Kadrning uzunligi nimaga bog‘liq?	* Kadrning uzunligi undan olinadigan axborat hajmiga bog‘liq	Rejissyorning sezgisi	Kadr uzunligi dramaturgiyaga bog‘liq	Kadrda voqea tugagandan keyin kadrni qirqish kerak

Birinchi prinsip bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Planlar o'rtasida bitta plan tashlab montaj qilinadi	Bunda yirik planni montaj qilish mumkin emas	Hamma planlar birdaniga ulanadi	Hamma planlarni ketma ket ulab montaj qilish mumkin
Kadrda asosiy obekt harakat yo'nalishi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	*Ekkranda harakatlanayotgan asosiy obekt yo'nalishi-ning o'zgarishi tamoshabin ko'z oldida ro'y berishi kerak	Kamerani chegaralangan hudud ichida joylashtirish kerak	Ekran vaqtini tejash uchun perebivkadan foydalanish kerak	Kadr ichida harakat qilayotgan obekttni hamma tomondan tasvirga olish mumkin
Faza bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	*Tasvirga olish jarayonida vaqt va xarakat bo'yicha uzilishlar yoki sakrashlar ro'y berishi kerak emas	Kadrda albatta avval sariq gulni ko'rsatish va keyin boshqa kadrlarni ko'rsatish kerak	Bunda ekran vaqti-ni tejash uchun perebivkadan foydalanish kerak va zaxlest bilan tasvirga olish kerak	Kadr-dan-kadrga o'tishda vaqt va xarakat yaxlitligi saqlanishi lozim
Harakatlanayotgan obekt jaddalligi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	*Kadrlarda obekt tezligi bir xil bo'lishi uchun kadr-dagi masofani saqlab qolish kerak	Birinchi kadr-dagi obektning tezligi ikkinchi kadr-dam ham o'zgarmasligi lozim	Agar xarakat sekinlashsa bu tomoshabinning ko'z o'ngida ro'y berishini kerak	Bunda yirik planni montaj qilish mumkin emas
Yorug'lik bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Birinchi kadr-dagi yorug'lik va fon hususiyatlari keyingi kadrlarda ham saqlanib qolishi kerak	Kadr-dagi insonning ko'z qarashiga qarab mo'ljal olish kerak	Avvalo raskadrovka chizib olish kerak va shu raskadrovkaga qarab svet qo'yish kerak	Tasvirga olish chog'ida yorug'likka qarab o'tirmasdan tezroq ishni tugatish kerak
Rang bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Kadrning rang va fon hususiyatlari keyingi kadr-dam o'zgaradigan bo'lsa bu o'zgarishlar ekran maydonning uchdan bir qismidan ortib ketmasligi kerak	Makro plan, mikro plan	Avvalgi planda dog' bo'lishi zarur. U kadr ramkasidagi maydonning uchdan bir qismi maydonini egallaydi	Kadr-dam albatta avval sariq gulni ko'rsatish va keyin boshqa kadrlarni ko'rsatish kerak

Suratga olish o'qini o'zgartirish bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	*Odamning umumiy planini suratga olinganidan keyin yirik planni olishda 2 qadam chapga yoki o'ngga surilish lozim	Tasvirga olish chog'ida transfoka-tor ya'ni zuum yorda-mida odamning yirik, o'rta va so'ng-ra umumiy planini olish kerak.	Bir oz chapga yoki o'nga jilib suratga olishda boshqa o'q topib kelib undan foydalanish kerak	Harakatni ulanadigan joyini ikki marotaba tasvirga olish kerak, ya'ni boshi va oxirini
Kadrda asosiy harakatlanuvchi massa yo'nalishi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	*Bu usulda inson ko'zining xarakteriga nisbatan inersiyasiga asosiy e'tiborni qaratish lozim.	Agar kadrda asosiy obekt emas,	Kadrlarda obekt tezligi bir xil bo'lishi uchun kadrda masofani saqlab qolish kerak.	Kadrda harakatlana-yotgan asosiy massa kadr maydonining uchdan ikki qismini egallashi lozim.
L. V. Kuleshov ta'biri bo'yicha, plan yirikligi tushunchasi?	* Kuleshov planlarni kattaligi bo'yicha 8 ga ajratgan	Kuleshov planlarni kattaligi bo'yicha 6 ga ajratgan	Makro plan, mikro plan	Yirik plan, o'rta plan, umumiy plan
Planning kattaligi qaysi tamoyil bo'yicha aniqlanadi?	* Planning kattaligi kadrda odamga nisbatan aniqlanadi.	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo'yiladi	Tomoshabin ekranda qurayotgan buyumning hajmi bo'yicha plan kattaligi aniqlanadi.	Kadr kattaligini andozasi - inson
Montajning birinchi tamoyili qanday aniqlanadi?	* Bitta planning yirikligini tashlab.	O'rta plan – uzoq plan.	O'rta plan – umumiy plan.	Yirik plan, o'rta plan, umumiy plan.
Obektlarni kadrda harakatlanayotgan fazasi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak. Tasvirga olish «Zaxlest» bilan amalga oshiriladi.	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak	Harakatni ulanadigan joyini ikki marotaba tasvirga olish kerak, ya'ni boshi va oxirini	Tasvirga olish «Zaxlest» bilan amalga oshiriladi.
Harakat qilayotgan obektlar jaddalligi bo'yicha montaj	* Hamma planlarni ketma ket ulab montaj qilish mumkin	Kamerani chegaralangan hudud ichida	Agar kadrda asosiy obekt emas, uning ortidagi fon ekranning	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan

qanday amalga oshiriladi?		joylashtirish kerak	ko'proq maydonini egallasa bu yerda asosiy massa fon bo'lib qoladi.	foydalanish kerak
Kadrlar kompozitsiyasi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Kadrdan kadga o'tishda obektning gorizontal bo'yicha siljishi ekranning uchdan bir qismidan oshmasligi kerak	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak	Kamerani chegaralangan hudud ichida joylashtirish kerak	Planlar masshtab bo'yicha turlicha bo'lishi kerak
Yorug'lik bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Yorug'lik va fon hususiyati o'zgarganda, bu o'zgarishlar ekran maydonning uchdan bir qismidan ortib ketmasligi kerak	Ko'z qarashining mo'ljal olishi asosiysi hisoblanadi	Raskadrovka chizib olish kerak	Kamerani chegaralangan hudud ichida joylashtirish kerak
Rang bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* avvalgi kadrda rang keyingi kadrda ham saqlanishi zarur	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo'yiladi	Kuleshov planlarni kattaligi bo'yicha 8 ga ajratgan	Makro plan, mikro plan
Suratga olish o'qini o'zgartirish bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Ikki qadam chap yoki o'ngga surilish kerak va albatta rakurs ham o'zgarsa kadrlar yaxshi chiqaveradi	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak	Kadrdan kadga o'tishni saqlash uchun gorizontal bo'yicha sakrash ekran kengligining uchdan biridan oshmasligi kerak.	Harakatni ulanadigan joyini ikki marotaba tasvirga olish kerak, ya'ni boshi va oxirini
Ijod nimadan boshlanadi?	* Ijod g'oyadan boshlanadi	Rejissyorlik ssenariyasidan	Tasvirga olish joyini tanlashdan	Adabiyotdan
Tasvirga olishda birinchi texnologik mashq nimadan boshlanadi?	* Mavzu berishdan boshlanadi	Ijodiy g'oyadan boshlanadi	Adabiyotdan	Rejissyorlik ssenariyasidan

Montaj jarayonida qanday ishlar amalga oshiriladi?	* Materialning haqiqiy nusxasini VHS taym kodiga saqlaymiz	Materialni ssenariy bo'yicha joylashtiramiz, dubllarni ajratamiz	Materialni ssenariy bo'yicha joylashtiramiz, dubllarni ajratamiz	Ijodiy guruxni tanlashdan
Amaliyot vaqtida qanday uchta ponarama ishlatiladi?	* Manzarani panorama usulida ko'rish. Panoramani kuzatish	Kamera bilan panorama qilish	Tayyor bo'lgan tasvirga ovoz yozish	Kompouzing
Kadrda so'zning nechta turi bor?	* Kadrda so'zning beshta turi bor	Dialog	Muallif matni	Kadr ortidagi monolog yoki dialog
Syomkani intererda tasvirga olayotganda nechta qoidalarga rioya qilish kerak?	*Intererda tasvirga olayotgan vaqtida o'n bitta qoidalarga rioya qilishi kerak	Aktyorlarni fondan uzoqlashtirib tasvirga olish kerak	Aktyorni oyna tarafga qo'yish mumkin emas	Tasvirga olish maydoni tinch va shovqinsiz bo'lishi kerak
Yonma-yon (paralel) montaj deyilganda nimani tushunasiz?	*Yonma-yon yoritilgan voqalarni, turli joydagi voqealarni syujet bilan bog'lash	Bunda uzaro kiyosiy voqealar kursatiladi	Bunda bir voqea uzlyuksiz kursatiladi	Bunda tasvirga olish «Zaxlest» bilan amalga oshiriladi
Zamonaviy ssenariy turlari?	*Epopeya, novella, drama	Hikoya, qissa, roman	Hujjatli ssenariy, kinoroman	Pesa, hujjatli ssenariy
Kadr, plan va kadriknig o'zaro farqi?	* «Kadr», «Plan» - bir ma'noni bildiradi. «Kadrik» - esa to'rt perforatsiyadan iboratdir	Perforatsiyalar oralig'ida joylashgan negativdagi tasvirga kadrik deyiladi	Planning kattaligi tomoshabin ekranda nimani ko'rayotganligi bilan aniqlanadi	Kameraning knopkasi bir marta bosilishi bilan uzilmay olingan yaxlit tasvir «plan» deyiladi. «Plan» tushunchasi kadrning katta-kichikligiga bog'liq
Kadrlar kompozitsiyasi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Montaj amaliyotida ko'rinadiki, kadrdan kadga o'tishni saqlash	Kamerani chegaralangan hudud ichida joylashtirish kerak	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan	Planlar masshtab bo'yicha turlicha bo'lishi kerak

	uchun gorizontal bo'yicha sakrash ekran kengligining uchdan biridan oshmasligi kerak		foydalanish kerak	
Fotografiyaga eng yaqin san'at turi?	*Kino	Musiqa	Teart	Rassomlik
Mizansahnaning imkoniyatlari nimalardan iborat?	Mizansahna – rejissyor fikrining asosiy ifodalash shakli	Mizansahnalash tirish – bu filmdagi ma'lum voqea qismi, replika hamda aktyor mimikasiga tomoshabin e'tiborini alohida jalb qilish	*Mizansahna – rejissyorning timsolli (obrazli) ifoda usuli	Mizansahna – aktyorning so'z va harakatlarining teng taqsimlanishi
Fotografiyada "kopiya" so'zining ma'nosi nima?	* Bitta fotoqog'ozga ko'chirilgan tayyor foto	Tayyor filmdan olingan nusxa	Filmning qoralama varianti	Montajchilar bu iborani ishlatishmaydi
Nechta montaj usullari bor?	* O'nta montaj usullari bor	To'rtta montaj usuli bor	Beshta montaj usuli bor	Uchta montaj usuli bor
Planning kattaligi qaysi prinsip bo'yicha aniqlanadi?	* Planning kattaligi kadrda odamga nisbatan aniqlanadi	Tomoshabin ekranda qurayotgan buyumning hajmi bo'yicha plan kattaligi aniqlanadi	«Inson – hamma narsaning meyoriy o'lchovi»	Kadr kattaligini andozasi - inson
Suratga olish o'qini o'zgartirish bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Ikki qadam oldingaga siljish kerak va albatta parda yordamida o'zgartiriladi	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak	Kadrdan kadga o'tishni saqlash uchun gorizontal bo'yicha sakrash ekran kengligining uchdan biridan oshmasligi kerak	Harakatni ulanadigan joyini ikki marotaba tasvirga olish kerak, ya'ni boshi va oxirini

Obektiv nechta fokus nuqtasiga ega bo'ladi?	*2 ta	3 ta	4 ta	5 ta
Fotografiya ihtirochisi kim?	*J.N.Neps	H.Devonov	Talbot	Dager
Kompozitsiya sozining lug'aviy ma'nosini aniqlang?	*Jarayon qurilmasi	Voqea	Hikoya	Fabula
Foto ocherk nima?	* Real tarihiy voqe va qahramonlarni bir kunlik hayoti aks ettirilgan fotografiyalar	Kadrdan kadga o'tishni saqlash uchun gorizont bo'yicha sakrash ekran kengligining uchdan biridan oshmasligi kerak.	Tasvirga olish chog'ida transfoka-toriya'ni zuum yorda-mida odamning yirik, o'rta va so'ng-ra umumiy planini olish kerak	Turlicha nomlanadi, ammo bir xil funksional vazifalarni bajaradi
Nechita kompozitsiya qonuni mavjud?	*4 ta	2 ta	8 ta	10 ta
Qanday masofa giperfokal masofa deyiladi?	*obektiv old linzasi sirtidan fokus maydonining old chegarasigacha bo'lgan masofa	Obektivning asosiy hususiyati	Eng katta fokus masofasi	Bu fokus masofasi 500 mm.dan kam bo'lmagan obektiv
Odatiy kadr o'lchamlarini ko'rsating...	*16x22 mm	7,45x10,005 mm	18x22 mm	23x52,5 mm
58 mm ko'rsatkichli obektivni makro syomkaga moslashtirish uchun qo'shimcha ravishda nima qo'llaniladi?	*Fotoapparat va obektiv orasiga maxsus uzaytiruvchi xalqalardan foydalaniladi	Fotoapparat va vidoiskatel orasiga maxsus linzalardan foydalaniladi	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo'yiladi	Xech narsa qo'yish kerak emas
Nikon D40 qanday fotoapparat?	*Raqamli	Analogli	Fototasmali	Distorsiyali
Glidecam bu...	*Stedikamning bir turi	Rels-telejka turi	Operatorlik krani	Videokamera
Raqamli flesh-xotiralarni o'qish	*Card-reader	Flash-reader	Card	Floppy disc

uchun mo'ljallangan USB-vosita nima?				
Rang bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Kadrning rang va fon hususiyatlari keyingi kadrda o'zgaradigan bo'lsa bu o'zgarishlar ekran maydonning uchdan bir qismidan ortib ketmasligi kerak	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo'yiladi	Avvalgi planda dog' bo'lishi zarur. U kadr ramkasidagi maydonning uchdan bir qismi maydonini egallaydi.	Kadrda albatta avval sariq gulni ko'rsatish va keyin boshqa kadrlarni ko'rsatish kerak
O'zbek fotografiyasi asoschisi kim?	*Xudoybergan Devonov	Y.Roziqov va K.Yormatov	Aka-uka Shoraximovlar	Xudaybergen Dauletov
Kadrlar kompozitsiyasi bo'yicha montaj qanday amalga oshiriladi?	* Kadrdan kadga o'tishda obektning gorizontal bo'yicha siljishi ekranning uchdan bir qismidan oshmasligi kerak	Ekran vaqtini tejash uchun mantiqiy perebivkadan foydalanish kerak	Kamerani chegaralangan hudud ichida joylashtirish kerak	Planlar masshtab bo'yicha turlicha bo'lishi kerak
Kadrning uzunligi nimaga bog'liq?	* Kadrning uzunligi undan olinadigan axborat hajmiga bog'liq	Rejissyorning sezgisi	Kadr uzunligi dramaturgiyaga bog'liq	Kadrda voqea tugagandan keyin kadrni qirqish kerak
Nechta montaj formasini bilasiz?	*O'n ikkita montaj formasi bor.	Uchta montaj formasi bor.	Bitta montaj foramasi bor.	Yiriklik bo'yicha montpj.
Yonma-yon (paralel) montaj deyil-ganda nimani tushunasiz?	*Aynan bir vaqtda turli joyda sodir bo'layotgan voqealar parallel ravishda ko'rsatiladi	Bunda turli ikkita voqea o'zaro qiyosiy xolda ko'rsatiladi	Bunda bir voqea uzlyuksiz ko'rsatiladi	Bunda tasvirga olish «Zaxlest» bilan amalga oshiriladi
Mavzuli (tematik) montaj haqidagi tushunchangiz?	* Bunda bir qancha kadrlar yagona mav-zuni yoritish uchun o'zaro bog'lanadi	Bunda turli ikkita voqea o'zaro qiyosiy xolda ko'rsatiladi	Bunda o'zaro zid bo'lgan voqealar ko'rsatiladi	Bunda bir kadr bir necha bora qaytariladi
Mavzuli montajda kadrlar aynan bir operator tomoni-dan	* Kadrlar bitta operator yoki bir necha operator tomonidan	Bunda bir qancha kadrlar yagona operator tomonidan	Bunda hamma kadrlar bir opera-tor tomonidan bir	Ha shart, lekin zarur bo'lib qolsa boshqa kadrlarni

suratga olinishi shartmi?	tasvirga olingan bo'lishi shart emas	olingan bo'lishi shart	paytning o'zida olingan bo'lishi shart	ham o'g'irlash mumkin
Kinoapparatda tasvir maydoni?	*kadr ramkasi bilan chegaralangan maydon	Obektivning kirish teshigi	Obektivning chiqish teshigi	Obektiv diafragmasi
Yoritilganlikning o'lchov birligi?	*Lyuks	Nit	Lyumen	Nanometr
Astigmat deb nimaga aytiladi?	* sferik va xromatik aberratsiyasi bartaraf etilgan, biroq astigmatizmga ega bo'lgan obektiv	Distorsiya aberratsiyasi bartaraf etilgan obektiv	sferik va xromatik aberratsiyasi bartaraf etilgan obektiv	Tasvirning egriligi aberratsiyasi bartaraf etilgan obektiv
Keng burchakli obektiv?	*fokus masofasi olinadigan kadrning diagonal bo'yicha kattaligidan kam bo'lgan obektiv	fokus masofasi olinadigan kadrning diagonal bo'yicha kattaligi bilan teng bo'lgan obektiv	fokus masofasi olinadigan kadrning diagonal bo'yicha kattaligidan uzunroq bo'lgan obektiv	fokus masofasi olinadigan kadrning vertikal bo'yicha kattaligi bilan teng bo'lgan obektiv
Obektivda nurning yo'qotilishiga qanday ko'rsatkichlar ta'sir qiladi?	*yutilish, o'tkazish, qaytarish ko'effitsiyentlari, muhitning sindirish ko'rsatkichi	Absolyut shaffoflik	linza materialining absolyut birjinsliligi	Linazaning qalinligi
Monokl nima?	*Doimiy diafragmali mayin tasvir beruvchi obektiv	Diafragma ko'rsatkichlari o'zgaruvchan obektiv	O'zgaruvchan sferik aberratsiyaga ega bo'lgan obektiv	Doimiy xromatik aberratsiyaga ega bo'lgan obektiv
Qanday masofa giperfokal masofa deyiladi?	*obektiv old linzasi sirtidan fokus maydonining old chegarasigacha bo'lgan masofa	Obektivning asosiy hususiyati	Eng katta fokus masofasi	Bu fokus masofasi 500 mm.dan kam bo'lmagan obektiv

Obektiv nima?	*Bu murakkab optik tizim	Bu qo‘shimcha linza	Murakkab prizma	Yassi ko‘zgu.
Quyidagilardan qaysi biri shtativ nomi emas	*Tyulen	Vinten	Manfrotto	Pingvin
“AVS” firmasi nima ishlab chiqaradi	*Operatorlik texnik vositalari	Alifbo	Kinokamera	Audiokasseta
Qaysi rang birinchi bo‘lib yutiladi?	*Qizil	Yashil	Sariq	Ko‘k
Qisqa fokus masofali obektivni ko‘rsating	*10 mm	58 mm	135 mm	200 mm
Uzun fokus masofali obektivni ko‘rsating	*300 mm	58 mm	85 mm	24 mm
Tasvirga olishda kashe ko‘llanilishi qanday?	*Svetofiltr	*Ikki ekspozitsiya	Mahsus obektiv	Mahsus plyonka
Nur deganda nimani tushunamiz?	*ko‘rish sezgisini uyg‘otuvchi nur energiyasi shakli	300 000 m/sek. Tezlik bilan tartibsiz xarakat qiluvchi mayda zarachalar oqimi	Bu modda	Bu o‘zgaras energiya bilan xarakatlanuvchi elektronlar dir
58 mm ko‘rsatkichli obektivni makro syomkaga moslashtirish uchun qo‘shimcha ravishda nima qo‘llaniladi?	*Fotoapparat va o‘bektiv orasiga maxsus uzaytiruvchi xalqalardan foydalaniladi	Fotoapparat va vidoiskatel orasiga maxsus linzalardan foydalaniladi	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo‘yiladi	Xech narsa qo‘yish kerak emas
Zenit TTL fotoapparati qaysi turga mansub?	*Oynali fotoapparatlar	Parallaksli fotoapparatlar	Markaziy zatvorli fotoapparatlar	Raqamli fotoapparatlar
Ekspozimetr nima uchun qo‘llaniladi?	*Ekspozitsiyani o‘lchash va nazorat qilish uchun	Masofani o‘lchash uchun	Spektrni o‘lchash va nazorat qilish uchun	ranglarni o‘lchash uchun
Kolorimetr nima uchun qo‘llaniladi?	*Yoritish qurilmalari-dagi rang haroratini o‘lchash va nazorat qilish uchun	Yoritish qurilmalari haroratini o‘lchash va nazorat qilish uchun	Ekspozitsiyani o‘lchash va nazorat qilish uchun	Spektrni o‘lchash va nazorat qilish uchun

“Leningrad-8” eksponometri yordamida nima o‘lchanadi?	*Yoritilganlik va yorqinlikni	Yoritilganlik va rangni	Yoritilganlik	Rangni
Quyidagilardan qaysi biri eksponometr emas?	*“Yupiter 21M”	“Leningrad-8”	“Asahi-Pentax”	“Leningrad-4”
Masshtab ko‘rsatkichi qanday xarf bilan belgilanadi?	*m	M	t	V
Tair 1000 qanday obektiv?	*Uzun fokus masofali obektiv	Qisqa fokus masofali obektiv	Keng burchakli obektiv	Portret obektivi
Pavilyon sharoitida tasvirga olishda ranglar balansi odatda necha Kelvinga moslanadi?	*3200 K	6500 K	1200 K	500 K
Tabiiy sharoitlarda tasvirga olishda ranglar balansi necha Kelvinga moslanadi?	*5600 K	650 K	1200 K	2800 K
Linzalarning turlari va tiplari	*Musbat (yig‘uvchi) va manfiy (sochuvchi)	Chekkalari o‘rtasiga nisbatan qalin bo‘lgan yig‘uvchi linzalar	Chekkalari o‘rtasiga nisbatan ingichga bo‘lgan sochuvchi linzalar	Manfiy linzalar nurni optikaviy o‘qqa qarab og‘diradi, ya’ni dastani yig‘adi
Linza nima?	*Sodda optik tizim	Murakkab optik sistema	Aralash optik tizim	Tasvir xosil qiluvchi murakkab optik tizim
Geometrik optikaning birinchi qonuni qanday nomlanadi?	*Yorug‘likning to‘g‘ri chiziq bo‘ylab harakatlanish qonuni	Yorug‘likning fotonlar, kvantlar vositasida tashilishi	Yorug‘likning elektromagnit to‘lqinlari shaklida tarqalishi	otrajeniya, prelomleniya, polnogo vnutrennego otrajeniya
Geometrik optikaning ikkinchi	*Yorug‘lik oqimlarining	Murakkab optik tizimlar qonuni	Yorug‘likning fotonlar,	Yorug‘likning to‘g‘ri chiziq

qonuni qanday nomlanadi?	o‘zaro daxlsizligi qonuni		kvantlar vositasida tashilishi	bo‘ylab harakatlanish qonuni
Geometrik optikaning to‘rtinchi qonuni qanday nomlanadi?	*Yorug‘likning sinish qonuni	Murakkab optik tizimlar qonuni	Yorug‘likning egri chiziq bo‘ylab harakatlanish qonuni	Yorug‘likning fotonlardan iboratligi
Geometrik optikaning beshinchi qonuni qanday nomlanadi?	*Ichki to‘liq akslanish qonuni	Yorug‘likning egri chiziq bo‘ylab harakatlanish qonuni	Yorug‘likning to‘lqin shaklida harakatlanish qonuni	Yorug‘likning kvantlardan iboratligi
Linzalarning turlarini ko‘rsating	*Yig‘uvchi va sochuvchi	Tarqatib yuboruvchi va sochuvchi	Tarqatib yuboruvchi va yig‘uvchi	Manfiy va sochuvchi
Ekspozitsiya nima?	*Yoru'lik to'plami	Ranglar yig'indisi	Nursiz tuslar	Fotoapparat obektiviga maxsus filtr qo‘yiladi.
Fotoraskadrovka nima?	*Qog'ozdagi film	Rasm	Film	Ko'rsatuv

VI. KEYSLAR BANKI

Keys №1. “Tunda ochiq”

Tavsviriy san’at ommabopligini yanada oshirish tufayli ushbu sohadagi qo‘shimcha qiymatning kapitalga aylanish jarayoni Teyt Modern galereyasi uchun muvaffaqiyatli o‘tdi. Mazkur kampaniyani 2002 yil mart va may oylarida Londonning 8ta galereyasidan iborat birlashma o‘tkazdi. Galereyalar kampaniyada o‘zlariga xos vazifalarni belgilagan bo‘lsalar ham, lekin barchalari quyidagi maqsadlarga o‘z diqqat e’tiborini qaratdilar:

- tungi soatlarning uzaytirilganligi xaqida ko‘proq tashrif buyuruvchilarni xabardor etish;
- kechki soat 6 dan keyin tashrif buyuruvchilar sonini oshirish;
- galereyalar xaqidagi “zerikarli va jonga tekkan joy” degan tassavurni o‘zgartirib, galereyalar - ijtimoiy xayotning bir qismi sifatida kabi konsepsiyani taklif etish;
- tashrif buyuruvchilar zavq oladigan alohida bir tadbirlar, ma’ruzalar, safar, jonli ijro, restoran, bar va xaridlar kabi faoliyatlar doirasini OAVda yoritib borish.

Ba’zi bir galereyalar, xususan V&A galereyasi tungi soatlargacha ikki yil mobaynida ishlab kelgan va 1500 -2000 ga yaqin tungi tashrif buyuruvchilarni jalb etgan. Boshqalari esa, masalan Milliy Portret Galereyasi xaftasiga ikki tun ochiq bo‘lib, bir yil mobaynida ishlagan edi, unga 300-400ga yaqin odam kechqurun tashrif buyurgan. Dalvik Tasvir Galereyasi o‘z tajribasida tungi tashriflarni hech qachon qo‘llamagan va bunday imkoniyatdan foydalanish istagini bildirdi.

Kampaniya uchun maqsadli gurux etib 25-34 yoshli san’atdan xabardor yoki mutaxassis, Londonda yashaydigan yoki ishlaydiganlar tanlab olindi. Ushbu segmentni jalb etish uchun “San’atni sevasanmi? ....Undan zavq ol....Kechroq.” shior ishlab chiqildi. Ushbu shior reklama brendi sifatida yurakcha shakldagi shirinliklarga birlashtirildi. Har bir galereya xaqida ma’lumot, uning joriy ko‘rgazmalari va kech tungacha ochiqligini yoritgan 190000ta risola nashr etildi. 66000tasi London va Vest Endga distribyuter agentligi tomonidan tarqatildi. Qatnashuvchi galereyalar har biri 8000tasini tarqatdi, qolgani esa *Time Out* jurnaliga ilova qilindi. Jurnal o‘quvchilari maqsadli auditoriyaga yoshi, hayot tarzi kabi ko‘rsatkichlari bilan to‘g‘ri keldi. Ushbu xarakteristikalar orqali 89%ga o‘sish kuzatildi.

Risolada galereyalarda ochilgan tungi barlar xaqida tafsilotlar, xususan Absolut vodka homiyligidagi Love Art arog‘idan kokteyli bepul taklif etilishi berildi. Absolut brendi tanlangan tashrif buyuruvchilar auditoriyasiga to‘liq mos keladi. Bundan tashqari *Time Out* har xafta tungi barlarni reklama qilib, gazetxonlarga maxsus chegirmalarni taklif etib bordi.

Kampaniya xarajatlari qatnashchilar o‘rtasida taqsimlanib, 1400 funt sterlingga teng bo‘ldi. Asosiy xarajatlarni risolalarni chop etish va tarqatish tashkil qildi. *Time Out* gazetasi homiyligida 21000, Absolut brendi tomonidan esa 8000 funt sterlingidagi xarajatlar qoplandi.

Xeyuard Galereyasida ochilgan birinchi tungi bar birinchi tundayoq o‘rtacha sondan ancha ko‘p bo‘lgan tashrif buyuruvchilar -300tasini jalb etdi. Milliy Portret Galereyasiga esa 800ga yaqin mijoz keldi. Xattoki eng past reytingda bo‘lgan Dalvik Tasvir Galereyasiga 200ta odam keldi.

Kampaniya tugaganidan so'ng natija ko'plab galereyalarga shunday saqlanib qoldi. Masalan Milliy Portret Galereyasiga tashrif buyuruvchilarning soni o'sib bordi va hozirda tungi tashrif 1000 dan ortiq bo'lib turibdi. *Manbaa: Marlow, 2001.*

Savollar

1. San'at muassasalarining birgalikdagi xarakatida qanday afzalliklar va kamchiliklar bo'lishi mumkin?
2. Galereyalar reklama kampaniyasini o'tkazishda qanday ma'lumotlarga ega bo'ldilar? Ushbu ma'lumotlardan potensial mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni o'rnatishda qanday foydalanish mumkin?
3. Sizing fikringizcha, ushbu kampaniya tashrif buyuruvchilarni san'atga emas balki bepul ichimlikka jalb etishga aylanib qolish xavfi qay darajada? Ushbu xavfni cheklash uchun nima qilish mumkin?

Keys №2. "Xall Trak" teatri tomoshibanlari

Tadqiqotlar oxirigi 2 yil mobaynida Xall shahrining teatrga boruvchi aholisidan faqatgina yarmi Xall Trak teatrida bo'lganligini ko'rsatdi. Bunga qaraganda 10tadan 9tasi shahar markazida joylashgan dasturi turli tumanligi bilan ajralib turadigan Xall Nyu Teatriga borishi aniqlandi. Yilda teatr uch va undan ortiq marta borgan tashrif buyuruvchilarning soni chorakdan ko'prog'ini tashkil etdi, ularning orasida hech qaysi Xall Trak teatrida bo'lmagan. Tomoshabinlarning uchdan bir qismi "yuksak" san'at shakllaridagi zamonaviy dramalarni ko'rishni xush ko'rishar ekan va ular orasida Xall Trak teatriga borganlar aniqlanmadi.

Xall Trakning taxlil etilgan joriy tomoshibinlari teatr tashabbuskorlari, doimiy va turli teatrlarga boruvchilar deb topildi. Ular teatrni asosan kechqurun borishga yaxshi joy deb, teatrga borish uydan tashqarida ovqatlanishga borish safari sifatida qabul qilishar ekan. Ularning yoshi 25-44 yoshda.

Bunga qiyosan, yangi potensial tomoshibinlar (teatrda boruvchi lekin Xall Trakka bormaganlar) xaqiqatdan teatrqa qiziquvchilar bo'lmagan. Ular yangilikni izlaydigan va tajriba sifatida qabul qiladigan insonlar toifasidan.

Tashrif buyurishga ta'sir etish. Tadqiqot so'rovnomasi ishtokchilari bo'yicha Xall Trak teatriga borish uchun qanday omillarga bog'liqligi aniqlandi. Teatrqa boruvchilarning yarmi shahar markazidagi yangi bino o'ziga jalb etishini ta'kidladilar. Tanaffusda tomoshibinlar dam oladigan xona yoki zal, bar kafelarnig mavjudligi yoshroq tomoshobinlarni jalb etishi mumkin. Jon Godber John Godber badiiy direktorining mahsuloti ko'pchilikka yoqishi e'tirof etildi. Lekin ko'rsatuvlarning yangi shakllarini taklif etish tavsiya etildi.

Marketing natijalari. Xall Trak teatri marketing kommunikatsiyasidagi kamchilik potensial bozorni chuqurroq o'rganilmaganligi kuzatildi. Teatr tomoshobinlari teatr dasturlaridan teatr tomonidan yuborilgan xatlar, tez tez tashrif buyuruvchilardan xabardor bo'lib turishar ekan. Ayrimlari maxalliy gazetalarda berilgan ma'lumotlar bilan qiziqib turar ekanlar. Yoshlar esa asosan internetdan.

Savollar

1. Xall Trak teatri o‘z missiyasini oshirishda qanday maqsad va vazifalarni belgilashini taklif qila olasiz.
2. Ushbu maqsad va vazifalarni amalga oshirishda qanday strategiyalarni ishlab chiqasiz. Ushbu strategiyalarni tadbiq etish uchun marketing taktikasini ishlab chiqing.
3. Ushbu rejalarni ishlab chiqishda ma’lumotlar ro‘yxatini tuzing. Agarda Siz Teatr marketing menejeri bo‘lsangiz ushbu ma’lumotlar yetarlicha bo‘larmidi?

Manbaa: Whitehead, 2000. Reproduced with kind permission.

Keys №3. Opera hamkorligi

Sidney Opera Xaus butun dunyoda mashxur bo‘lgan zamonaviy arxitektura dizaynidagi binolardan birida joylashgan. Opera Xaus tashkiliy rivojlanish innovatori sifatida uning ijrochi direktori Maykl Link to‘rt yillik boshqaruvi ostida shakllandi.

Link Avstraliya Kengashidagi teatr menejmentida milliy san’atni qo‘llab quvvatlovchi innovatsion shaxs sifatida e’tirof etilib 1998 yilda Avstraliya tasviriy instiutini boshqaruvini oldi. Uning boshqaruv faoliyati Opera Xaus uchun ikki muhim tarixiy voqealar – Yangi yil va 2000 yil Sidney Olimpiadasiga to‘g‘ri keldi. Bunday hodisalar tashkilot uchun ish jarayonining yangi yondashuvlarini talab etardi va Link Operani “o‘rganuvchi tashkilot” ga aylantirishga axd qildi. Ushbu atama amerikalik menejment namoyandasi Piter Senj (Peter Senge) tomonidan 1990 yilda “Beshinchi Fan” kitobida yoritilgan bo‘lib, unga binoan tashkilot insonlar kabi tizimli ravishda rivojlanishi va tajriba almashishlari lozim. Albatta uning afzalligi bir butunligida, o‘rganib borish esa tashkilot muhim faoliyatlaridan biri sifatida tashkiliy quvvatni oshirishda katta kuchdir. Boshqacha qilib ta’kidlanganda esa, “uning a’zolari jamoaviy xabardorlik va unumdorlikni kuchaytirish va qo‘llab quvvatlashga doimiy diqqat e’tiborini qaratib turadilar” (Senge *et al.*, 1994). Opera Xausda muvaffaqiyatga erishish yo‘li barcha xodimlarni ushbu yo‘nalishga qo‘yish deb belgilandi. Link buni quyidagicha izohladi: “Opera Xausda ishlar qanday bajarilishiga butun shtatni jalb etish yondashuvini biz qabul qildik. Natija –bu ish joyi bo‘lib, bu yerda tashkilot rivoji uchun har bir xodim o‘z xissasini qo‘shish uchun vakolat olgan. Bu shaxsning o‘sisini uchun ko‘maklovchi ish joyi bo‘lib, bunda innovatsiyalar, mahoratni ko‘rsatish, “buni qila olaman” degan xatti xarakter tan olinadi va rag‘batlantiriladi”.

Ushbu jarayoning bosh g‘oyasi turli sohalarni qamrab oluvchi loyiha guruxining tashkil topishi bo‘lib, unga tajribasi va funksional asosi har xil bo‘lgan xamkasabalar kiritildi.

Ularning vazifasi muassasaning 2000 yilga tayyor bo‘lishi, ya’ni kompyuterga muvofiqlik va tovar va xizmatlarga yangi soliqlar bilan tanishish. Shu bilan birga madaniy o‘zgarishlarga bo‘lgan zarurat masalasi muassasaning turli bo‘limlari va pog‘onalari tomonidan o‘rtaga qo‘yildi. Konsepsiya Komandasi deb nom olgan ushbu ishchi gurux e’tiborini muassasaning o‘zini hamda bu yerdagi har bir shaxsni takomillashtirishga qaratdi.

Natijada, Sidney Opera Xaus bugungi kunda nafaqat Avstraliyada, balki xalqaro darajadagi yetakchi institutdir. “O‘rganuvchi tashkilot”ni rivojlantirish natijasi sifatida amalga oshgan bir qator tadbirlarni ko‘rish mumkin: ReaL (Relationship, Empowerment and Leadership), ya’ni O‘zaro munosabatlar o‘rnatish, Vakolat berish va Liderlik qilish – ichki kadrlarni rivojlantirish dasturi bo‘lib, liderlik va bilimlarni butun Xaus bo‘yicha tarqatishga qaratildi. Tadbirkorlikga to‘liq mos keladigan ishlab chiqarishga asoslangan mutaxassisliklarni taklif etishga loyiq Ro‘yxatdan o‘tgan Ta’lim Muassasi sifatida akkreditatsiya qilindi (shu bilan birga Buyuk Britaniyaning Milliy Kasb xunar Kvalifikatsiya tizimiga ham mos).

“Musiqqa, teatr va xoreografiya, hamda ko‘ngil ochar tadbirlar biznes sohasida Avstraliyaning aborigenlari uchun imkoniyatlar yaratish keyingi maqsadimiz”, deb Link Yangi Sharqiy Uels shtatida bo‘lib o‘tgan San’atni o‘rgatish bo‘yicha konferensiyada gapirib o‘tdi. Opera Xaus xozirda aborigenlarga o‘quv dasturlarni taklif etmoqda va muntazam ravishda Avstraliyaning zamonaviy aborigen san’atkorlarning qobiliyatlarini ko‘rsatib kelmoqda. Ushbu konferensiyada: “Bu binoda o‘tiribmizki, bizlar ulkan bilim afzalliklari, katta intellektual kapitalga ega bo‘lib turibmiz. Uni kapitalga aylantirish zarurati oldimizda turibdi, bizlar odamlarimiz va tajribalarimizni qo‘llashimiz uchun bor imkoniyatlarimizni ishga tushirishimiz kerak va butun Osiyo keyinchalik dunyoning boshqa joylarida ham ushbu imkoniyatlarimizni ko‘rsatmoqchimiz.”

Manbaa: Arts Training NSW, 2000a; BBC News Online, 2002;

Savollar

1. Sizga tanish san’at muassasi xaqida o‘ylab ko‘ring. Uni “o‘rganuvchi tashkilot” ga aylantirishda qanday qiyinchiliklar mavjud va marketing qanday ularni bartaraf etadi?
2. Maykl Link ushbu masalalarni yechishda nimalarni tavsiya etmoqda?

VII. GLOSSARIY

Ingliz tili	Rus tili	O‘zbek tili	Annotatsiya
Actuality	kinoreportaj	kinoreportaj	Reportaj (matbuot, radio, televideniye yoki kino orqali beriladigan maxalliy axborot).
Anamorphic lens	anamorfot	anamorfot	Oddiy kinotasmaga keng formatli kinotasvirlarni tushirishga imkon beruvchi maxsus optik uskunalar majmuasi.
Angle shot	syemka v rakurse	rakurs syemkasi	Rakurs (kino, TV va tasviriy sanatta narsaning uzoqdagi qismlarini qisqartirib, kichraytirib tasvirlash va aks ettirish).
Animated film	multiplikatsion niy film	multiplikatsion film	Multfilm, multiplikatsion film
Aperture	diafragma, kadrovoye okno	diafragma, kadr oynasi	Fotoapparat diafragmasi.
Art still	fotoportret kinoaktera	aktyor fotoportreti	Aktyorning biror rol ijrosi paytida olingan yirik plandagi ko‘rinishi, yaratgan obrazi.
Aspect ratio	format, razresheniye	format, bartaraf qilish	Kadrning yoki tasvirga olingan foto, videomaterialning tomonlari o‘zaro mutanosibli, formati.
Back light	kontrovoy svet	kontr yorug‘lik	Kadrdagi obyektning orqa fondagi obyektlardan ajratib ko‘rsatishga, obyektning hajmi qilib ko‘rsatishga yordam beruvchi yoritish turi.
Back lot	naturaya syemochnaya ploshadka	ko‘chada tasvirga olish maydonchasi	Tabiat sharoitida, ochiq osmon ostida tasvirga olish uchun maxsus tayyorlangan tasvirga olish maydonchasi.
Background	vtoroy plan	ikkinchi plan	Kadrdagi asosiy obyektning, masalan aktyorning orqa tomonida, ikkinchi planda turgan boshqa aktyorlar va turli obyektlar.

Background illumination	fonoviy svet	fon yorug'lik	Kadrdagi obyektzni orqasida turgan fonni yoritib beruvchi, kadr makonini xajmli qilib ko'rsatishga yordam beruvchi yoritish turi.
Blow-up	fotouvelicheniy e kadra	kadr fotokengaytmasi	Fototasmadagi fotokadrni maxsus kattalashtirgich fotouskunalar yordamida kattalashtirish. Bu usul fototasvirni fotoqog'ozga tushirishda ishlatiladi.
Bridge shot	montajniy perexod	montajli o'tish	Kino yoki TVda kadrdan keyingi kadrda montaj tamoyillari va qoidalariga bo'ysungan xolda o'tish. .
Film camera	plenochnaya kinokamera	plyonkali kinokamera	Kinotasmaga tasvirga tushirishga mo'ljallangan kamera
Camera	motor	motor	Rejissyorning kadri tasvirga olishni boshlash to'g'risida operatorga beradigan buyrug'i.
Camera angle	ugol syemki	tasvirga olish burchagi	Kadri tasvirga olish maqsadida operator va rejissyor tomonidan belgilangan va obyektga nisbatan muayyan burchak ostida joylashgan tasvirga olish nuqtasi.
Camera back	otyezd	uzoqlashish	Kameraning obyektivi imkoniyatlari yoki maxsus operatorlik rels aravasi yordamida harakatlangan holda tasvirga olinayotgan obyektдан uzoqlashishni nazarda tutadi..
Camera crane	operatorskiy kran	operatorlik krani	Operatorlik krani maxsus uskuna bo'lib uning yordamida balandlikka ko'tarilgan xolda yuqori nuqtalardan tasvirga olish zarur bo'lganda, yoki kadrlarga dramatik kayfiyat berish uchun ishlatiladi.
Camera line-up	nastroyka kameri	kamera sozlamalari	Kameraning ichki sozlamalarini muayyan tartibda sozlash orqali uning tasvirga olish imkoniyatlari yoki rejimlariga erishish mumkin.
Camera report	raskadrovka	raskadrovka	Raskadrovka filmning yoi uning bir qismining rassom va operator hamkorligida qog'ozga tushirilgan chizma ko'rinishidir.

Camera shifting	nayezd kameri	yaqinlashtirish	Kameraning obyektivi imkoniyatlari yoki maxsus operatorlik rels aravasi yordamida harakatlangan holda tasvirga olinayotgan obyektни yaqinlashtirishni nazarda tutadi.
Camera stand	shtativ kameri	kamera shtativi	Kamerada tasvirga olish jarayonida kamerani turli silkinish va titrashlardan ximoya qiluvchi, kamera oʻrnatiladigan shtativ (oyoqlar).
Camera truck	operatorskiy avtomobil	operator moshinasi	Tasvirga olish uchun maxsus jixozlangan va operator va uning assistenti uchun tasvirga olishga sharoit yaratilgan maxsus mashina.
Camera view point	syemochnaya tochka	tasvirga olish nuqtasi	Kadrni tasvirga olish maqsadida operator va rejissyor tomonidan belgilangan nuqta.
Claw	greyfer	greyfer	Greyfer kinokamera ichida kinotasmaning xarakatlanishi jarayonida kinotasmani tortib beruvchi va ushlab turuvchi tishli moslama.
Close shot	krupniy plan	yirik plan	Insonning boshdan koʻkragigacha boʻlgan qismi toʻliq aks etgan TV yoki kino kadr.
Coated lens	prosvetlenniy obyektiv	yorugʻlashtirilgan obyektiv	Old linzasining sirtiga maxsus kimyoviy vositalar orqali ishlov berilgan va bu bilan linzaning oʻzidan yorugʻlikni oʻtkazish hususiyati oshirilgan obyektiv.
Colour composition	svetovaya kompozitsiya	rang kompozitsiyasi	Kadr makonida joylashgan obyektlarning ranglarini maxsus tanlash orqali muayyan dramaturgik mazmun hosil qilingan kompozitsiya.
Colour film	svetnoy film	rangli film	Rangli kinotasmaga olingan film. Svetnaya film kotoraya snyato na plyonku ili na flej kard
Colour rendition	svetoperedacha	rang uzatish	Kinotasmaning, matritsaning yoki boshqa fotomateriallarning ranglarni oʻzida aks ettirish xususiyati.

Colour score	svetovoye resheniye filma	filmning rang yechimi	Operator tomonidan filmning ruxiyatidan kelib chiqib tanlangan ranglar bilan ishlash uslubi, koloriti.
Combined shot	kombinirovannaya syemka	kombinatsiyalangan tasvir	Bir necha kadrlarni ustma-ust biriktirish va boshqa usullardan foydalanish orqali xosil qilingan kadr.
Composition	kompozitsiya	kompozitsiya	Kadr makonida obyektlar va predmetlarni muayyan maqsad va qoidalarga asosan joylashtirish.
Continuity shot	montajniy syemka	montajli tasvirga olish	Kino yoki TVda kadrini montaj tamoyillari va qoidalariga asoslangan xolda tasvirga olish.
Cover shot	obshiy plan sseni,	umumiy plan saxnasi	Insonning boshdan oyog'igacha bo'lgan qismi to'liq aks etgan TV yoki kino kadr.
Cut	montajniy stik	montaj choki	Film yoki ko'rsatuvni montaj qilishda bir kadr va boshqa bir kadrning ulangan joyi, choki.
Cutter	montajer	montajchi	Film yoki ko'rsatuvni montaj qiluvchi mutaxassis.
Cutting	montaj filma	film montaji	Filmni rejissyor bilan hamkorlikda tugal film ko'rinishida yig'ib chiqish jarayoni
Cutting copy	montajnaya kopiya	montaj nusxasi	Filmning tugal montaj qilingan ko'rinishidan bir nusxasi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyun “Oliy ta’lim muasasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3920-son Qarori.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 dekabrda “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risidagi PQ-4068-son Qarori.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4584-son Qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta‘lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli [Farmoni](#).

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli [Farmoni](#).

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktabr “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli [Farmoni](#).

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

20. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr “Oliy ta‘lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

SH. Maxsus adabiyotlar

21. Asekretov O.K., Borisov B.A., Bugakova N.Y. i dr. Sovremenniy obrazovatelniye texnologii: pedagogika i psixologiya: monografiya. – Novosibirsk: Izdatelstvo SRNS, 2015. – 318 s. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>
22. Belogurov A.Y. Modernizatsiya protsessa podgotovki pedagoga v kontekste innovatsionnogo razvitiya obshestva: Monografiya. — M.: MAKSS Press, 2016. — 116 s. ISBN 978-5-317-05412-0.
23. Gulobod Qudratulloh qizi, R.Ishmuhammedov, M.Normuhammedova. An’anaviy va noan’anaviy ta‘lim. – Samarqand: “Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi” nashriyoti, 2019. 312 b.
24. Jalilova F. "Grim". O‘quv qo‘llanma. - T. “Turon”, 2015. 215 b.
25. Ibraymov A.YE. Masofaviy o‘qitishning didaktik tizimi. metodik qo‘llanma/tuzuvchi. A.YE. Ibraymov. – Toshkent: “Lesson press”, 2020. 112 bet.
26. Ishmuhammedov R.J., M.Mirsoliyeva. O‘quv jarayonida innovatsion ta‘lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 b.

27. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
28. Obrazovaniye v sifrovuyu epoxu: monografiya / N. Y. Ignatova ; M-vo obrazovaniya i nauki RF ; – Nijniy Tagil: NTI (filial) UrFU, 2017. – 128 s. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf
29. Oliy ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko'magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
30. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
31. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
32. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.
33. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
34. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publiciations. 2015. 191.
35. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publiciations. 2015. 183.
36. Blain Brown. Cinematography Theory and Practice. 2012 ELSEVIER INC. All rights reserved.
37. Umarova G.B. Rejissura asoslari va aktyorlik mahorati. Ma'ruzalar matni.- T., 2017.
38. Ungboyeva B. O'.. O'zbekistonda 1920-1956 yillarda kino va teatr san'ati tarixi. Diss avtoreferati.-T., 2018. –50 b.
39. Meliqo'ziyev I. Ko'p kameralarda tasvirga olish uslublari. O'quv.qo'llanma. –T., “Turon”, 2018 . – 163 b.
40. Meliqo'ziyev I. Kinoteleoperatorlik mahorati. Darslik. - T.: “Turon”, 2018. -390 b.
41. Meliqo'ziyev I. Tasviriy effektlar va postprodakshn. Darslik.- T.: “Fan va ta'lim poligraf”, 2019.
42. Meliqo'ziyev I. Animatsiya rejissurasi. Darslik. - T.: “Fan va ta'lim poligraf”. 2019.
43. Meliqo'ziyev I., K.S.Xidirova. “Multimedia loyixalash” T.: “Fan va ta'lim poligraf”, 2019.
44. Meliqo'ziyev I. Maxsus va murakkab montaj. Darslik. - T.: “Fan va ta'lim poligraf”, 2020.
45. Meliqo'ziyev I., Xusanov SH. “3D, 5D, 7D amaliyoti” -T.: “Fan va ta'lim poligraf”, 2020.
46. Frensis Koppola. Jivoye kino: Sekreti, texniki, priyemi. - M., 2018. - 210 s.
47. Xidirova K. Kinotasvir texnologiyasi. O'q.qo'llanma -T.; “Turon”, 2018. – 186 b.
48. Andrew Paquette. An Introduction to Computer Graphics for Artists.- Springer Publishing Company, Incorporated, USA 2013.
49. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
50. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
51. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
52. Mitchell. H.Q. , Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publiciations. 2015. 191.

53. Mitchell. H.Q. “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183.
54. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.

IV. Internet saytlar

55. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
56. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi
57. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi.
58. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali ZiyonET.
59. <http://www.dsmi.uz>.
60. <http://www.kino-teatr.ru> – Vse materiali po kino i teatra.
61. <http://www.artsait.ru> – Ensiklopediya russkoy jivopisi.
62. <http://artyx.ru/> – Vseobshaya istoriya iskusstv.